नेवाः साहित्य सम्मेलन-थ्यँ

ने.सं. १११७ चलाथ्व ८ व १

न्हापांगु नेवाः राष्ट्रिय सम्मेलन

न्हिल्याः -

नेपाल सम्बत १११५ ञंलाथ्व ७ व ८

थाय्

उद्‌घाटन - प्रज्ञा भवन, कमलादी

ज्याझ्वः - सिद्धार्थ बनस्थलि इन्स्टिच्यूट बालाजु

द्यव च्वमि - प्रेममान चित्रकार

थाकू - नेपाल प्रिण्टिङ्ग प्रेस, त्यौड, यें। फोन - २२१९६८

पिकाक -

नेवाः राष्ट्रिय सम्मेलन ग्वसाः खलः, यें

ने. सं. १११५

लुमन्ति पौ

थःगु भाषा, संस्कृति व जातिय अधिकारया निंतिं दे न्यंक न्यनाच्वंपिं सकल नेवाःत छथाय् मुनाः नेवाःतय्‌गु छगू राष्ट्रिय खलः नीस्वनेगु तातुना जूगु थ्व नेवाः राष्ट्रिय सम्मेलनया लसताय् थ्व लुमन्ति पौ पिचनेगु ज्या जूगु दु।

थ्व लुमन्ति पौस ने. सं. १११४ कछलागाः ७ व ८ निन्हुयंक जूगु नेवाः राष्ट्रिय बिचाः गोष्ठिइ न्ह्यब्वःगु कार्यपत्रयात छथाय् तयाः पिथनेगु ज्या जूगु दु। लिसें उगु कार्यपत्रय् सहभागि विद्वान भाजु मय्‌जुपिसं यानादीगु टिप्पणीयात रायपोटरया टिप्पणीया रूपय् न्ह्यब्वयेगु ज्या जूगु दु।

थःगु अमूल्यगु ई बियाः कार्यपत्र च्वयादीपिं भाजु इन्द्र माली, भाजु सत्य नारायण प्रजापति, भाजु जिवेश्वर लाखे, भाजु बिहारी कृष्ण श्रेष्ठ व भाजु मल्ल के. सुन्दर लिसे लिसें कार्यपत्रय् टिप्पणी यानादीपिं सकल भाजु मय्‌जु व रायपोर्टाज भाजु मय्‌जुपिन्त सुभाय् देछाना च्वना। नापनापं थुगु नेवाःतय् ऐतिहासिक सम्मेलनय् थ्व लुमन्ति पौ इनाबीत ग्वहालि जुइकथं ग्वहालि यानादीपिं सकल बिज्ञापनदाता अले द्यवः च्वया ग्वहालि यानादीम्ह भाजु प्रेममान चित्रकारजुयात नं आपालं सुभाय् देछाना च्वना।

नेवाः राष्ट्रिय सम्मेलन ग्वसाः खलः

रवि शाक्य, इखाछेँ, यल

राष्ट्रिय बिचाः गोष्ठी उलेज्या

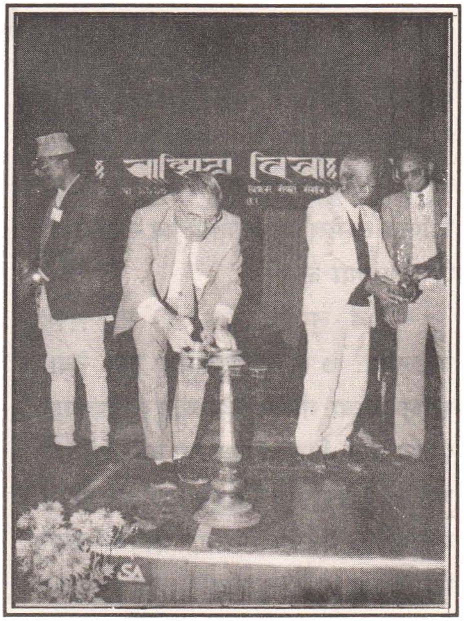

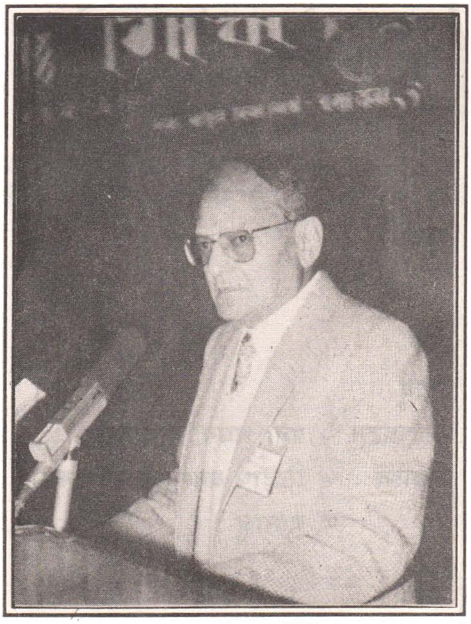

ज्यापौस सहलह ब्याकाच्वंगु

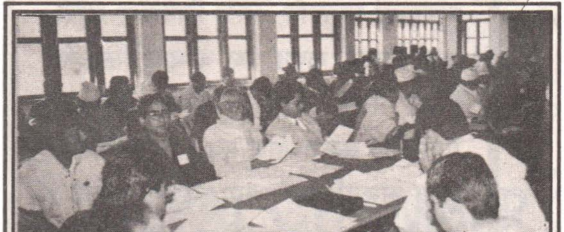

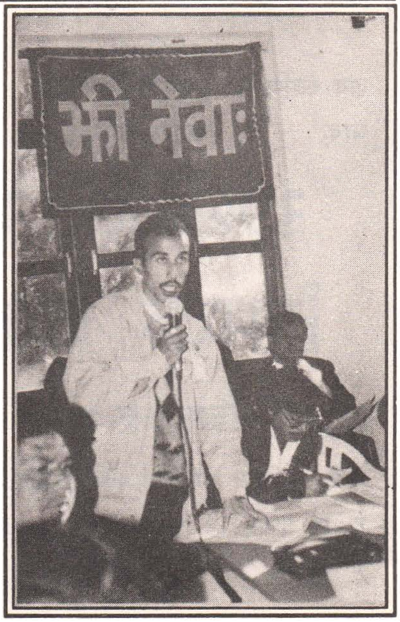

ज्यापौ न्ह्यब्वयादीपिं

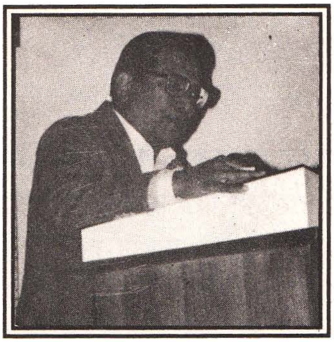

भाजु इन्द्र माली

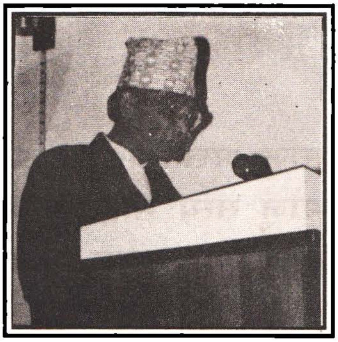

भाजु सत्य नारायण प्रजापति

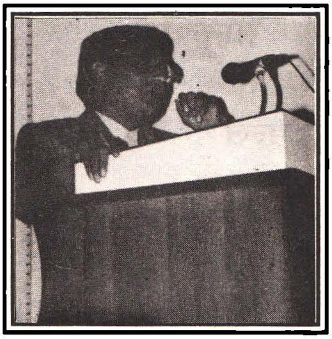

भाजु जिवेश्वर लाखे

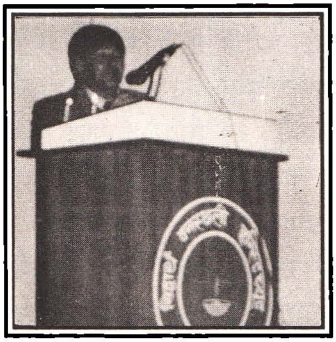

भाजु विहारी कृष्ण श्रेष्ठ

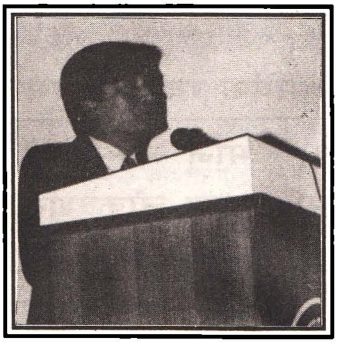

भाजु मल्ल के. सुन्दर

नेवाः राष्ट्रिय सम्मेलन ग्वसाः खलः

मूदुजः

भाजु भक्तीदास श्रेष्ठ – कजि
भाजु सत्य मोहन जोशी
भाजु डा. कमल प्रकाश मल्ल
भाजु सूर्य बहादुर पिवाः
भाजु पद्म रत्न तुलाधर
भाजु लक्ष्मी बहादुर हलवाई
भाजु सत्य नारायण मानन्धर
भाजु लक्ष्मण राजबंशी
भाजु कृष्ण सुन्दर मल्ल
भाजु नरेश बीर शाक्य
भाजु जिवेश्वर लाखे – प्रतिनिधि पूर्वाञ्चल
भाजु प्रेम बिनोद नन्दन – प्रतिनिधि मध्यमाञ्चल
भाजु प्रकाश पालिखे – प्रतिनिधि पश्चिमाञ्चल
भाजु विजय मान पति – प्रतिनिधि मध्य पश्चिमाञ्चल
भाजु प्रयाग राज जोशी – प्रतिनिधि सुदूर पश्चिमाञ्चल

आर्थिक ग्वहालि पुचः

१) भाजु लक्ष्मीदास मानन्धर
२) भाजु लोकदर्शन वज्राचार्य
३) भाजु बिनोद राजभण्डारी
४) भाजु अमृत सागर तुलाधर
५) भाजु जुद्ध बहादुर श्रेष्ठ

भीगु मां भाय् : म्हिग: व थौं

- इन्द्र माली

न्ह्य:खँ :-

थ: मांयागु मुलय् च्वना: दुरु चुचुप्याना: स्यना: व लाना: का:गु थ:गु जातिया भाय्यात मांभाय् धाइ। गुगु भाषा मस्तय्सं समाजय् च्वना: स्यनाकाइ। थन्या:गु भाषा थ: मामं ल्हाइगु भाय् जुइ, उकिंहे थन्या:गु भाय्यात मांभाय् धायेगु यानावयाच्वंगु दु। मांभासं हे प्रत्येक मनुखं नं दकले न्हापां थ:गु व थ: ज:ख:या विश्वबारे थ:गु धारणा दयेकी अले अभिव्यक्ति बिइ फइ। मस्तय्सं दकले न्हापां स्यनाकाइगु भाय् जूगुलिं थन्या:गु भाय्यात हे मांभाय् धायेगु यानावयाच्वंगु दु। (युनेस्को, १९५३: ८) भी नेवा:तय्गु मांभाय् भीगु जातिं ल्हाइगु, प्राचीन इलंनिसे भीगु समाजय् ब्यानाच्वंगु, भीगु कुं-कुलामय् थ्वयाच्वंगु, थौंतक भीगु हिनू हिनुलि न्हयानाच्वंगु भाय् नेपालभाषा ख:।

नेपालभाषा न्हापांनिसें नेवा:तय्गु जक भाय् मखु। थ्व भाषायात मेमेगु जाति नं नाला कयात:गु भाय् ख:। उबलय् भीगु वाङमय साप हे सम्पन्न जू। गुकिंयाना: स्वनिगलय् दुहांव:पि लिच्छवि, शाक्य, मल्ल, वृज्जि, कोलियत जक मखु मेमेगु जातियापिसं नं थ:गु भाय् बुलुंहुं त्वता: नेपालभाषायात नाला: काल। थथे भाय् नाला: का:गु कारण भीगु भाय् उबले छगू सशक्त जनभाषा जुया: जक मखु, स्वनिग:यापिं फुक्कसिगु भाय् नेवा: भाय् जुया: मखु भीगु वाङमय साप हे उबलय् समृध्द जूगुलिं नं ख:। उकिं ई. १५०० न्ह्य: स्वनिगलय् दुहां व:पिसं भीगु भाय्यात नालावंगु खनेदु। गुकियाना उबलय् भट्ट ब्रम्हुतय्गु भाय् नं नेवा: भाय् जूवंगु दु। इमिसं थ:पिसं थ:गु कीर्तिया लागि व्यूगु दान, अभिलेख फुक्क नेवा: भासं तयावंगु दु। जयस्थिति मल्लया स्वम्ह काय् धर्ममल्ल,ज्योतिमल्ल व कीर्तिमल्लया मंका-शासन इलय् दामोदर भट्टया काय् कृष्णभट्टं योगेश्वर महाद्य:या नामय् जग्गादानया शिलालेखय् दकले लिपायागु प्यङ्व: नेपालभाषां च्वयात:गु दु। थथे तुं ने.सं.५२८ (ई.१४०८)स श्रीराजभट्टं तया थकूगु अभिलेखय् नं नेवा: भाय् छ्यलात:गु दु (रेग्मी, १९६६:३९-४०)। थुकीं उबलय् भीगु भाषा जनभाषा व देशभाषाकथं जक मखु छगू सम्पर्क भाषाकथं विकास जुइ धुकुंगु दु। गुगु रुप स्वनिगलय् मल्ल जुजुपिनिगु पतन लिपा तक कायम जुल। राणा शासनयागु प्रारम्भ लिपा थ्व भाय्यात न्हंका छ्वयेगु कुत: जुसेलिं सम्पर्क भाषाकथं बुलुहुं न्हना वन, थ्व थाय् बुलुंहु खँय् भाय् नं कयेच्याना यंकल। तर राजाज्ञा, घोषणा व सरकारी नीति आदि थ्व स्वनिगलया जनतायात थुइकेत धा:सा '**नाय्खिं च्वयेका:**' नेपालभाषाया माध्यम यानाव:गु खनेदु गुगु सात साल जनक्रान्ति न्ह्य:तक परम्परागतकथं न्ह्यानाच्वंगु ख:।

खला भीगु भाय्यात नेपालभाषा धका: उल्लेख यानात:गु दसु धा:सा उलि पुलांगु रुप लूगु मदुनी। अयनं **नेपालभाषा** धका: च्वयात:गु दसि आ:तकया दुने **न्यायविकासिनी** सफू ख:। थ्व सफूयात

मानवन्यायशास्त्र नं धा । **नारदसंहिता**नं धायेगु या: । थ्व सफूया दकले ल्यूने पाखे स्वंगूगु ज्वलय् **तस्येनं लिख्यते टीका स्पष्टा नैपाल भाषया** धका: च्वयात:गु दु । थुकथं आधिकारिककथं भीगु मांभाय्यात नेपालभाषा धका नां छुना: त:गु थ्व सफू हे आ:तक दुने लूगु सफुलिइ् दकले न्हापांयागु धायेमा: । **जयार्जुनदेव मल्ल (ने.सं. ४८१-५०२) या ईलंनिसें नेपालभाषा धायेका: उत्तर मल्लकालया जुजुपिसं स्वनिगलय् अभिलेख पलिस्था याना बिज्या:बलय् 'राष्ट्रभाषा' 'देशभाषा' धका सम्मान बीका: संस्कृतलिसें थ्व भाय्यात माक्व: लिधंसा ब्यूगु खनेदु । अथे जुया: नं उबलय्या जुजुपिनि भाषानीति संकीर्ण मजुसे उदार खनेदु । संस्कृत, मैथिली, अवधि, भोजपुरी व बंगाली थें तुं खँय्भाय् नं थन सम्मान जूगु खनेदु । मेमेगु भाय्यात क्वत्यला: गुगुं छगू भाय्यात जक थकाय्गु ज्या मल्ल कालय् जूगु खने मदु** (मल्ल, १०९९:४) । नेपालभाषायात परं नेपालभाषा धका: छ्यलात:गु नं दु । गुगु ख्वपया तौमधि त्वालय् जुजु ज्योतिर्मल्लया इलय् देग: पलिस्था याबलय् तया: थकूगु ई. १४१० यागु अभिलेखय् अत: परं नेपालभाषा च्वयात:गु दु । जुजुपिसं तयाथकूगु अभिलेखय् धा:सा नेपालभाषायात परं नेपालभाषा धका ने.सं. ५३० (ई.१४७१) पाखे जक नाला त:गु दसु हे आ:तक लूगुलिं दकले पुलांगु जुयाच्वंगु दु । देशभाषा धका: नेपालभाषायात नाला: त:गु दकले पुलांगु दसु पशुपति देग:या दक्षिण लुखाय् ने.सं. ५९१ (ई. १४७१) यागु ख: । अथें तुं स्वदेशभाषा धका: नालात:गु जुजु प्रताप मल्लयागु ने.सं. ७४७ (ई.१६२७) यागु हनुमानध्वाखाय् च्वंगु ल्वँह-पौ ख: ।

मल्ल ईलय् भीगु मांभाय् स्वनिगलय् जक कुनाच्वंगु मदु दोलखा, रामेछाप, चित्लाङ-टिष्टुङ पाखे जक मखु गोरखा, तनहुँ पाखे नं बुलुहुँ न्यना वने धुकूगु ख: । दोलखां छगू विसकं राज्यया रुप कासेंलि दोलखायागु नं राजभाषा, देशभाषा व जनभाषाकथं न्ह्यानावंगु खनेदु । अनं नं नेपाल सम्वत्यात हे नालात:गु दु । दोलखाय् ने.सं. ५८० (ई. १४६०) पिङ्गल त्वा:या ल्वँहहितिइ कियात:गु अभिलेख **सम्वत ५८० मार्गकृष्ण देवता** तया ...... च्वयात:गु दु । नेपालभाषाया क्रियापद खँग्व: छ्यला त:गुलिं थ्व नेपालभाषायागु अभिलेख ख: धैगु खँयात यचुका ब्यू । स्वनिग: त्वता: नेपालभाषायात प्रशासनिक भाय्कथं नालात:गु दोलखा देय् नं छगू ख: । ने.सं. ७८७ (ई.१६६७) लय् दोलखाया शिव खत्रीया स्वम्ह फुकीया दथुइ जूगु अंशवण्डायात कायेफु । इमिगु अंशवण्डाया भों नेपालभाषां यानात:गुलिं उवले अनयागु प्रशासनिक भाषा नेपालभाषा धैगु प्रमाणित जुइ (वज्राचार्य व श्रेष्ठ, २०३१:१३४) । नेवा:त थ्यंथाय् थ:गु भाय्, थ:गु संस्कृति नं यंका अन छगू नेवा: वातावरण सृजना याना: थकूगु दु । नेपा:गालं पिहां वना न्ह्यागु थासय् च्वंसां थितुथीक छेँ दनेगु, गुथि, नख: व जात्राया सांस्कृतिक जीवन हनेगु, भिंद्यो व नासद्योयात थ:पिं ववंथाय्तक थापना यायेगु नेवा: जातिया छगू चिं ख: (जोशी, ११००: १०३-१०४) उकिं नेवा:त च्वनाच्वंगु गां हे छाय् मजुइमा: थितुथीक दनात:गु दइ लोहं छग:यात इनाय् द्यो भापिया पूजा यानात:गु दइ । नेवा:त राणा इलय् धनकुटाय् जक मखु पूर्वया आपालं थ:गु लजगा: हना: च्वने धुकुंगु खनेदु । उगु इलय् ओखलढुङ्गा, माभकिरात,भोजपुर, तेह्रथुम, ईलाम थें ज्यागु पहाडी थासय् जक मखु भापा, उदयपुर, मोरङ आदि थासय् नेवा:त च्वना: थ:गु

भाय् व संस्कृति म्वाका तःगु खनेदु । लिपा राणा शासनयागु उप्वः कोपभाजन थ्व भाषाय् लासेलिं लजगाःकथं नं अभाषीतय्गु नाप उप्वः स्वापू जुगुलिं, नापं अभाषीतय्गु पुचलय् च्वनेमाःगुलिं नं थःगु भाय् ल्हायेगु बुलुंहु त्वताः वन। काभ्रेपलाञ्चोक, सिन्धुपालञ्चोक, दोलखा, रामेछाप, नुवाकोट, धादिङ, चिसापानीगढी, बारा,सिन्धुली, तनहुं, गोरखा, लमजुङ,पर्वत, गुल्मी च्वपिं नेवाःतय्सं अभाषी पुचलय् च्वने माःसां थःगु भाय् उलि उप्वः त्वःतुगु खनेमदु। बरकंछि थनया नेवाःतयसं स्वनिगःया नेवाःतय्गु नाप खँय् भासं बिचाः विनिमय यायेगु पाखे उप्वः क्वछुकूगु धाःसा खनेदु। थथे जूगु मूल कारण थुमिगु ध्वनि स्वनिगःया नेपालभाषा नाप भचा बिस्कं पहः खनेदु नापं थुमिगु ध्वनियात अनयागु स्थानीय भाषायागु उप्वः प्रभाव लानाच्वंगु खनेदु गुकिंयानाः थुमिगु ध्वनि स्वनिगः नाप पात थुमिसं नेपालभाषा ल्हाइबलय् स्वनिगःया नेवाःतयसं गामाः धकाः हेपे याइगु जुल। थ्व लघुताभासं यानाः भीगु मां भाय्या लागा हानं छकः मचायेक हे कय्कुन । तर आः वया थन्याःगु नागःतुगः यायेगु पहः साप हे म्हो जुयावंगु खनेदु ।

खला नेवाःत स्वनिगलं पिने वनाः च्वंसां, नेवाःतय्सं थितुथीक छ्वें दनाः, थःगु संस्कृतियात अन ब्वलंकूसां नेपालभाषा उलि अन चकने मफुत । न्हापा नेपालभाषाया वाङमय साप हे समृद्ध जूगुलिं अभाषीतय्सं थ्व भाय्यात बुलुहुं नालाः काल थःगु भाय् लोमंका छ्वत। लिपा ई कथं वाङमयया विकास जुइमफुत गुकिंयानाः आपालं थासय् न्यना वना नं थ्व भाय् कय्कुने माल। थ्व हे भीगु भाय्या कमजोर ियात कयाः महानन्द सापकोटां ब्याँसीका नेवार राज्यका खुट्टा बाहिर पसारिएका थिए तर भाषा चाहीँ भने किन हो कोनि पाँजिनु ता के ब्याँसीका डिल नाघेर बाहिर निस्कन शकेन छ। अचेल धनकुटा पाल्पा हुँदो पुगेको पाँजिएर होइन फड्केर हो। नेवारी भाषाले अरु भाषा विर्साउन शकेन जसरी पछि खश भाषाले अरु भाषा बिर्साउन शकेको देखिन्छ। भाषा करले वा रहरले विर्सिने वा शिकिने कुर ा होइन । मानिस अनुसन्धानका लागि शिक्नु भिन्नै कुरो हो । आवश्यकतासित भाषाले शव्दमा धन्नाड्डे, उच्चारण र ब्याकरणमा सजिलो धेरैतिर काम लाग्ने र ज्ञान भरिलो पनि हुनुपर्दछ। तिनताकका जनताले नेवारी भाषाका तुलनामा नेपाली (तेसबेलाको खश) भाषामा ई गुण वढी मात्रामा पाएछन् (सापकोटा,२०२२ : २३) खला नेवाः भाय् नेवाः व अनेवाःतय्गु दथुइ सम्पर्क भाय्कथं नं लिपातक छ्यला वयाच्वंगु खः ।

नेपालभाषाया स्थिति :-

२००७ सालं राणायात क्वःथला नेपालय् नेपाली जनतां जुजु त्रिभुवनया नेतृत्वय् प्रजातन्त्र नी स्वन। राणायात क्वःथलाः छ्वयेत आपालं नेवाःत शहीद जुइमाल, सर्वश्व पायेमाल, खिचां मस्यूगु दुःख नयेमाल । थ्व फुक्कया लिच्वःकथं जनतां नां जकया प्रजातान्त्रिक अधिकार काये खन । नाप देशया दक्व भाषायात विकास यायेत समान अवसर दु धयागु छ्गू चेतनाया जागरण वल । एकतन्त्री जहाँनियाँ शासनय् नेपालभाषां च्वयेगु राजद्रोह भाःपिया जेलय् कुनेगु, सर्वश्व कायेगु व तारीखय् तया

सासना बिइगु ज्या छगूकथं मुक्त जुल । नापं २००७ सालयागु क्रान्तिया झ्वलय् नीस्वंगु प्रजातन्त्र रेडियो नेपालं माघ ५ गते निसें विराटनगरं नेपालभाषां नं समाचार प्रसारण यायेगु ज्या जुल । नेपाल सरकारं एस.एल. सी जाँचय् नेपालभाषा दुथ्याका: ने. सं. १०७४ (ई. १९५४) निसे जाँच बिइ दयेका बिल । उगु इलय् प्रवेशिका परीक्षाय् नेपालभाषा विषय नं समावेश याना नेपाली शिक्षा परिषद् जाँच कायेगु याना हल । **नेपाल राष्ट्रिय विद्यापीठ** छपला: न्ह्यज्याना: नेपालभाषां विद्यावारिधितक याये दइगु व्यवस्था याना बिल ।

भारतया नांजाम्ह भिक्षु भदन्त कौसल्यायन नेपालय् ई. १९५५ लय् बिज्यात । उबलय् थ्वय्‌क: नं **नेपालभाषा संसारका ८०० भन्दा बढी भाषामा एउटा जीवित भाषा हो । नेपालका भाषाहरुमा पनि प्रधान भाषा नेवारी भाषा नै हो । अनि नेपाली भाषा हो । नेपाली भाषा हिन्दुस्थानका आर्य परिवारका बंगाला, गुजराती, मराठी आदि अनेक भाषासित मिल्दाजुल्दा छैन् हिन्दुस्थानका अनेक भाषाको साथै नेपाली भाषा पनि नभएर गएको खण्डमा त्यस्तो हानि छैन, तर नेवारी भाषा नभएर गएमा भाषातत्वज्ञहरुको निम्ति हनन हुन जान्छ** (जनचेतना,२०१२) नेपालभाषायागु गरिमा भदन्त कौसल्यायनं उला बिइसाथं पूर्णप्रसाद ब्राम्हणं पर्चा पिकया: प्रतिपादन यात । २०१७ सालय् जुजु महेन्द्र गनं मदुगु प्रजातन्त्रया पलिस्था याना: २००७ सालयागु क्रान्ति ह:गु जनअधिकार हनन यानाबिल । पंचायती संविधान लागू यात गुकिं नेपालयागु राष्ट्रभाषा नेपाली जक जुइगु घोषणा यात । पंचायती व्यवस्थां लहिना त:पिं मनूतयसं **छगू दे : छगू व्यवस्था, छगू जाति : छगू भाय्** नाराया स: थ्वयेकल । कार्यक्षेत्रय् छगू जाति : छगू भाषाया नीति अवलम्वन याना यंकल । गुकिं याना: राणा शासन इलय् नेवा: व नेवा: भाय् न्हंका छ्वयेगु गुगु षडयन्त्र यागु ख: उकियागु छगूकथं न्हूगु संस्करण जूवन । २००७ साल जनक्रान्तिं नेपालभाषायात गुगुकथ प्रतिस्थापित यागु ख: उकिया हा नापं लिना: छ्वयेगु कुत: पंचायती व्यवस्थां यात । नेपालभाषाया पत्रपत्रिका,सफुत पास यायेगु नामय् अंचलाधीशया ज्याकुथि लां-लांतक तया पिकापिन्त हत्तोत्साह यायेगु ज्या यात । नापं छापे जुइधुंकुगु कविता,बाखं,लेख आदिलय् सेन्सरया नामय् हाकुगु मसिं त्वपुइगु ज्या याका: छगूकथं दु:ख बिइगु कुत: जुल । मेखे २००७ साल माघ ५ गतेनिसे नेपालभाषां समाचार रेडियो नेपालं गुगु प्रसारण याना: वयाच्वंगु ख: पंचायती सरकारं २०२२ साल बैशाख १ गतेनिसे लिकया बिल सा पंचायती सरकारयात भ्रीगु मांभाय्‌या नां नेपालभाषा जुयाच्वंगु थुलि स्वयेमफुत कि २०२७ सालय् वया: आवंलि नेपालभाषायात नेपालभाषा धायदइ मखु थ्वैत नेवारी धायेमा: धका परिपत्रतक यात (मन्त्रालय,२०२७) नापं नयां शिक्षा लागू याना: ६।७ तगिंलय् नेपालभाषा ब्वने मदइगु, माध्यमिक तहलय् नेपालभाषा २४ गू विषयमध्ये ल्ययेमा:गु व्यवस्था यात। त्रिभुवन विश्वविद्यालयं नं नेपालभाषायात vernacular subject कथं ब्वनेगु व्यवस्था मदयका बिल । गुकिंयाना: विज्ञान, वाणिज्य, कानून, शिक्षाशाश्त्र व मेमेगु संकायया विद्यार्थीतयसं थ:गु मातृभाषा ब्वने मन्त । १०९७ (ई. १९७७) लय् पंचायती सरकारं छगू भाषा नीतियात ज्वना: नेपालभाषा क्वत्यला छ्वयेगु ज्यायात चरमताय् थ्यंकल । नेपालभाषाया पत्रपत्रिका रजिष्टर्ड

यायेगु ज्या दिका बिल । महाकवि सिद्धिदासया बुदिं खुन्हु नसंचा हुलेगु ज्यातक पंचायती सरकारया नीति व्यवस्था विरोधी ज्या जूवन सुन्दर, ११११४:) मेखे शिक्षा प्राप्त यायेगु नेपाली नागरिकतय्गु नैसर्गिक अधिकारयात हनन यायेत लिफ: मस्वल । नयां शिक्षां छ्गू भाषा नीति अवलम्वन यासेलिं नेपाली भाषा नवाये मसःपिं मस्तय्त स्कूल पितना हयेगु ज्या नं नीयात गुकिया समाचार नेपा:या राष्ट्रिय पत्रिका गोरखापत्रय् छापे जूगु दु । पंचायती व्यवस्थाया मन्त्री हर्कबहादुर गुरुङ ला राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठानया ग्वसालय् जूगु नेपाली भाषा अधिगोष्ठिइ उबलेया सरकारया भाषा नीतियात थुकथं ब्वया बिल '**हाम्रो अभिप्राय के हुनुपर्‍यो भने अधिकांस जनताको मातृभाषा नेपाली नै हुनुपर्छ । भविष्यको नेपालको लागि ३०।३४ प्रकारका भाषाभाषी नेपालमा छन् । हुन त धेरै कम संख्यामा तिनको लिपि छ । तर बोल्ने, उच्चारण गर्ने, सम्प्रेषण गर्ने सरकारको विचार के हो, हाम्रो विचार के छ भन्ने अभिब्यक्तिका माध्यम आदिका लागि उपयुक्त नेपाली भाषा हो अरु जातीय वा स्थानीय भाषा, प्रान्तिय भाषाको ठाउँ उनीहरुको समाजमा छ र त्यस समाजमा नेपाली भाषा भिज्न पर्‍यो तिनलाई नेपाली भाषामा परिणत गर्नु पर्‍यो** (गुरुङ, २०३३:१०) ।' थुकथं चन्द्र शमशेरया पालय्यागु भाषा नीति अवलम्वन याना व्याच्वंगु खनेदु । कृष्णचन्द्र अर्ज्याल व बैजनाथ सेंढाईपिनिगु विचा:यात न्हूकथं ब्यक्त याना: त:गु दु । थुकथं स्वयेबलय् खुगूगु दशकतक्क सरकारी भाषा नीति छ्गूकथं हे वनाच्वंगु खनेदु मेगु फुक्क राष्ट्रिय भाषायात न्हंका छ्वयेगु कुत:पाखे उन्मेष जूगु दु ।

खला २०१५ सालय् प्राथमिक व माध्यमिक शिक्षाया ब्यवस्था यायेत दयेकूगु ऐनय् प्रत्येक विद्यालयय् शिक्षाया माध्यम नेपाली जुइगु व्यवस्था या:गु ख: । २०१९ सालय् वया छापाखाना व प्रकाशन रजिष्ट्रेशन ऐनय् सफूया नां व पृष्ठ नेपाली भाषा तया: मत:सा उकियागु भाय् हिला: नेपाली तयेमाय्कूगु दु । २०२० सालय् वया: नेपाली भाय् बलाकेत प्रत्येक नेपाली नागरिकं राष्ट्रभाषा सयेके हे मा: धका: पंचायती व्यवस्थायागु संविधानय् व्यवस्था यात (सम्भव,२०४४:१७) । खला सरकार यागु भाषा नीति धा:सा साप हे उदार खनेदु । तर कार्यक्षेत्रय् थुकिया अ:ख: जुया: वनाच्वन ।

२०४६ सालयागु जन आन्दोलनं प्रतिस्थापित प्रजातन्त्र वसेलिं नेपा:यागु संविधान धारा ६ (२)लय् नेपाल दुने नवाइगु फुक्क भातृभाषायात राष्ट्रिय भाषाया मान्यता बिइ धुकुंगु दु । नापं राष्ट्रिय भाषायागु संरक्षण व सम्वर्धन यायेगु अधिकार संविधानया धारा १८ (१) लय् उल्लेख यानात:गु दु। नेपालय् प्रजातन्त्रया पुनर्वहाली लिपा गठन जुगु अन्तरिम सरकारया पालंनिसे (२०४९, माघ) नेपालभाषां रेडियो नेपालं नेपालभाषां समाचार प्रसारण यायेगु हानं नीयात । नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठानं थ:गु आजुकथं **नेपाली भाषा र नेपालभित्र बोलिने अन्य भाषा, साहित्य, कला, संस्कृति, ज्ञान विज्ञानसम्वन्धी विषयमा प्रवचन, गोष्ठी, विचार विमर्श, सम्मेलन प्रदर्शिनी आदिको आयोजना र प्रकाश गराउने** आजु ज्वना: ने.सं. १००७ (ई. १९५७) स्थापना या:गु ख: । थ:गु स्थापना इलंनिसे छ्गू भाषा नीति केन्द्रीयमुखी जुया: वयाच्वंगु ख: । तर अन्तरिम शासन इलय् गठन जूगु सदस्यपिनिगु सौहार्द्रतां याना: भ्जीगु भाय्या आधुनिक कविता संग्रह खँय् भाषां हिला: पिकया व्यूगु दु । अथेंतुं

नेपालभाषा-नेपाली-अंग्रेजी भाषायागु खँग्व:धुकू पिथनेगु ज्या नं क्व:जिइ धुंकूगु दु ।

नेपालय् प्रजातन्त्र पुनर्वहाली लिपा थ:गु मांभासं ब्वकिगु ज्या नी जूगु दु। नेपालय् दकले न्हापां राष्ट्रिय भाषाया माध्यमं ब्वंकेगु स्कूलया पलिस्था सरकारं मखु जनता स्वयमं याये मा:गु दु । मेखे नेपालभाषा साहित्य व वाङमय विकासया लागि जनता स्वयम न्ह्यज्याना जनस्तरं नेपालभाषा एकेदमि स्वने मा:गु दु। सरकारं स्कूल व एकेदमियात छुंकथं ग्वाहालि बिइगु उदारता आ:तक क्यने फूगु खनेमदु । पंचायती सरकारं दयेकात:गु भाषा नीति आ:तक पाछ्राया वनाच्वंगु दु । गुगु प्रजातन्त्रया पूर्वाधार दयेकेगुया लागि छगूकथंयागु कुठारघात ख: । खँय् धा:सा सरकारं फुक्क राष्ट्रिय भाषाया उन्नति व समुन्नतिया निम्तिं ग्वाहालि यायेगु बचं बियाच्वंगु दु । सरकारं नेपाली जनता पूगु राजश्वया कर डौ दां छगू भाषाया विकासया निंतिं जक खर्च याना: थ:गु अप्रजातान्त्रिक ख्वा:पा: ब्वयाच्वंगु दु । गुकियाना राष्ट्रिय भाषातय्सं थ:गु विकासया पला: थ:म्हतुं न्ह्याकाच्वने बाध्य जुइमा:गु दु । भीगु मांभासं ब्वकेगु गुगु कुत: जुल व निश्चय नं छगू बांला:गु पला: ख: ।

खला नेपालय् नेवा:तयगु ल्या:चा: गुलि दु व स्वयेगु न्हाय्‌कं राष्ट्रिय जनगणना हे ख: । भी थाय् राष्ट्रिय जनगणना कायेगु ने.सं. ९७३-७६ (ई. १८५३-५६) लय् जूगु ख: (रेग्मी,) । वया लिपा ने.सं. १०३० (ई. १९१०) लय् अनं लिपा १०४० (ई. १९२०) व १०५० (ई.१९३०) का:गु ख: । थ्व जनगणनाया ल्या:चाखय् जाति व भाषा बिस्कं तयात:गु जक मदुगु मखु थुकियागु अभिलेखतक प्राप्त जूगु खनेमदु । थनं लिपा ने.सं. १०६१ (ई.१९४०) निसे १०७६ (ई.१९५५) निदँ लगेयाना: का:गु जनसंख्याया ल्या:चाखय् तिनि भाय् व जातियात बिस्कं क्यनेत कुत: या:गु दु । थुबलय् नेवा: भाय् नवाइपिनिगु ल्या:चा: ३,८३,१८४ क्यनात:गु दु । नेपाल अधिराज्य दुने ४.७ प्रतिशत नेवा: भाय् नवाइपिं थ्व राष्ट्रिय जनगणनाया अभिलेख क्यनाव्यूगु दु । अनंलिपा १०८१ (ई.१९६१) लय् का:गु ल्या:चाखय् नेवा:त ३,७७,७२७ क्यनात:गु दु । नेवा:त थुबलय् ५३ जिल्लाय् न्यना वनेधुंकूगु दु । १०९१ (ई.१९७१) या ल्या:कथं नेवा:त नेपाल अधिराज्यय् ४,५४,९७९ थ्यने धुंकूगु दु । अथेंतुं ११०१ (ई.१९८१) या ल्या:चाखय् ४,४८,७४४ क्यनात:गु दु । ने.सं. ११११ (ई.१९८१) या ल्या:चा:कथं ६,९०,००७ थ्यंगु दु । खला नेवा:तय्‌गु ल्या: म्हो क्यनेगु कुत: जूगु आशंका दु । थुकिया लागि दसुकथं ओखलढुंगा जिल्लाया ल्या:चा: छक: स्वये । ने.सं. १०७१ (ई.१९७१) या दंय् व जिल्लाय् १,२२,८६२ थ्यंगु दु व हे इलय् अन नेवा:तय्‌गु अर्थात नेवा: भाय् ल्हाइपिं ४,१९१ क्यनात:गु दु । ने.सं. ११०१ (१९.८१) या दंय् ओखलढुंगाया जनगणनाय् १.१२ प्रतिशत वृद्दि जूगु दु, तर नेवा:त धा:सा ४.५८ प्रतिशतं कम जुयावंगु दु गुकि याना: उवलय् अनयागु जनगणनाकथं नेवा: ९१५ जक थ्यंगु क्यनात:गु दु । जिल्लाया जनसंख्या १.१२ प्रतिशतं वृद्धि जुइगु अनयापिं मेथाय् स्थानान्तर जुया वंगु खनेमदु तर नेवा:तय्‌गु ल्या: जक म्हो जुइगु छगू रहस्यमय खँ ख: । उगु ईलय् पंचायती व्यवस्थायागु **'छगू दें : छगू जाति : छगू भाषा : छगू भेष'** धैगु नारा चरमताय् थ्यनाच्वंगु ख: । ने. सं. ११११ वया ओखलढुंगाया जनसंख्या १,३९,४५७ थ्यन । गुगु न्हापायागु सिकें १.०१ प्रतिशतं वृद्धि जूगु खनेदु ।

थ्व इलय् नेवा:तय्‌गु ल्या: १०४३ जक थ्यंगु दु गुगु ल्या:खय् १.१४ प्रतिशतं वृद्धि जूगु खनेदु । थ्व दसुकथं नेवा:तय्‌गु व मेमेगु जनजातियागु वास्तविक ल्या:चा: प्याहां मव:गु व जनसंख्या निष्पक्ष व इमान्दारितापूर्वक कयामत:गु किपायात यचुका व्यूगु दु ।

समस्यात :-

जात जातिया जिल्लागत वितरणय् नेवा:त ख्वप, यल, यें स्वंगू जिल्लाय् न्हापांयागु थाय् कय्‌च्यानाच्वंगु खनेदु । अथेंतु स्वंगूगु थासय् रामेछाप, काभ्रेपलाञ्चोक जिल्लाय् नेवा:तय्‌गु ल्या:कथं लानाच्वंगु दु । जिल्लागत भाषायागु वितरणय् धा:सा भचा अजुचाइगु किपा लुया व:गु दु । यल व ख्वपय् नेवा: भाय् ल्हाइपिंनिगु ल्या: मेमेगु भाय्‌सिकें उप्व: जुया न्हापा लानाच्वंगु द:सा मेगु जनसंख्याया ल्या:चा: काइबलय् यलय् नेवा: भाय् ल्हाइपिनिगु थाय् न्हापांया ल्यू लाइगु सुचं खनेदु । छायधा:सां आ: अन नेवा: भाय् ल्हाइपिं १,१०,८०० थ्यंगु दु:सा नेपाली भाय् नवाइपिं १,०९,१९६ थ्यंगु दु । अले न्हापां ल्यूकथं यें व गुल्मी जिल्ला लानाच्वंगु खनेदु । भाषागत वितरणया तथ्यांक स्वयेबबलय् स्वगूंगु थाय् सिन्धुपाल्चोक, रामेछाप, काभ्रेपलाञ्चोक, नुवाकोट, मकवानपुर, कास्की, बागलुङ जिल्लाय् नेवा: भाय् थ्यंगु दु । जिल्लाय् नवाइगु भाय्‌मध्ये प्यंगूगु थासय् लमजुङ, तनहुँ, स्याङजा, पर्वत व प्यूठान जिल्लाय् नेवा: भाय्‌यागु थाय् लाना:च्वंगु खनेदु । थुकथं भ्रीगु भाय् ल्हाइपिनिगु ल्या: थुकथं म्हो जुया: वंगु आपालं कारणत दु । गुकियाना: भ्री स्वनिगलय् हे म्हो ल्याखय् ला:वनाच्वंगु दु । स्वनिग: नेपा:या राजधानी जूगुलिं थनबिसकं बिसकं भाषा भाषीया मनुत न्हि धाइथें च्वंवयाच्वंगु विशेष याना: आर्य भाषाया खल:या मनुत । विभिन्न थन च्वंव:पिं मनुतय्‌गु नाप न्हिन्हिया कालबिलया ज्या भ्रीगु भाय्‌या माध्यमं जुइ मफुत । थी थी भाषिका नाप सम्पर्क भाय् नेपाली जूवन । नापं न्हि जीवनय् वइगु प्रशासनिक ज्याकथं सरकारी कार्यालय वनेबलय् प्रशासनिक भाषा नेपाली जूगुलिं नेपाली भाय् छ्यलेत बाध्य जुइमाल । शिक्षाया माध्यम नेपाली जूबलय् शिक्षा प्राप्त यायेगु नैसर्गिक अधिकार य् भाय् अवरोध जुया बिल । भविष्यया क्यारियर दयेकेत नेपाली भाषाय् प्रवीण जुयेमा:गु वाध्यता ब्वलन । थुके कुशल प्रशासक जुइत खँय् भाय्‌लय् दक्षता मदयकं मगात । व्यापारीतय्‌त कालबिल उप्व: याना विभिन्न भाषिकातय्‌गु नाप न्हिन्हि उप्व: याये माबलय् इमिसं खँय् भाय्‌यात बुलुंहु नाला कया यंकल । हानं संचार माध्यम टेलिभिजन,रेडियो आदिलय् न्हिच्छिचच्छि अंग्रेजी, हिन्दी उर्दू नेपाली भाषाय् उप्व: expose यायेगु जुयाच्वंगु दु थुकियाना: मांभाय् profecency इ आघात लावनाच्वंगु दु (बज्राचार्य, १११५) । थ्व हे कारणं याना: नेवा: भाय् स्वनिगलय् जातिगत विवरणय् मेगु जनगणनाय् म्हो जुइगु किपा खने दु ।

भ्रीगु मांभासाय् इलय-व्यलय् सफू पिदनाच्वंगु दु । तर थन्या:गु सफू ब्यवस्थित रुपं विक्री वितरण जुइ फुगु मदुनि। नापं सफू प्रकाशनयागु प्रचार प्रसार नं जूगु खनेमदु । सफू पिदंगु ला: ला: तक ब्वमितय्‌त उकियागु सूचंतक दइमखु । गुकियाना थ:त य:गु विषयया सफू पिदंसा सूचनायागु

अभावं, विक्री जुइगु थाय्‌या अभावं याना वञ्चित जुया च्वनेमा:गु दु । भीगु भाषाय्‌ **विश्वभूमि, न्हूगु विश्वभूमि, राजमति** थें ज्यागु न्हिपौ दु । **इनाप व देशय्‌मरु झ्याः** थें ज्यागु वा:पौ नं दु । तर थ्व पत्रिका core-area व छुं थाय्‌यात त्वता: मेथाय्‌ ब्याना वने फुगु खनेमदु । स्वनिगलया त्वा:-त्वालय्‌ खँय्‌भाय्‌या पत्रपत्रिका गुलि ब्याना वन उलि भीगु पत्रपत्रिका ब्याना वने फूगु खनेमदु । स्वनिगलं पिनेया खँ ला ध्याकुनय्‌ तये । थुकिं भीगु वितरण पक्ष साप हे ध्येध्येचुगु खनेदु । पत्रपत्रिका नं सम्प्रेषणया छगू माध्यम ख: उकिं ब्वमितय्‌गु दथुइ ईलय्‌ थ्यनेमा: ।

भीगु भाषा, साहित्य च्वन्हयाकेगु तातुना: थी थी जिल्लाय्‌ याना: थ्यंमथ्यं नीगू खल:त स्वने धुकुंगु दु । नापं ८४ गू मेगु खल:त स्वनिगलय्‌ जक स्वनेगु ज्या जुइ धुकुंगु दु । खलतय्‌गु धल: स्वयेबलय्‌ भीगु पला: साप हे च्वन्हयाये धुंकुगु खने दु । रचनात्मक ज्या ला छुखे तये खलत पाखे इमिगु उद्देश्यअनुरुप ज्या हे बांलाक जूगु खने मदु । थ्व धलखय्‌ छगू निगू खल: त्वता: फुक्क खल: हे लाना च्वंगु खने दु । उकिं खल: केबल खल: जक मजुइमा: ।

थौं नेवा:त स्वनिगलय्‌ जक मखु ७५ जिल्लाय्‌ ब्याना वने धुंकंगु दु । नेवा:त पहाडं तराईलय्‌ उप्व: च्वंवंगु छखे खने द:सा दुर्गम जिल्लाय्‌ पाखे नं वनाच्वंगु खनेदु । थन्यापिं नेवा:तय्‌त मर्स्या व सँय्‌ वातावरणं विस्कं तया नेवा: जुया अन म्वायेगु परिवेश दयेकेत नेवा: संस्कृति, संस्कार व परम्पराय्‌ बांलाक बुले फइगु ज्वल मा:गु दु । नत्रसा खँय्‌ नेवा: ल्या:चा: उप्व: दयावं थें मर्स्या व सँय्‌ नेवा: नं कन्हय्‌ उप्व:या वनी । थ्व पाखे भी खल: तयसं मिखा ब्वये हथाये जुइ धुंकल । भीत नेवा:यागु संस्कृति, परम्परा, रीतिथिति म्हसीका नेवा: जुयागु गौरव तायेका मांभाय्‌ नवायेगुलि गौरव तायेका बिइगु ज्याय्‌ थौंया खलत न्ह्यज्याये फुसा भीगु मांभाय्‌ ब्वलनी । भीगु खल:त पिने माधया ध्वाँय्‌ क्यना हरिनाम कया: व:सां दुने दुने ल्वाय्‌गु हे नियतं मचात बथां बथां न्ह्य:ने तया वैपिं भजन खल:त थें मजुइमा । भी भी जुया च्वने फैगु वातावरणया निर्माण भी खलतयसं याये फयेमा ।

सुझाव :-

भाय्‌, सम्प्रेषणया माध्यम ख: । गुलि उप्व: सम्प्रेषण जुल उलि हे न्ह्यज्याइगु ख: । उकिं भीसं थौं गुलि थ:गु भाषायात नालाच्वना व स्वयेबलय्‌ भीसं भचा म्हो हे सतर्कता, सजगता क्यनाच्वना थें ता: । भीसं थ:गु छें जक व्याका थौं गाइ थें मता: पिने व:म्ह नेवा नाप नं भीसं थ:गु भासं हे थ:गु विचा:यागु सम्प्रेषण याये मागु दु । भीम्हं मनूया दथुइ गुम्ह नेवा:त द:सां अन छम्ह अनेवा: द:सा भीत साम्प्रदायिक धाइ धका: मेगु भाषां खँ ल्हायेगु भीगु पह साप हे बांमला:गु ख: थुकियात हाकुतिना भीसं फच्छिफतले थ:गु मांभाय्‌ उप्व: छ्यलेगु पाखे ह:पा: व तिब: बिया यंके मा: थें च्वं । नापं नगरपालिका थें ज्यागु स्थानीय निकाय नेवा: भाय्‌यात प्रशासनीक ज्याय्‌ दुथ्याके बिइमा:गु दु । भाय्‌ नवाना: जक विकास जुइगु मखु थुकियागु उपयोगिता नं वयेमा: मखुसा भाय्‌ ल्हाइपिंनिगु ल्या:चा: म्हो हे जुयावनी ।

लोक सेवा आयोग थें ज्या:गु सरकारी निकाय पाखें मान्यता बिइकेगु तस्सकं लिकुनाच्वंगु दु थ्व पाखें पला: च्वयेके हथाये जुइ धुंकल । अथें तुं विज्ञान, वाणिज्य, शिक्षाशास्त्र, कानून ब्वनीपिं विद्यार्थीतय्सं थ:गु मांभाय् ब्वनिगु नैसर्गिक अधिकारं थौं गुकथं बञ्चित यानातल उकियागु विरोध याना: इमिगु पाठ्यक्रमय् दुथ्याके बिइ हथाय जुइ धुंकुगु दु। नेपाली भाय् नापनापं अनिवार्यकथं न्हापाथें राष्ट्रिय भाषायागु नं पठनपाठन जुइमा:गु दु ।

भ्हीसं नेवा: जातियात चेतना थनेत भ्हीगु संस्कृति, परम्परा व मूयागु गौरव म्हसीका बिइमागु दु । नेवा: जुयागु गौरव थुइका बिइमागु दु । नेपा:या कुंकुलामय् गांगांमय् व्याना च्वंपिं नेवा:तय्त नेवा:यागु सांस्कृतिक सामाजिक पृष्ठभूमि थुइका: इमित नेवा: जूगु गर्व तायेका बिया भ्हीगु संस्कृति व संस्कारयात नाला कायेकिगु छगू वातावरण दयेका यंके फ:सा अनयागु लागाय् भ्हीगु मांभाय् ब्वलना वनीगु ख: ।

थौं भ्ही मस्तय्त मा:गु मचा साहित्यया ज्वलं जक मखु ल्याय्म्ह ल्यासेतय्त मा:गु बौद्धिक खुराककथं ज्ञान विज्ञान नापं नेवा: जातियागु महत्ता, गौरवता ध्वाथुइका बिइ फूगु साहित्य सृजना याना यंके मा:गु दु ।

भ्हीगु भाषाय् पाठ्यक्रम व ग्वाहालि सफू (reference book) साप हे म्हो जुयाच्वंगु दु । भ्हीसं नेवा:भासं ब्वकेगु ब्वनेकुथि ला चायेका: तर आ:तकया दुने निगु जक पाठ्यक्रम पिकाये फुगुलिं नं थ्व खँयात यचुका ब्यू। पाठ्यक्रम प्राथमिक तह: नं निसें उच्च कक्षातक यागु निर्माण यायेगु, याकेगु ज्या जुइ मागु दु ।

थौं प्रत्येक नेवा:तय्सं नेवा: भाय् खँ ल्हायेगु, थ:गु संस्कृति म्वाका थ:गु भाय् छ्यलेगु पाखे उप्व: जागरुक जुइमागु दु । छेँखा पतिकं नेवा: भाय् ल्हाकेगु, मसपिन्त स्यना बिइगु याये मा:गु दु । भ्ही नेवा: संस्थाय् ज्या याइपिन्त, भ्ही नेवा:तय्गु अफिस व पसले ज्या याइपिनिगु नाप भ्हीसं भ्हीगु भाषां खँ ल्हाना व्याका यंके मा:गु दु (वज्राचार्य, १११५) भ्हीसं भ्हीगु बनेज्याय् सहायक जुया ज्या यानाच्वम्हेसिगु नाप खँय् भाय् ल्हाना: थ:गु छेँ नेवा: भाय् ल्हाना छुं सार्थक जुइमखु। मस्तय्सं देखासिकि याना: यंकिगु छगू स्वाभाविक प्रवृत्ति ख: । थुखे भ्ही सचेत जुइमा:गु दु ।

थौं नेवा:त नेपा:या फुक्क लागाय् न्यनावने धुंकल । छथासं मेथाय् च्वं वनेगु पाखे थुमिगु पह: उप्व: खने दया वइच्वंगु दु । थ्व छगू बांला:गु पह: नं ख: । थुकथं च्वं वनीबलय् थ: खल: नाप उप्व: स्वापू दइमखु । नापं न्हूगु थासय् न्हून्हूगु खल: नाप ध्वदुइगु इमिगु नाप हे न्हि जीवनया मा:गु ज्याय् कालबिल याना: च्वनेमालि । थुकथं व थ: खल: नापं व्यागलं मच्वसां, खल: नाप स्वापू तयाच्वनेगु मन्तुना द:सा वं विवश जुया तापाना वने मालि । भ्ही नेवा:त थुकथं भ्ही नाप, भ्हीगु समाज नाप, भ्हीगु भाषा नाप, भ्हीगु संस्कृति नाप तापाना वनाच्वंगु दु । गुकियात च्वये उल्लेख याये धुंगुदु । उकिं नेवात न्ह्याथाय् च्वंसां नेवा: पह: म्वाका: तये फइगु, नेवा: संस्कृतियात नाला हना यंका च्वने फइगु छगू वातावरण दयेका: नेवा म्हसीका म्वाका तयेमा:गु दु । थौं नेवा:त चिचा: दना च्वंथें थनला अनला

मदु थें जुया: च्वंगु दु । उकिं नेवा:तय्‌त भावनात्मक थीतुंथीक च्वनेगु थ:गु संस्कृति थ:गु ख्वा:पा: भापिकेत, थ:गु मां भाय् थ:गु हिनुइ न्ह्यागु चायेका बिइत नेपा: अधिराज्यया फुक्क नेवा:त जक मखु प्रवासी नेवा:तय्‌त नं थ्व हे खँ थूं थुइकेत छगू नेवा: संगठन स्वनेगु साप हे हथाय् जुइ धुंकुगु दु । उकिं नेवा: संगठन स्वना: झीसं नेवा:तय्‌गु म्हसीका बिसकं बिइगु वातावरण व परिवेश दयेके मा:गु थौं वा:चायेके मा:गु दु ।

ग्वहालि सफू व पत्रिकाया धल:

१. अधिकारी, नरकान्त : 'मातृभाषा' : २०१४, **नेपालको जनगणना : दोश्रो भाग** : संख्या विभाग :

२. अर्ज्याल व जोशी, कृष्णचन्द्र व बैजनाथ : १९७४, **गोरखा भाषा** : गोरखा एजेंसी कार्यालय :

३. आचार्य,इतिहास शिरोमणि बाबुराम : १०९९, **नेवा:, नेवा:भाय व संस्कृति** : यल, साहित्य मूलुखा :

४. आचार्य, वावुराम : २०२६: **श्री ५ बडामहाराजधिराज पृथ्वीनारायण शाहको संक्षिप्त जीवनी : भाग ४** : श्री ५ महाराजधिराजका प्रमुख संवाद सचिवालय : राजदरवार : पौ. ६७४

५. आचार्य, नरेन्द्रदेव,१९७१ **बौद्ध दर्शन** । पटना, विहार राष्ट्रभाषा परिषद

६. आ.दि.,राममणि, २०१८, **भलोकराको नमना** : काठमाडौं, केदारमणि आ.दि. :

७. कीर्कपाट्रिक,कर्णेल, १९८६: **अन एकाउण्ट अफ द किंगदम अफ नेपउल** । दिल्ली: एशीयन एजुकेशन

८. ज्ञवाली, सूर्यविक्रम, २०१९ **नेपाल उपत्यकाको मध्यकालीन इतिहास** । काठमाडौं : रायल नेपाल एकेडमी

९. गुरुङ, हर्कवहादुर : २०३३ 'संवोधन' । **नेपाली भाषा अधिगोष्ठी** ।काठमाडौं नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान

१०. गृह पंचायत मन्त्रालय : २०२७, **परिपत्र** : योजना महाशाखा : सिहदरवार २०२७ माघ २१ गते

११. ग्रियर्शन, सर अव्राहम (अनु. उदयनारायण तिवारी) **भारत का भाषा सर्वेक्षण**, व्दितीय संस्करण, उत्तर प्रदेश, प्रकाशन शाखा, सूचना विभाग, उत्तर प्रदेश

१२. कौशल्यायन, भदन्त आनन्द : २०१२ नेपालभाषा परिषदको कार्यकारिणी समितिको प्रथम चुनाव निर्वाचन सभामा भदन्तआनन्द कौशल्यायनको वक्तव्य '**जनचेतना**', वर्ष २ : अंक १२

१३. जोशी,रत्नध्वज : ११०० **लिस:** : यें, नेपालभाषा परिषद् :

१४. धम्माचार्य, धर्मआदित्य : वु.सं. २४६९ 'धर्मचक्र प्रवर्तन सूत्र' । **बुद्धधर्म्म** : दं १ : ल्या: १ । कलकत्ता, वुद्धोपासक संघ

१५. नेवामि, दरशा, ११११४, **बन्दिपुरया नेपालभाषा** । यें, रामभक्त भोमि

१६. पन्त, नयराज, २०२५, **श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहको उपदेश** । ललितपुर, जगदम्वा प्रकाशन

१७. पिश्चल, आर (अनु. सुभद्रा झा) १९६५, **कमपारेटिभ अफ द प्राकृत लाग्वेज** । दिल्ली, मोतिलाल वनार सी दास

१८. प्रधान, हृदयचन्द्र, २००८, 'नेपाली भाषा' । **नेपाली भाषा** (सं. महानन्द सापकोटा) इलाम, नेपाली भाषा प्रचारक संघ

१९. भट्टराई, हर्षनाथ, २०३६, 'नेपाली भाषाको कानूनी पृष्ठभूमि' **प्रज्ञा** ७६ । काठमाडौं, नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान

२०. मल्ल, डा. कमलप्रकाश : १९९०,' द अरलियष्ट डेटेट् डकुमेण्ट इन नेवारी 'काठमाडौं, **कैलाश** : भोलम XVi नं १-२

२१. मल्ल, डा. कमलप्रकाश : १०९८, **सिँकमिया स्वाने** : नेपालभाषा परिषद् : नेपालभाषा परिषद्,
२२. मल्ल, डा. कमलप्रकाश : १०९९, **नेपालभाषाया ध्वाना सफया धलः** : च्वसापासा :
२३. माली, इन्द्र : १११२, 'नेपालभाषा वाङमय मालिगु खँय्' : **इनाप** : दँ ६ : ल्याः २५
२४. माली, इन्द्र : ११०९, 'मोतीलाल श्रेष्ठ : माध्यमिक कालया छम्ह कवि' : **ग्वयस्वां** : दँ७ : ल्याः ६ :
२५. माली, इन्द्र : २०५०, 'रेडियो नेपाल स्थापना मै विवाद' : **कामना** : हिरक अंक : पूर्णाङ्क ७५ :
२६. माली, इन्द्र : १११४, 'वहुमुखी प्रतिभाया सगरमाथा' : **नेपाल** : दँ ४३ : थ्यंल्या ६९ :
२७. युनेस्को : १९५३, **द यज अफ भर्नाकुलर लांग्वेज इन एजुकेशन** : द रिपोर्ट अफ द युनेस्को मिटिङ अफ स्पेलिष्ट : पेरिस : मोनोग्राफस अन फण्डामेण्टल एजुकेशन ८
२८. रेग्मी, जगदिशचन्द्र,२०३५, **नेवारी संस्कृतिको रुपरेखा** । काठमाडौं, अफिस अफ नेपाल एण्टीक्वेरी
२९. रेग्मी, डा. डिल्लीरमण : १९६६, **मेडिभल नेपाल** : भाग ३ : कलकत्ता,के.एल.मुखोपाध्याय
३०. बज्राचार्य, धनवज्र : ११०६, 'नेपालभषाया ऐतिहासिक महत्व' **खेलइता** : दँ ७ :ल्याः७ : खेलुइता पिकाक गुथि, यल
३१. बज्राचार्य व श्रेष्ठ, धनबज्र व टेकबहादुर, २०३१, **दोलखा ऐतिहासिक रुपरेखा** काठमाडौं, नेपाल एशीयाली अध्ययन संस्थान
३२. बज्राचार्य, पुरुषरत्न, १११५, **'नेवाः भाय छ्यलेगु आन्दोलनय छगु हःपाः'** (प्रकाशोन्मुख लेख)
३३. बिष्ट, डोरबहादुर : २०३४, राष्ट्रिय एकता : **रुपरेखा**, पूर्णाक २००
३४. वैद्य, डा. जनकलाल : २०४१, **राष्ट्रिय अभिलेखालय स्थित नेपालभाषा** । नेवारी अभिलेखग्रन्थ । काठमाडौं, त्रिभुवन विश्वविद्यालय
३५. वैद्य, डा. जनकलाल : २०४१, **राष्ट्रिय अभिलेखालय स्थित नेपालभाषा** । नेवारी अभिलेखग्रन्थ : शोध प्रवन्ध : प्रकाशोन्मुख
३६. शर्मा, वालचन्द्र, २०३३, **नेपालको ऐतिहासिक रुपरेखा** । चौखम्वा वाराणसी, कृष्णकुमारी
३७. शाक्य, पं. हेमराज : ११११, **शिवदेव संस्कारित श्री रुद्रवर्ण महाविहारस्थित तालपत्र अभिलेख** । उकुबहाल यल, बुद्धजयन्ती समिति,
३८. शाहदेव, राजेन्द्र विक्रम, १०८०, **महासत्वपाख्यान** । काठमाडौं, मानदास- सुगतदास
३९. सम्भव, दयाराम : २०४४, **नेपाली भाषा र साहित्यको विकासमा शाहवंशको देन** : श्री ५ को सरकार, संचार मन्त्रालय
४०. श्रेष्ठ डा. दयाराम : २०४४, **नेपाली भाषा र साहित्यको विकासमा शाहवंशका देन** : श्री ५ को सर कार, संचार मन्त्रालय, सूचना विभाग
४१. सापकोटा, महानन्द : २०२१, **जनजिब्रो** : मैत्रा विद्या सापकोटा :
४२. सापकोटा, महानन्द : २०२२, **चानचुन** : मैत्रा विद्या सापकोटा : विराटनगर :
४३. सुन्दर, मल्ल के. : १११४, **'गुकुन्हु सिद्धिदासयात नं कुन'** हिसि १/५ । विश्वभूमि पिकाक
४४. श्री ५ को सरकार, १९७५ **पपुलेशन सेन्सस** तथ्यांक विभाग
४५. श्री ५ को सरकार, १९८१ **पपुलेशन सेन्सस** तथ्यांक विभाग
४६. श्री ५ को सरकार, १९९१ **पपुलेशन सेन्सस** तथ्यांक विभाग
४७. हृदय, चित्तधर : १०७४, **झीगु साहित्य** : यें, नेपालभाषा परिषद्

न्हापांगु
नेवाः राष्ट्रिय सम्मेलन
तःजिक क्वचायेमा

ज्ञानज्योति कंसाकार

नेवा: संस्कृतिया विशेषता

- सत्यनारायण प्रजापति

नेवा: जात :-

नेवा: संस्कृति, सभ्यता व वैभव खना:, नुग: मुया: नेवा:तनापं त:दं तक गोर्खालीतय्सं कुटनैतिक जा:प्यन, राजनीतिक युद्ध यात, आर्थिक नाकावन्दी तल, सांस्कृतिक आन्दोलन समेत यात । अन्तय् विक्रम संवत् १८२६ साल मंसिर १ गते ने.सं ८९० कार्तिक शुक्ल: द्वितीया कुन्हु नेवा:तय्त गोर खालीतय्सं पाचुक बुकाबिल । बैरीं बुकूसां बुत मधाइम्ह जुजु जय प्रकाश मल्ल मंका:गु आर्यघाटया फिसलय् शहिद जुयाबिज्यात, मेम्ह स्वाभिमानी जुजु रणजीत मल्ल राग बिभास कया: एकतालय् दाफा म्ये हाला: काशीवास बिज्यात । थथे जुया:नेपाल अधिराज्यया राजधानी हानं नेपाल हे जुल । न्हापा न्हापा प्राग ऐतिहासिक कालय् नेपा: छगू त:धंगु दह धैगु खँ थौकन्हय्या भूगोलविद्तय्सं नापं प्रमाणितयायेत कुत: यानावयाच्वंगु दु। छखल:या धापू कथं नेपा: दहया ल: महामन्जुश्रीया खड्गं पाला: पिने छ्वया बिज्यात, मेगु खल:या बिचा: कथं श्री कृष्णया सुदर्शन चक्रं ध्यना ल: पितछ्वया मनू च्वने ज्युगु थाय्या निर्माण याना बिज्यात । कथंछि हाकुगुँ दुने प्यंगू दिशां व:पिं मनुतय् बस्ति जुया वल । कालान्तरय् थन गोपालवंश, महिषवंश, किंरात वंश, लिच्छवि वंश, मल्ल वंशया जुजुपिंन्स राज्य यानावन । आ: थौंकन्हय् शाहवंशया राज्यसत्ता जुयाच्वंगु दु । थ्व थासय् मंगोल जातिया आगमन आर्यतय्गु आगमन स्वय न्ह्पा जुल । थुपिं चीनया ह्वाङहो व याङत्से नदीया खुसिसी जुया: तिब्वतया लं व ब्रम्हपुत्र नदीया खुसिसी जुया: नेपालय् दुहाँ वल । अफगानिस्तान नं हिमाली पहाडी क्षेत्र जुया: उत्तरपूर्वपाखें वा दक्षिणया मैदानपाखें उत्तर जुया: नेपालया भूभागय् आर्यतय्गु प्रवेश न्हापां आग्नेयवंशी व किरात जातित वये धुंकगु अनुमान यानाच्वंगु दु । थथे जूगुलिं आर्य जातिइ आग्नेयवंशी, द्रविड व किराततय्गु त:धंगु प्रभाव लानाच्वंगु दु । नेपालय् दुने दुहांव:पिं फुक्क धैथें विशेष जाति वा सम्प्रदाय मखु उब्लेया नेपालय् च्वंपिं न्ह्याम्हं मनू नेवा: जुगु ख । नेवा: जाति धैगु छगू प्रादेशिक वादेशीय जात ख: । उदाहरणया लागिं पाल्पाच्वंपिं पाल्पाली, पोखराय्च्वंपिं पोखरेली, इत्यादी । उकि थ्व जातिइ वैष्णव, शैव, शाक्त, सौरु वैदिक, बौद्ध- तन्त्रयानी, बज्रयानी, थेरवादी, महायानी, हिनयानी आदि धर्मावलम्वीत दु । जयस्थिति मल्ल नेपालया जुजु जुइ न्हयो हे नेपालय् ४ वर्ण १८ जातिपातीया व्यवस्था जुयाच्वंगु खने दु ।

नेपाल सम्वत ५१५ माघ शुक्ल एकादशीस जुजु जयस्थिति मल्लजु कोट्याहुति याना बिज्यात । थुवलय् थ:गु राज्यया प्रजाया जातियात व्यवस्था मिलय् यायेत बकनिम्ह कुलया कीर्तिनाथोपाध्याय, काव्यकुन्ज रघुनाथ झा, मैथिल श्रीनाथ झा, महीनाथ झा, रामनाथ झा याना: न्याम्ह धर्म विशेषज्ञया मतं हानं जाति व्ययवस्था याना बिज्याकल । थ्व विद्वत् मण्डलीं शास्त्रीय् सूत्रया आधार ज्वना: जैशीया

जात ८ आधारया जात ८, वैद्यया जात ८, श्रेष्ठया जात ३६ थ्व मध्ये तागाधारी १३, व्राह्मण जात १० समेत ज्यापूजात ३२, कुम्हा: जात ८, नाय्जातं लुसिध्यंकिपिं ७२ जात, खस जात ६४, बरेया जात ४, जुगिया जात ४, पोअ जात ४, थथे याना: ७२५ जातया जाति व्यवस्था व कर्मकाण्डया व्यवस्था जुल । तर, कालान्तरय् थ्व जाति व्यवस्थाय् दुनेला:पिं खस जात, मैथलि व्राम्हण व धोवीयात नेवा: जातिं थ: नाला मका:गु खनेदु । लिपातय् विक्रम सम्वत १९१० साल पौष वदि ७ रोजनिसे नेपालय् न्हूगु जाति व्यवस्थाया कानून लागु जुल।थ्व कानून कथं नेवा: जातयात स्वंगु खण्डय् विभाजन याना बिल - तागाधारी जात, मतुवाली जात व म्हास्या जात । विक्रम सम्वत १९९३ सालंनिसे श्री ३ या हुकुम बमोजिम कौसल अड्डा मार्फत द्यौ भाजु व्राह्मण, श्रेष्ठ जातया व्यवहारयावारे इस्तिहार जाहेर जुल । थ्वयालिपा विक्रम सम्वत २०२० साल भाद्र १ गते निसे लागु जुइगु नेपालया जाति व्यवस्थाया न्हूगु कानूनया व्यवस्था नापं लागु जुगु "अदल" या महल नापं व्यवस्था जुगु जुल ।

नेवा: बस्ति :-

नेपा:या न्ह्यागुं बजारय् नेवा: जातिया मनुत खनेदु । अ:पुक धायेमाल धा:सा गन बजार दइ अन नेवा: जाति लुया वइ । म्ह त:धिक नं मजू, चीधिक नं मजू, म्हहे धिसिमिसिधा:म्ह, ख्वा: स्वयेबले सिसिमिसि धाया: म्ह-वस: चकंम्ह, ग्वाय् छुं छुं द:सां मुसुकाया: स्वये हे ख्वपया बेता: अजाजु थें क्वँय्या क्वँय् धा:म्ह, धाथेंम्ह पराक्रमि थें च्वना: नं तथागत थें शान्तमूर्ति ख्वा:व:म्ह काय्मचा हे नेवा: काय मचाया आकृति जुइ । गुणकेशरीस्वां थें क्ये क्यें मकय् धया: स्वस्वं स्वये मगा:गु छायंतिना पासा मब्वंसे न्यासि जुइमस:म्ह, शिल, स्वभाव हे् तिसा भा:पीम्ह हिसिदुम्ह मय्जु हे नेवा: म्ह्याय् मचा धका :म्हसिइकेत अ:पुइ । थुपिं याक:चा बकचा:गु थासय् गुब्वलें हे च्वने मछ्, न्ह्याथें हे याना: नं समाजय् च्वनेगु मूल कुत: जुइ । सम्पन्न नेवा:या बस्तिया खं ल्हात धा:सां नुग: थे गोप्य याना: थम्ह स्वस्ति देवता दुगु आगम छें थ:गु बस्तिया दथुइ जुइ । आगंम छैंया लिक्क, थ:म्ह नायो जुजुया छेँ दइ । थ:गु लाय्कू वा बहा:, बही, विहारया लिक्क थ:म्ह आचार्यतय्गु छेँ जुइ, वया लिपा क्रमस: प्रशासक, बनिया, आवा:, क:मि व ज्यामिया छेँ जुयाच्वनि, वया लिपा उद्यमि व सामाजिक व्यवहार य् व कर्मकाण्डय् मदयेक मगा:पिं जातितय् पुच:या छेँ जुया वनि । थ्व सामाजिक समूहयात लाय्कु, मरु, त्वा: व छेँया प्रमुख प:मां वा द्वारे परिमान प्रधान जुइ । अथे थें प्रत्येक बहा:, बहि व विहार या प्रमुख दानपति जुइ । थ:गु छेँ वयेत प्यखेरं तँ गया: वयेमालिगु थासे छेँ दयेकाच्वनेगु पल्केथुपिं नेवा:त थ:गु देसय् सु वल ? देसया लं सु पिहां वन ? धैगु न्ह्याम्हेसिनं याउँक सिइका कायेफु । उपादेयताया कथं स्वया: कलात्मक व आध्यात्मिक कथं छेँ दयेकगि, संस्कारय् ब्वलंपिं नेवा:तय्गु छें, छेँडी, मातं, च्वत्त, दडे, व बैग: तला दयकां जक मगाना क:सि नापं खतया: छेँ दनेगु प्रचलन दु । नेवा:तय् थ:गु न्ह्यागुं भौतिक विकास जक मखु बौद्धिक एवं आध्यात्मिक विकासया लागिं नेवा: जाति हे गाकेगु व थ:गु देसं हे गाकेगु चलन व स्वभाव जूगुलिं इमिस थ:गु लजगा: व व्यापार व्यवस्थाया

लागिं मा:मा: थाय् मा:मा:गु कथं लं, पुखू, ज्यास:, बजारया ब्यवस्था याना त:गु द हे दइ । थन तक कि मसानया नापं यथोचित व्यवस्था यानात:गु जुइ । स्वनिग: थुज्यागु पूवंगु दे दयेकेया निम्तिं देशया परिक्रमा लँपुइ अष्टमातृकाया स्थापना जक मयासे अष्टमसान व अष्ट चैत्यया वन्दोवस्त यानात:गु नं भ्कीसं याउंक खनि । वर्ण ब्यवस्था वा जातिय ब्यवस्था दुगु नेवा: समाजया निमित्त मदयेक मगा:गु मसान हे बाल मसान, मचा फोंगा, कपालिक मसान नापं जाति कथं थ्याक: न्हय्गू मसानया ब्यवस्था तक: याना वयाच्वंगु खँ मालाकुला स्वयेबले अज नं लुयाव: ।

नेवा: द्य:त :-

विधर्मीत वया: नेवा:तय्त छुंगु धर्म छु ख: धका: न्यना: छुंगु धर्म थ्व, मेपिनिगु धर्म थ्व धका: मक्यंतले इमिसं थ:गु धर्म थ्व धका: म्हमस्यू । न्ह्याम्हं नेवा: न्ह्याम्हं द्य:के वना: पूजा पाठ, जप तप, ध्यान, यज्ञ, होम, दान आदि याना वयाच्वंगु दु । नेवा:तय् थ:गु हे धर्म, यान वा सम्प्रदाय धायेगु मरु, केवल मंका:गु धर्म,यान व सम्प्रदाय जक दु । रातो मच्छिन्द्रनाथ मौलिक नेपाली देवता ख:, समन्वयवादी नेपालीतय् अद्वितीय राष्ट्र देव ख: उकिं नेवा:तय्सं थ्व द्योयात थथे धका: वन्दना याना वयाच्वंगु भ्कीसं खना :-

"यं विष्णु प्रवदन्ति वैष्णव गणाः शैवाः शिवं शक्तिकाः
शक्तिं भास्कर-भक्तिका दिनमणि ब्रम्ह-स्वरुपं द्विजाः ।
मत्स्येन्द्रं मुनयो वन्दन्ति सततं लोकेश्वर वैदिका
बोद्धस्वं करुणामयं प्रतिदिनं तन्नौमि सिद्धेश्वरम् ॥"

(गुम्हसित बैष्णवगणं बिष्णु धाइ, शैवतय्सं शिव धाइ शाक्ततय्सं शक्तिधाइ, सौरतय्सं सूर्य धाइ, ब्राम्हणतय्सं ब्रम्ह धाइ, मुनितय्सं मत्स्येन्द्रनाथ धाइ, वैदिकतय्सं न्ह्याबलें लोकेश्वर धाइ, बौद्धतय्सं करुणामय धाइ, अजाम्ह सिद्धेश्वरयात प्रतिदिन नमस्कार याना ।)

अथेंन्तु, नेवा:तय्त मदेय्क मगा:म्ह द्य: छुम्ह विश्वकर्मा नं ख: । नेवा:जाति कृषक सिवें कलाकार व बन्जा: जाति ख: । भ्कीसँ आश्विन शुक्ल महानवमी खुन्हु विश्वकर्मा पूजा यानाच्वना थुगु इलय् गुभाजुपिनि विकुमाछेँ विश्वकर्मा धका: महामन्जुश्री पूजा याना बिज्याइ। कुम्हातय्, अवा:तय्, पुंतय्, कौंतय् गणेद्योयात विश्वकर्मा धका: पूजा याइ, बन्जा: भाजुपिनि धा:सा पसलय् हथाय् हथाय् चाया: भिंद्य: (महाभीम भैरव) यात विश्वकर्मा धका: पूजा याइ, कालिगढतय् विशेषयाना: यलय् च्वंपिनि धा:सा महालक्ष्मीयात विश्वकर्मा धका: आराधना याइ, साय्मितय्सं व यँ ज्याठाय् कुम्हा:तय्सं, ख्वपय् त:मदी च्वपिं विशेषयाना: मसानया काल भैरव नापं स्वापूदुपिंनि भैलद्य:यात हे विश्वकर्मा धका: पूजा यानाच्वंगु द हे दइ । खेतिपातीनापं स्वापूदुपिं समुदाय धा:सा नवदुर्गायात विश्वकर्मा धका: पूजा याइ, अथेतुं थाज्या: थाइपिं मिसातय्सं फेलु बिकुंच्याना: थाज्या यानाबिज्याम्ह सरस्वतीयात विश्वकर्मा धका: थापिंचा साला: पूजा याइ । विश्वकर्मायात प्रतीकया रुपय् पूजायाइपिं नेवा:तय्सं

धा:सा थ:गु लजगा: कथं पूजा यानाच्वंगु दु, गथेकी - बरे जूसा हंचा, मुङग्रो, खलांति, चिम्टा, ढक व तराजु, सिक:मि जूसा मुङग्रो, रण्डा, बसिला वा करौती, दँक:मि जूसा गं, चुपी व क:मि, नक:मि जूसा घन, चिम्टा व खलांती, बज्रक:मि जूसा क:मि, लोहँक:मि जूसा छिना, पुं जूसा तुफि, रङ्गतयेगु थल:, सूचिका: जूसा मुलु, कल वा कैंची, कुम्हा: जूसा चाख: व चाखा व ना: भाला, छिपा जुसा वसिघ: थासा, मधिक:मि जूसा सिँयाधग:, तावा, झान्द्रा व चिम्टा, सा:मि (सायमि) जुसा गं, यमा, लाकु, पू, ना आदि, नाउ जुसां खोचा व कैची, किसानीया कू, त:कू , बन्जा: जूसा ध:, तराजु, माना, पाथी, नाय् जूसा नाय्खीं, नाय्चुपि, प्व: जूसा च्वाफी, जा:, बल्छी, विद्यार्थीया जूसा सफू आदियात विश्वकर्मा धका: पूजा यानाच्वंगु दु । गन भिंद्य:, गणेद्य:, नासद्य: दुगु बस्ति खनी, अन नेवा: जातिया अस्तित्व दुगु थाय् धका: सीइकल धा:सां छुं पाइमखु, अझ दाफा भजन वा फल्चा भजन गनं कृष्णया मन्दिर लुयावल धा:सा अन नेवा: समाजया विकास जूगु थाय् धका: अनुमान यायेबहजू । नेवा:तय् न्ह्याम्हं द्य:यात न्ह्यांगु सम्प्रदाययापिं मनुतय्सं थ:थ:गु सम्प्रदाय कथं पूजायायेगु प्रचलन जक मखु, द्य: व थाय् कथं पूजाभारी नं न्ह्याम्हं जात यापिं नं दइ - गथे की गुह्येश्वरी, पलांच्व: भगवती थुज्यागु देवी देवताया मूल पूजारी गुभाजु जूसा, इचंगुँ नारायण, चांगु नारायणया मूल पुजारी धा:सा द्योभाजु, अथेतुं अधिकांश पीठ देवताया द्योपाला धा:सा प्व: जुइ, भा:, दोंअ, जुगि आदि जुइ । नेवा: समाजय् बौद्ध सम्प्रदायया नापं दिगुपूजा यायेमा: । ख्वपया धम्प कुम्हातय् दिगुपूजायायेत धा:सा द्योभाजु व गुभाजु निम्ह पुरोहित मदयेक हे मगा: ।

नेवा: भाय् :-

नेवा:तय् नं थ:गु हे भाय् दु । इमिगु दे नेपाल जुगुलि इमिगु भाय्यात नेपालभाषा धका: पुलां सफुतिइ च्वयावन । इमिगु देसय् ल्हाइगु थ:गु हे भाय् जुगुलिं देसीय भाय् धाल । लिपातय् नेपा:गालय् च्वनिपिं पुलापिं जनजातियात नेवा: धायेगु चलन जुल । थथे जुगुलिं नेवा:तय्सं ल्हाइगु भाय् जुगुलिं थ्व भाय्यात नेवा: भाय् धका: धायेगु चलन जुल । नेपालय् त्रिभुवन विश्वविद्यालयया पाठ्यक्रमय् नेपालभाषाया विषय तसां निसे भाषा नीति अनुदार पह वया: नेपाली भाषा (न्ह्यापा खँय् भाय, गोर्खाली भाषा, पर्वतीय भाषा) या प्रभुत्व दयेकेत नेपालभाषायात झन्दै स्वीदँ तक पाठ्यक्रमय् जक नेवारी धका: च्वयेमायेका बिल । थ्व भाषायात ग्रियर्सन धा:म्ह भाषा विशेषज्ञं तिब्वत - बर्मेली भाषा शाखाया तिब्वत - हिमाली वा भोट हिमाली भाषा परिवारय् लाका त:गु दु । वय्क:या धापू कथं थ्व चिनिया वा एकाक्षरी भाषा परिवारय् स्वीइनीगू भाय् दु - नेपाल भाषा, मगर,गुरुङ्ग,सुनवार , पहाडी, मुर्मी, थामी, घिमाल, याखा, खम्वु, बाहिङ्ग, बसाली, सागपाङ, लोहरोङ, लाविछाङ, बालिङ्ग, छिमतुङ, ढुङ्गमाली, रोदोङ्ग, नाछेरेङ कुलुङ, थुलुङ, चौरास्या, खालिङ्ग, दुमी, राई, वायु, कागते, शेर्पा, लिम्वु, च्याप्चे । अथे ख:सां नेपालभाषाय् भारोपली भाषा नेपाली, मैथिली, भोजपुरी, अवधी, थरुवानी, राजवंशी, दनुवारी, माझी, कुम्हाले, चुरेटे, दरै, बोटे भाषाया प्रभाव जक मखु थ्व भाषाय् तिब्वती,

संस्कृत, प्राकृतिक, विक्रित भाषाया तचकं प्रभाव लानाच्वंगु वा:चा: । थ्व भाषाय् मैथली, वंगाली, पुलांगु हिन्दी, भोजपुरीया मध्यकालीन युगय् तचकं प्रभाव ला:गु खने दु । नेपालया भारतनापं वाहेक मेगु अन्तरराष्ट्रिय सम्वन्ध दये धुंका:ली विशेष याना: अंग्रेजी, फ्रेन्च, पारसी व उर्दु भाषाया नं प्रभाव लात । थौंकन्हय् थ्व नेपालभाषाय् स्वदेशया भाय् नेपाली त्व:ता मेगु भाय्नापं उलि क्वातुगु सम्वन्ध मरु धासा ज्यू । बरु, अंग्रेजी उप्पोयाना: मेगु यूरोपीन भाष म्ह्वचा याना: हिन्दी भाषाया प्रभाव लाना वयाच्वंगु दु। थौंया विद्वत् समाजया नेवा:तय्सं नेवा: भाय् ल्हाये मालसा थ:गु इज्जत वंगु भा:पिया ल्वाकबाकांयाना भाय् ल्हानाच्वन । न्हापा न्हापा हाकुगुं पिने वनेमा:पिं नेवा:तय्सं थाय् अनुसार मेमेगु भाय् ल्हाना: नं नाता सम्वन्धी भाय् ल्हाना: जक जूसां नेपालभाषा ल्यंकात:गु ख:सा आ: वया: शिक्षित नेवा:तय्सं गंथामुग: लुया: मंका: मितया: छ्वयेका छ्वये थें याना: नेपालभाषायात स्यानाच्वन, यद्यपि राष्ट्रिय भाषा नीति कथं नेपालभाषा उत्थानयायेत सरकार नापं बुलुहुँ प्रयास याना हयाच्वन । प्राय: सफूतिइ नेपाल भाषा हाकुगुं दुने जक ल्हायेगु चलन दु हाकुर्गु पिने मदु धका: धा:सां हाकुगुं पिने नेवा: पुच गन दु अन नेपालभाषा ल्हायेगु प्रचलन जुयावयाच्वंगु दु । पिनेच्वंपिसं नेवा: भाय् ल्हाये मस:सां नेवा: भाय् धालकी थ:गु भाय् भा:पियाच्वंगु खँ सत्य ख: । बरु, भाषा शास्त्रया सिद्धान्त कथं नेपालभाषा नं थाय्, समय व मनुया सम्पर्क कथं हिलाच्वंगु जुयाच्वन । थ्व हिलावंगु भाय्यात भाषिका धका: धायेत भाषा शास्त्रीतय् फेशन जुयावनावन । थौं तक च्वयेगु भाषा यमि भाषा नाला च्वंसा यमि भाषा नं उतिमग्यं । थय्जुगुलिं पद्मय, लेख्य भाषाया व्याकरण व व्यवहार ज्याछिं कथं लुया मवयाच्वन । गुब्ले गुल्वे नेपालभाषा ब्वनेत शव्दकोश स्वया: नं अर्थ मलुया अंग्रेजी भाषा ब्वनेया सिवे थाकुयाच्वन । तर, न्ह्यागु जुयेमा नेवा: भाषा ल्हायेगु जातिया मनूत मेगु जातिया भाषा भाषी स्वया: शहरी क्षेत्रय् च्वंपिनिं, छ्प्प छधि जुया: छथाय्सं त:दँ निसे च्वनाव:पिं, स्वदेशी व विदेशी भाय्ल्हाइपिं नापं अति हे सतिक व क्वातुकाच्वनिपिं, नेपा:या मेमेगु गुगुं जातिया मनूत स्वया नं क्वय् मलाक बुद्धिजीवी, व्यापारी व कला कौशल दुपिं जूगुलिं इमित स्वदेशी व विदेशी भाय्नापं सम्पर्क व समन्वययायेत अ:पुयाच्वन । नेवा: भासं वंशावली, अभिलेख, धर्मशास्त्र, पुराण अवदान, कोश, आयुर्वेद, ज्योतिषि शास्त्र, नीतिशास्त्र, संगीत शास्त्र, बास्तुशास्त्र, जन व्यवहारया लेख च्वयेगु ज्या जुयाच्वंगुलि नेवतय्त वुद्धिजीवी जुया: लजगाल दयेकेत नेवा: भासं अत्यन्त लिधंसा बियाच्वंगु खने दु ।

नेवा: लिपि :-

नेपालय् छ्यूलात:गु लिपिया तालिका स्वयेबले न्हापां लिच्छवि पूर्व कालय् व्राम्हि, लिच्छवि कालया न्ह्यव पूर्व लिच्छवि, लिपा उत्तर लिच्छवि, मल्ल एवं शाहकालय् किरात, रञ्जना, भुजिंमो, नेपालभाषा, मैथली, तिव्वती, नन्दि नागरी व देवनागरीया लिपि खनेदु । नेवा:तय्सं विशेष याना: थ:गु भाय्या आख: क्रमश: रञ्जना, भुजिंमो, कुंमो, गोमो, पाचुमो, क्वेंयमो, हिंमो, लित्तुमो आदि व कुटाक्षर नापं च्वयात:गु दु धका: कवि केशरी चित्तधर "हृद्य"जुं नेवातय्सं प्रचलन यानात:गु लिपियावारे दावी

यानात:गु दु । नेपाल उपत्यकाय् लुयाव:गु शिलापत्र जुजु मानदेवया शासनकालया लिच्छवि संवत् ३८६ जेष्ठया चांगु नारायणया शिलालेख ख: । थ्व शिलालेख लिच्छवि (गुप्ता) लिपिं च्वयात:गु ख: । नेवा: पुचलय् च्वंगु थ्व अभिलेख संभवत नेवा:तय्सं दकले न्हापां प्रयोगया:गु जुयेमा: । नेपालयागु, मेमेगु जातिंया मनूतय्सं प्रयोगया:गु लिपि स्वया: नेवा: जातिं उप्व: प्रयोग यानावंगु सिइदु । अफशोच थौंकन्हय् नेवा: जातिं थ:गु लिपि ब्वनेत मेमेगु जातिया ग्वहालि काये मालाच्वन ।

नेवा: भाय्या प्रयोग :-

नेपालया कला, धर्म, संस्कृति, साहित्य, वाणिज्य व कृषि आदि अनेकानेक विद्या एवं शिल्पद्वारं समृद्ध व सम्मुनत यायेत अमूल्य योगदान बियाव:पिं मध्ये प्रमुख जाति नेवा:तय्सं ल्हाइगु नेपालभाषां च्वयात:गु लिपिवद्ध भाषायागु इतिहासयाबारे संवत् २२४ चैत्र शुक्ल दशमी आदित्यवार सिधयेका जुल धका: च्वयात:गु तथागत गुह्यकथा अन्तय् धैगु वाक्य ख: धैगु खँ भाजु चित्तधर "हृदय"जुं च्वयावंगु दुसा मेपिंसं यल ओकुवहालयागु वि.स. ११७२ या ताडपत्रयात दक्कले न्हापांयागु नेवा:भाय्या प्राचीन अभिलेख मानेयाना वयाच्वंगु दु । इमिगु धापू कथं साल सम्वतया नापं गध्दीनसीन जुजुया नां समेत स्पष्ट खने दुगु अभिलेख मध्ये दक्कले प्राचीन प्रमाणित अभिलेख सांखु वज्रयोगिनी माइस्थान स्थित जुजु रुद्रदेवया शासनकालीन वि.सं. १२३० या शिलालेख ख: धया वयाच्वंगु दु । प्राचीन अभिलेख ग्रन्थतय्गु नेपालभाषाय् प्यंगु प्रकारं प्रयोग खनेदु :-

(१) **वंशावली, घटनावली, गीत व नाटक**
(२) **कोष, टीका, अनुवाद**
(३) **कर्मकाण्ड**
(४) **ग्रन्थ समाप्तीया सूचं**

प्राचीन हस्तग्रन्थ मध्ये १) हितोपदेश (वि.सं. १४१८) २) हरमेखला (वि.सं. १४३१) ३) मानव न्याय शास्त्र (वि.सं. १४३७) ४) अमरकोष (वि.सं. १४३८) अथे हे नेवा: भाषायात हे मूल माध्यमं दक्कले न्हापां च्व:गु कृति गोपालराज वंशावली (वि.सं. १४४५-४७) ख: । नेपालभाषाया दक्कले न्हापां प्रकाशित ग्रन्थ पं. निष्ठानन्द बज्राचार्यजुया प्रज्ञापारमिता देवीया एकविंशति श्लोक (वि.सं. १९६६) ख: । आ: वया: नेपालभाषाया साहित्यय् विश्व साहित्यया न्हापांगु विधा खने दयाच्वंगु दु । जनसंख्याया आधारय् विचारयाना: स्वत धा:सा नेपालया वुद्धिजीवी जाति मध्ये नेवा: जात व्रम्हु व खँय् जाति स्वया: छुं खँय् लिपा मलागु खनेदु ।

नेवा:तय्गु भाय् व ज्ञान गुलि च्वन्ह्या: थ्व खँ नेवा: जातिं स्वया: विदेशीतय्सं गाक्क सिइका च्वंगु दु । उकिं नेवा: भाय्या अध्ययन यायेगु खँय् नेवा:त मेपिं स्वया: च्वन्ह्या: । नेपालभाषाया वैज्ञानिक अध्ययन या:व:पिं न्हापा न्हापाया विद्वानत मध्ये ब्रयान हजसन (अंग्रेजं) सिल्वान लेभी (फ्रान्सेली), डा० सिग्फ्रेड लीन हार्ड (स्वेदनी) निकोलास मिनायभ (रुसी) डा० अगष्ट कनरेडी (जर्मन) डा० हान्स

जोरगनसन (डेनमार्केली) ग्रियरसन (अंग्रेजी) डा० स्टेनकनो (नर्वेली) डा० सुनीति कुमार चटर्जी आदिया नां काये बह:जू ।

नेवाः जात्रा :-

नेपा:या कुंकुलामे अनेक प्रकारया जात्रायाबारे न्ह्यथनेगु प्रचलन दु । गन जात्राया खँ वल अन नेवा: जाति लुमंके माला वइ । गन देवी देवताया भव्य जात्रा दँय् दँय्पतिं जुइ अन जात्राया कजि नेवा: जातिया मनू जुयाच्वंगु खनेदु । नेवा: जात्रा-बात्रा, गुथि-गाना मदयेका च्वने मछू । न्हयाथेंयाना नं जात्राबात्रा, गुथि-गाना दयेका: नख:चख: हनेहेमा: । थन तक कि गोरखायाम्ह जुजुं नेपाल त्याकल । तर, व जुजुं नेवा:तय्गु सामाजिक ,सांस्कृतिक वा धार्मिक-तान्त्रिकया क्षेत्रय् छुं हे दखल यायेमफुत । थन तक कि गोरखायाम्ह जुजु स्वयंम नेपालया जुजु जुयावन । गोरखा राज्य नेपाल राज्यय् मिलेयाये हल, नकि नेपाल राज्य गोरखा राज्यय् मिलेयाये यंकल । नख: चख: व नाचगानया विषयलय् स्वनिग: धैगु थाय् ख्वाँउगु लोह (थाय्) जुयाच्वन खेलवाड जक जुया च्वनिगु थाय् । उकिं सुख शयल यायेत शास्त्र बमोजिमया स्वनिग: देंया नेवा:तय्गु प्याखं स्वसां जि हे ज्यूनि धका: गोरखाली जुजुं धायेमाल । नख: चख: बलय् नेवा:तय्गु छगु हे रुप रंङ्ग जुयाच्वनि । इमिसं जंगवहादुर महाराजया सल तकं न्यायेफू धका: धाइ । थुजागु जात्राय् छगुया सिवय् अप्पो जात्रा ल्वाका बांलाकिगु नेवा:तयगु छगु विलक्षण ज्याइ्व: धका: धायेमा: । धायेकि गुपुन्हियां च्याचा गुन्हुया जात्राया खँल्हाय् गुन्हिपुन्हि खुन्हु छ्खे शिवजीया आराधना, न्हू जनै हिलयेगु , रक्षा वन्धन चिनेगु ज्या जुइ, मेखे ब्यां:जा नकेगु ज्या व क्वाति त्वनेगु ज्या, गुपुहिति सिइकेगु ज्या, बहि ब्वयेगुज्या, प्याखँ पिथनेगु ज्या जुयाच्वनि ख्वपय् जूसा सापारुया पूर्वसन्ध्याया सूचक लाय्कुया घेंताधिसि हयाच्वनि । सापारु खुन्हु स्वनिग: देसय् जक मखु गन नेवा: द्य: वा नेवा: द्य:चा दयाच्वनि अन सापारु जात्रा जुयाच्वनि । थ्वया लिक्क लिक्क हे गुलां धलं, नेकु धलंया ज्याइ्व: नं जुयाच्वनि । ख्वपय् थ्व हे इलय् तमदिया श्री ३ आकाश भैरवया खट जात्रा, त:चपा:या दत्तात्रयया खट जात्रा, इनारय्या वता गनेद्यो (सूर्य विनायक) या खटयात्रा जुयाच्वनि । यलय् गुपुन्हि बले हे मतया: जात्रा जुयाच्वनि। बोदेय् महालक्ष्मीया जात्रा थ्व हे इलय् लानाच्वनि । यँ देसय् धा:सा इन्द्रजात्रा बलय् केवल इन्द्रजात्रा जक मयासे कुमारी, भैरव व गणेशया खट जात्रा नं याना च्वनि ।

जात्राबलय् नेवा: जातिया प्याखं ल्हुइकेगु ज्या नं जुइ । न्ह्यागु प्याखं, म्ये, ख्याल:, व बाजाया लागिं नास:द्य: आराधना यानाच्वनेगु नेवा:तय्गु छगू बानी । नृत्यश्वर आराधना मयासे इमिसं छु याये फइ मखु । तर नेवा:तय् नृत्यनाथ धा:सा केवल महाद्य: जक मखसें अनेक देवी देवता जुयाच्वंगु दु - भैरव, गणेश, महालक्ष्मी, महामञ्जुश्री, हनुमान, इन्द्र, कृष्ण, वत्सला, नवदुर्गा, भैरव, भैरवी आदि । थुजागु कथं स्वयेबलय् नेपालय् छगू जात्रा नापं मेगु जात्रा ल्वाक छ्यूानायाइगु व्यापक प्रचलन खनेदु । नेवा: संस्कृतिइ म्हपूजा छगू विशेष जात्रा वा पर्व पूजा ख : ।

नेवा: प्याखं :-

मनू धयापिं हे स्वभावत: संगीत प्रेमी प्राणी ख: । नेपालया न्ह्यागु जातिइ थ: थ:गु हे पह:या प्याखं व संगीत दुथ्यानाच्वंगु दु । शास्त्रीय एवं परम्परागत प्याखंयाबारे खँ न्ह्यथनेबलय् नेवा: जाति ति प्याखं ह्य:मि मेमेगु जाति मदु धायेबलय् अवश्य नं अप्पो जुइ मखु । नेवा: पुच: दुगु न्ह्यागु थाय् प्याखं ल्हुइगु दबू दयेकातइ । दबुली ल्हुइगु ख: प्याखं (पूधा:प्याखं) लां लां ल्हुया: नं क्वमचायाच्वंगु थौंकन्हय् तक नं भ्फीसँ खना । प्याखं च्वयेत, प्याखं ल्हुइत, प्याखं स्वयेत अले प्याखं ल्हुइकेत जुजु निसें प्रजा तक छप्पं छधिइ जुइगु खँ नेवा: जातिया प्याखंया इतिहासं क्यं । ख्वपय्त धालसा धाये हे म्वा: गुन्हिपुन्हि बले ख्वपदेया फुक्क नागरिक धेंताधिंसि प्याखं ल्हुया: वयाच्वन, ल्हइका वयाच्वन, स्वया वयाच्वन तिनि । संभवत् ख्वपय् धाइगु धेंताधिंसिया ताल थें लोकप्रिय अले सकसिनं प्याखं ल्हुइ फुगु ताल मेगु नेवा:तय् खने मदु । जुजु रणजीत मल्लया शासन कालय् सम्वत ८८३ ताकय् पृथ्वी नारायण शाह नं प्यखेरेय् नाकावन्दी याना: ख्वपय्तय आर्थिक अवस्थाय् तच्वकं कुहाँ वनाच्वन, उबले हे रामायण सप्तकाण्ड च्वये सिधयेका: प्याखं ल्हुइका बिज्यात । थ्व रामायणया वंगाला भाषां च्वयात:गु जुयाच्वन । थ्व रामायण कथाय् गन गन वीर रसं जा:गु बाखं दयाच्वन अनअनया कथा मुना: वीररस प्रधानगु रामायण ख:प्याखं ख्वपया सूजमदी त्वालय् ल्हुइका वंगु ख:। थ्व वीररसं जा:गु प्याखं ल्हुइका: जनताय् राष्ट्रिय भावनां जागय् याना: युद्ध याकेत कुत: जुगु प्याखंया मू सफु सूजमदी त्वा:या चिभा: दाफा भजन मण्डलय् थौंतक सुरक्षित जुयाच्वंगु दु । दवू प्याखं ल्हुइकिबलय् धर्म व जात नापां सम्वन्ध मदु धैगु खँ यलया प्रशिद्ध ख:प्याखं जुजु सिद्धिनरसिंह मल्लजुं नीस्वना बिज्यागु कार्त्तिक प्याखंनं प्रमाणित याना त:गु दु । येँय्याम्ह जुजु प्रताप मल्ल धालसा प्याखं शिरोमणि हे जुल । वसपोलया प्याखंया ज्या खं सकिसिंनं सिउगु जुगुलिं थन न्ह्यथने मा:गु मन्त । दवू प्याखंया नापनापं तान्त्रिक व शास्त्रीय पद्धति ग्वसा: ग्वया:त:गु गज प्याखं नं नेवा:तय् यक्को दु । थ्व ख्वा:पा:पुया: ल्हइगु गज प्याखंया धल: न्ह्यथने बले - यलया हरिसिद्धि प्याखं (वि.सं. ९४१) रुदायणी प्याखं, अष्टमातृका प्याखं, येंया नेतपाचोया प्यगवं, दश अवतार प्याखं, लाखे प्याखं, सवा भकु, किलागलया किसि प्याखं, किलागलया हे देवी प्याखं, दशमी बले ल्हुइकिगु दैत्य प्याखं, ख्वपया नवदुर्गा प्याखं, बोदेया महालक्ष्मी प्याखं । अथे हे ख्वपया भैल प्याखं, महालक्ष्मी प्याखं, माक: प्याखं, नटुवाचा प्याखं आदि माक्को-लुया वयाच्वंगु हे दु । नेवा:त गन वन अन इमिसं आगंमद्य: दिगुद्य:, भैलद्य:, गणेद्य: दाफाभजन, प्याखं नापं ज्वना वनिगु थ:गु हे पह: दु । थ्व हे कारणं जुइ पोखरा, पाल्पा, वाग्लुङ्ग आदि थासय् नेवा: तय्गु जात्रा नापं प्याखं ब्वलनाच्वंगु दु ।

नेवा: पर्व दिन :-

नेवा:तय् पर्व दिन केवल एकादशी, पुन्हि, मोहनि ज्रक मखु नेवा:तय् दक्कले त:त:धंगु पर्व दिन च:रे, औसि, अष्टमी, सप्तमी व पंचमी, चौथि आदि नं ख: । वारया खं ल्हायेंबले आदित्यबार

, वृहस्पतिवार मखु शनिश्चरबार नापं अतिकन भिंगुबार खयावनिगु इमिगु संस्कार ख: । नेवा: संस्कृतिइ सुथ गुली नख: चख:या निर्त्तिं शुभदिन ख: उहिले तन्त्रयानं सुसंस्कृत जुयाच्वंपि नेवा:जातियात सन्ध्या, वहनि व सब्वुचान्हे नं उलि हे महवत्वपूर्ण पर्व दिन जुयाच्वंगु दु। नख: चख: हनेत सूर्यमान व चन्द्रमान निगूं क्यालेण्डर नं नेवा:तयसं प्रयोग याना च्वंगु दु ।उलिजक मखु नख: चख: हनेगु पर्व दिन पुन्हि, राशी, तिथि व दिन लिपा वइगु क्वजिनाच्वंगु दिन वा भिंबारय् नं जुयाच्वंगु दु । सगंकायेगु ज्या नं पंचामृत स्वया: उप्पो न्यां, सम्हें कयाच्वंगु दु । वास्तवय् नेवा: जातिया न्यां, सम्हें नं हे सगं कायेगु संस्कार ख: धा:सा उप्पो पाइमखु ।

नेवा: कला :-

नेपाल अधिराज्यं विश्वया पारखी मनूतय्त निगू खँ लुदंका बिया वया च्वंगु दु - न्ह्याक्व हे स्व:सां स्वय मगाइगु अतिकन बांलागु व अनमोल प्राकृतिक दृश्य व गुलि पुलां जुल उलि हे बांलाना मूवनिगु कलात्मक बस्तु, गुगु बस्तु भौतिक प्रयोग व आध्यात्मिक चिन्तन मनन यायेत मदयेक मगा:गु बस्तु ख: । इतिहासय् न्ह्याबलें अमरत्व प्राप्त यानाच्वंगु मान भवन, भद्राधिवास भवन वा कैलाशकूट भवन नेवा:तय्सं हे दयेका वंगु ला खइ । नेपालया कला प्रसंशक - तय्सं धया वन - पाँचौं शताव्दी लिपा थ्व चिधंगु नेपा: गा: दुने रचना जुगु असंख्य कृतित व नेपाली कला व स्रष्टातय्गु सिर्जनात्मक मौलिकतां विश्वयात हे विशुद्ध याना ब्यूगु दु । कर्कप्याट्रिकया धापू कथं संख्यात्मक दृष्टि थन उलि हे मूर्ति दु गुलि थनया मनू व उलि हे उप्पो मन्दिरत दु, गुलि यक्को छेँ दु धा:सा गुणात्मक प्रक्षं स्वयेबले थनया प्रत्येक कलाकृतिइ थ:गु हे मौलिक कल्पना कायम जुगु दु व कलाकारं थ:गु अद्भूत प्रतिभाया परिचय बियावंगु दु । सातौं शताव्दीइ नेपाली कलां तिब्वत, चीन, जापन, बर्मा, श्याम व अफ श्रीलंका तक नं थ:गु मौलिक शैलीया परिचय बिल धा:सा वया लिपा छैठौं शताव्दी लिपा नं नेपाली कलाकारया छगू त:धंगु पुच: (जुजु अभय मल्लया पालय् अरनिको कजि जुगु पुच:) वना: तिब्वत व चीनय् नेपाली कला क्षमताया प्रदर्शन याना क्यन । श्री ३ जंग वहादुर राणया पालय् वेलायती कलाया नेपालय् प्रभाव लात, थौंकन्हय् नेपाली कलाय् विश्वया न्ह्यागुं कलाया प्रभाव ला:व:गु दु । वास्तविकताया विचा:यात धा:सा थ्व फुक्क कलाकारया जात नेवा: मखुला ? छगू जक कला कृतिइ व कलाकृति दुगु देशयात अमरत्व बिया बिइफु धैगु खँ ख्वपया म्हय्खा झ्यालं क्यनाब्यूगु दावी भीके दु । स्वीइखुम्ह रागरागिनीया प्रतिक स्वीखुम्ह म्हय्खा दथुइ नृत्येश्वरया प्रतीक प्याखं ल्हुया च्वंम्ह वा म्हय्खा दुगु झ्या: खना: भक्तपुर विकास परियोजनाया जन्म जुल । थ्व परियोजनाया कारणं नेवा: जाति च्वनिगु दे, देचा वा वस्ति बचय् यायेत विदेशीतय्गु विकास परियोजना संचालन जुयाच्वन । लिच्छवीकालिन मूर्ति निसे थौंतक नेवा: ल्हातिं दये्कावंगु मूर्तिइ न्ह्याम्हेसियां मिखा लानाच्वंगु दु धैगु खँ न्ह्याम्हेसिनं स्यू । थ:गु कलाकृतिया विषयलय् नेवा:तय् थथिंज्यागु गौरव दु - यलमितय् थथे धाय्गु चलन दु - सुं पाहाँ यलय् वल धा:सा लोहँयाम्ह किसियात लोहँहितिइ ल: कायेके छ्वया: जूसां ल:

जक जुसां लुदंक त्वंकाछ्वये । अथेंतु ख्वपय्तय् थौंतक थथे धयावयाच्वन - सुनां नं न्यातपोल्ह कुंखिये फै वयात गुरुजु मानेयाना: विश्वकर्मा धका: पूजायाये । लोहँ, धातु, चा, सिंइ, रङ्गया न्ह्यागुं नेपालया उत्कृष्ट कलाया नां जा:गु जुलसा व कलाकार अवश्य नेवा: जाति जुइ, थुकि सुनानं शंका यायेमा:गु मदु । नेवा: जातिया संरचना हे कलाकार जातिया संरचना ख: धैगु खं जुजु जयस्थिति मल्लया जातिय माला बांलाक क्यनात:गु दु । थ्व जाति मालाया विवेचना यायेबले - कलाकार जाति २७ दु (थुकि मध्ये न्यांगू जातियात कर्मकाण्ड व छुं जातियात प्रशासनिक ज्या नं बियात:गु दु) । अथे हे कर्मकाण्डया ज्यायात १७ गू जातियात अभिभारा बियात:गु दुसां न्यागू जाति कलाकारी नं यायेगु ज्या बियात:गु दु । शुद्ध प्रशासनिक ज्या यायेत न्यागू जातियात अधिकार बियात:गु दु, छगू जातियात प्रशासनिक व अय् नं कलाकारीज्या नापं बियात:गु दु । कृषि सम्वन्धि केवल २ गू जातियात जक अधिकार बियातगु दु । सहायक ज्या कृषि नं यायेत मेगु २ गु जातियात अधिकार बियात:गु दु । थुकिं सिइदु - नेवा: जाति कृषक, प्रशासक, कर्मकाण्ड स्वया नं कलाकार जाति ख: उकिं हाकुगुँ दुनेयापिं मनू प्राचीनकालय् निसें कलाकार व बन्जा: खने दुगु ख: ।

नेवा: समाज :-

नेवा:तय द्य: धालकि साप हे य:, इमित संप्रदायया छुं मतलव मरु, नायोयात जुजु सरह मानेयायेगु थुमिगु स्वभाव, गुथिया माध्यमं सामाजिक जनजीवन हनेगु थुमिगु प्रचलन, न्हिछिया निक्व: ल्वाना: नं स्वक्व: मिलेजुया: नापंच्वनेगु थुमिगु वास्तविक विशेषता ख: । थथे जुगुलिं थुमि सामाजिक व्यवहार थौंतक नं अतिकं क्वातुया च्वन तिनि । नेवा:जात गुज्यापिं धा:सा करुणामय जुइमा, दिपंकर जुइमा वा महाद्य: जुइमा गुथि मुना: पूजायाइ, तर भोजन धा:सा न्यां सम्हेतया: नइ । अभ्न महाद्या:यात धा:सा केवल वलि जक मब्युसे न्यां-सम्हे तया: पूजा नापं याइपिं । नये-त्वनेत नं साप्प हे भिंभिं नयेमा:पिं अर्थात चखुंचा छम्हेसिया चय्प्यता घासा दयेकेमा:पिं । थुमिगु छगू भ्वयया् ज्वलं छगुया नमूना छकूचा खँल्हाये -

ब्व घासा भ्वय्या ज्वलं :-

(क) केरा लप्तेय् वा धुसि सिंइया लप्तेय् वा पले लप्तेये वा भू, देमा वा थाय्भू ।

(ख) न्हापां सियाबजि, सियाबजिया द्य:ने बजि ।

(ग) प्या घासा:- हैंला, पंला, न्या, पालुक्वा:, ध्य:, साख:, धौं, मलय्, सिंकि, कंघासा, मुस्याबुलु, कसुबुलु, वांमुचा, चानाचा, फसिक्वा:, फसिगुलि, सकिम्हुतुचा, आदि ।

(घ) बुब घासा :- भूति, मस्यां, त:गो कय्गु, चिगो कय्गु, सिमि, बकुला, मीक्वा: इलय् इलय्या मेमेगु बुब: घासा, आदि ।

(ङ) घासा :- छयाला, त:खा, क्वाला, ढुला, नलुत्याना, हेंलापंला, शुप व मेमेगु असंख्य प्रकारया लाक्वा: ।

मन्ही :-

वोअ (विभिन्न प्रकारया बुव:या वोअ), चत्तांमह्री, सियाबजि, हाकुमूस्या, छुयाला, न्या, खेँय्, धौपाय्, साख: संग: धौ, आदि ।

सिसाबुसा :-

लैं, कय्‌गु फ्वया, त:सि, तु, कटहर, खाइसि, इलय्इलय्‌या सिसाफल आदि ।

न्या :-

आयरा:, दुरु, अय्ला:, ऐथ्वं, कँव, बताँथ्व, ह्याउँथ्व, दुसिथ्वँ, क:निथ्वँ, मुतिथ्वँ, आदि ।

थुलिजक मखु नेवा:त सम्मान सूचक लाक्वा: (सिइ) नं दयेके स । दुगु, फै आदिया सिइया क्रम थाकुलि निसें बियेगु थुमि प्रचलन। थ्व सिइ क्रमश: - थकालियात जव मिखा, न्वकुयात खवगु मिखा, स्वकुयात थुना, प्यकुयात जव न्हाय्‌पं, न्याकुयात खव न्हायपं, खुकुयात म्ये, न्हेकुयात जवय्‌च्वंगु वाक्कु, च्याकुयात क्वय्‌च्वंगु खवगु वाक्कु अथेहे बलि स्याम्हेसित न्हिपं, गनं गनं ग:चाया क्वय् नं वियाव:गु नं खनेदु ।

नेवा: तिसा वस :-

नेवा:तय् थें तिसा वस:यावारे नेपालय् मेमेगु जातिया उलि च्यूता: मदु । प्रत्येक वस: तिसां प्रत्येक ई, थाय्, अवस्था, उत्सव वा चह:पह: क्यना च्वनि । तिसा वस:या बारे न्ह्याक्क हे च्व:सां गुब्लें हे सिधइ मखु ।

नेवा: संस्कार :-

नेवा:तय् सिइबुइबलय् यायेगु थ:गु हे पह:यागु संस्कार दु । थ्व संस्कार थाय्, ई वा जाति पतिकं फरक फरक हे जुया वनाच्वंगु दु - साधारणतया मचा बुइबलय् दिरी अजिमा आदियात ग्वय्, लवं व सिन्हचुं छाय्‌किगु, सिचुपालु छायेगु, पिछिनीपाखें पिध्यंकेगु, मचाबु ब्यंकेगु, निनीपाखें आंज फय्‌केगु, प्वंचा फिकेगु, मिमिचा अंगु न्ह्याकेगु, नउचां शुद्धयाकेगु, जोशींपाखें जात: च्वकेगु, ब्यंकेगु, थाकुलिं मचायात सा:-भिं नके बिइगु, मचा चिपं थिइकेगु, भुसा खायेगु, बुदिं दंकेगु, कय्‌तापूजा याना: देखा बिइगु ज्याया चलन दु । कय्‌तापूजा याये धुंकालि वा बरे छुये धुंकालिं थ:गु जात अनुसार नेवा:त लजगा: ज्वनेगु ज्या याइ । इहियाय्‌गु प्रचलन नेवा: जातिया विशिष्ट व्यवस्था ख: । घ:भाजुया नं प्रतिकात्मक तरिकां इहि मयासें मगा: । थ:गु गक्ष मदुपिनि इहियायेहेमा: धैगु नं कर मदु । इहियाये हे मालावन धा:सा जग्गनाथ वा दिपंकरया पूजायाना: सिन्हचुं जक: छाय्‌कल धा:सां नं इहियानाति ग्यं । इहियाना: वान्हा तयेगु वा च्वनकि कन्या विवाह योग्य जुल धका: बिचा: याइ ।

मिसा मचाया विवाह सम्वन्धी प्रचलन अनुसार विवाह कोंजिकेत गोय् बिइगु, लाखा बिइगु, जन्तवनेगु, दूधंक्येगु, गोय सायकेगु, क्वस बिइगु, जिचाभाजुपाखें भ्वय् गोय्‌गु, सँप्याके छुवयेगु,

ख्वा:स्वकेगु, म्ह्यायम्चा वा मिसातय्त दिक्षा मन्त्र न्यंकेगु, दिगुपूजावले थ:छेपाखे कू तयेके छूवयेगु ,नख: च:खय्या ज्याङ्व: तप्यंकेगु, किजापूजा याके छूवयगु, आदि विधि व्यवहार मयासे मगा: । म्ह्याय्मचायात थ:छेंपाखें धौंबजि नकेगु ज्या निसे व्यवहार वनेगु तक नं ज्या जुइ ।

नेवा:तय् हानं तीर्थ भ्वय्, गुथि पा:, बियाछूवये भ्वय्, बुराबुरी जंको, व्रत सांगो, मनू सितकि विचा:हायेकेगु, व्यवहार (ब्याह) छूवयेगु, श्राध्दया निमन्त्रणा, छ्वैं देग: दयेका: वलिष्टर लसतां पूजाया विषय थ:गु रीतिरिवाज दु । नेवा: समाजय् मिजंतय्त गुलि सामाजिक अधिकार दु, उलि हे मिसातय्तनं दु ।

नेवा: गुथि :-

नेवा:त गुथि मदया: च्वने हे मफुपिं नेपा:या छगू जाति ख: । इपिं च्वंथाय् सीगुथि, द्य:गुथि व दाफा भजन गुथि मदइ हे मखु । प्रत्येक गुथिया प्रचलन अनुसार हे नेवा:तय्गु जीवन चक्र न्ह्याना वनाच्वंगु दइ । थ्व गुथि नायोयात जुजुयात थें हे मानेयाय्गु चलन दु । हानं गुम्हं गुथिहारया हकाधिकार नायोया सिबें गुगुं खँय् म्हो जुइ मखु । थथे जुगुलि नेवा: समाजय् समानताया भावना न्ह्याब्ले दया च्वनि ।

नेवा: व जुजु :-

नेपालया इतिहासं धयाच्वन नेपालय् शासनया:पिं गुंगुं राजवंश प्रजाया इच्छाय् विरुद्ध मवं । लिच्छवी वंशया जुजुपिन्सं थ्व देशय् गणतन्त्रात्मक शासन पद्धति लागु यायेगु इच्छायाना नं र ाजतन्त्रात्मक पद्धति हे जनइच्छा अनुसार यायेमाला वन । गोपालवंश, महिषपालवंश, किरातवंश, लिच्छवीवंश व मल्लवंशया जुजु व इमिगु वंश जक नेवा: जुजु मखु शाहवंशया जुजु नापं नेपालया जुजु जुयावन । शाहवंशया जुजुपिं सीबले थौंतक नं हनुमान ध्वाकाया लाय्कुली नेवा:तय्सं थें बिचा: हायेकेयेगु ज्या, न्हय्न्हुमा, सी ब्यंकेगु ज्या, मचावू ब्यंकेगु ज्या, मचा चिप थिइकेगु ज्या, दिगुपूजा यायेगु ज्या, कय्तापूजाया ज्या, राज्याभिषेकया ज्या याना वया हे च्वन तिनि । नेवा: तय्सं थम्ह जुजुयात नं थम्ह हे पिता थें माने यानाच्वन तिनि ।

सोद्ष श्राद्धया इलय् नेवा:तय्सं दक्कले न्हापां थ:म्ह जुजु (मल्ल जुजुपिंन्त) यात पिण्ड याना: लिपातय् दिवंगत शाहजुजुयात पिण्ड बीमा:गु प्रचलनं जुजु व प्रजाया बांला:गु सम्बन्धया छगु दसी ख: । थथे जूगुलिं नेवा:तय्त रचनात्मक ज्याय् न्ह्यागुं क्षेत्रय् ग्वाहालि बिया वयाच्वंगु दु । नेवा:तय्गु सभ्यताया बिकासय् राजपरिवारया असाधारण योगदान खने दयाच्वंगु दु । थुकिया साक्षी नेपालया इतिहास दु । नेवा:तय्गु सामाजिक, आर्थिक व सांस्कृतिक जीवन पद्धति दु । नेवा: समाजय् जुजुयात थाकुलि थें हे श्रद्धा सम्मान यानाच्वंगु दु ।

हाकुगुँ पिनेया नेवा :-

प्राय: नेवा: जातिया सन्दर्भय् न्ह्यथनेबलय् हाकुगुँ पिनेया नेवा:या विषय न्ह्चमथनिगु चलन दु। थ्व खँ मखु धायेत न्हापाया गढी, गौडा, गोश्वरा, व्यापारया लँपु, खानी दुगु थाय् थौकन्हे नेपा:या जनघनत्व उप्व:दुगु नगरय्च्वंपि जनसंख्याय् नेवा: जातिया संख्या जक कासां गाइ। उप्वयेका धाये नेपा:या एकीकरण न्ह्यव विविध/कलाकारी व बन्जा: ज्याया विषय नेवा: जुजुपिं नापं राजनैतिक व कुटनैतिक सम्वन्धतया: नेवा:त हाकुगुँ पिने वंगु खँ इतिहासं धयाच्वन। ल्हासाया नेवा:त नं थ्व हे भोलय् ला:व:। एकीकरण लिपा प्रशासनिक ज्या, व्यापारिक ज्या, कचिमचा पित्यंगु घटना नेवा: जुजु काशीवास बिज्याना: नेवा:तय्त ला:गु लजगा:या समस्या, गुथि-गानां ब्यूगु क्रुर तथा लज्याचायेमा:गु ब्यवस्था, ताठपल्टे जुगु घटना व छुं प्रतिशत वापति अवस्था व तराइया मौजाया भूमि व्यवस्थाय् नेवा:त हाकुगुँ पिने ला:व:गु खनेदु। तर,नेवा: जाति गन थ्यनि अन इमिसं थ:गु सांस्कृतिक अस्तित्व न्ह्याथे हे याना: नं ल्यंकातयेगु कुत: जुयाच्वंगु हे दु। उपत्यकां पिने जुसां उपत्यकानापं स्वापु दुगु थाय्यापिं नेवा:तय्सं नेवा: संस्कृति बांलाक हे ब्वलंकात:गु प्रमाण माला स्वत धा:सा माक्व लुयेके फीसँ फु। इतिहासया खँ न्ह्यथनेबलय् थ्व लुयाव: कि लिच्छवी कालयापिं जुजुपिनिगु राज्य विस्तार गनगन जुयाच्वन अन नेवा: वस्तिया बांलाक विकास व विस्तार जूगु दु। तिस्टुङ्ग, पालुङ्क, चितलाङ्ग, नंक्वा व्यासि आदिया इतिहास जक पुइका स्वसां: बांलाक सिइदु।

उपसंहार :-

राजनीतिक मानचित्र स्वत धा:सा नेपाल धाल कि पूर्व मेची निसे पश्चिम महाकालीया भूभाग धैगु सिइ दु। अथे जूसां जनमानसया म्हुतुइ नेपाल धाल कि नेपा:गा: धायेगु अर्थबोध जुयाच्वंगु दु। नेपालभूमि पिने च्वनाच्वंपिनिगु जक मखु नेपालया विविध जातितय् मनमस्तिकय् नेपाल कला, नेपाली संस्कृति, नेपाली राजा धाल कि नेवा:तय्गु कला, सस्कृति व मल्ल जुजुपिं धका: अर्थ बोध यानाच्वंगु दु। जनसंख्याया मिखां स्वयेबलय् थौकन्हय् नेपाली भाषाल्हाइपिं मनुतय्गु संख्या उप्व:दुसां नेपालया संस्कृति धाल कि ला नेवा: संस्कृतियात सरकारी स्तरं हे मान्यता मबिसे मगानाच्वन। तर, नेवा: संस्कृतिया इतिहासया प्रशंसक जक जुयां नेवा:तय्त मगाय् धुंकल। नेवा:तय्सं इलय् विचा:याये माल। नेवा: संस्कृतिया जगेर्ना यायेत समसामयिक नीति अवलम्वन याये साप हे हथाय् जुइ धुंकल। समसामयिक नीति नालेमा:गु छतानिता खँ थथे जूव:गु दु :-

(क) **भाषा नीति :-** नेपाल सम्वन्धी इतिहास, धर्म, संस्कृति, कला, समाज, राजनीति व जनजीवनया विषय आधिकारिक रुपं सिइकेत नेपालभाषाया ज्ञान व नेपालभाषाया लिपिया दखल मदसे मगा:। नेपालया साहित्यया विषय सिइकेत नेपालभाषा साहित्य बांलाक ध्वाथुइकेमा: धका: स्वदेशी विद्वान जक मखु विदेशी विद्वानतय्गु पाय्छिगु विचा: जूसां थौं नेवा:तय्सं थ:थ खँ ल्हायेवलय्

नेवा:भाय् ल्हायेगु ज्या बुलुंहुँ बुलुँहुँ त्वफिइका हयाच्वंगु दु । थ:म्ह कचिमचायात नेवा:भासं नवाके माल धा:सा हीन भावना कायेगु फेशन जुया वयाच्वन । विश्वविद्यालय नं नेपालभाषायात उचित सम्मान बिइकेगु कुतलं बांलाक जूगु धायेत ज्या मछिनाच्वन । नेपाल भाषाया भाषिकात अध्ययनयायेगु याकेगु व नेपालभाषा ल्हायेगु व च्वयेगु भाय्यागु एक रुपताहयेगु ज्या नं अथे हे दिना वनाच्वंगु ताल । नेपाल भाषाया लिपि विकास नं यायेत जूगु कुत: नं ग्यसुलाक यायेमफया च्वन अथे जुयाच्वंगुलि भाषा नीतिइ सम्पूर्ण नेवा: जाति आ: इलय् हे बिचा: याये मालाच्वन ।

(ख) **नेवा: कला सम्वन्धी नीति** :- प्रवचन विइबलय् अथवा इतिहास ब्वनेबलय् नेवा: कला सम्वन्धी व्याख्या याइबलय् प्रत्येक नेवा:तय् छ्यौँ धस्वा । नेवा:त नेवा:तय्त म्वाकात:गु नेवा: कला नं ख: धका: नं खंल्हाबल्हा जूगु ताये दु । तर, नेवा: कलाया विविध पक्षय् परम्परागत पद्धति वाहेकं न्हू पद्धति व वैज्ञानिक पद्धिति कथं नेवा: कला सम्वन्धी सिइकेगु, ब्वनेकनेयायेगु गुगुं स्कूल, क्याम्पस व विश्वविद्यालयया स्थापना यायेफुगु मखुनि । पर्यटकत थ्व देसय् दुहाँ मव:गु जूसा नेवा: कला धैगु झण्डै मसानय् थ्यन ला धैगु नं मनय् वइगु । आर्थिक लाभयायेत नेवा: कलाय् दयेमा:गु शास्त्रीय विधि झन झन म्हो जुया वनाच्वन । थुकिया विषय इलय् हे बिचा:याये मफुसा नेवा: कलाया माहात्म्य इतिहासय् जक ल्यं दयाच्वनि ।

(ग) **नेवा: समाज** :- नेवा: समाज अतिकनं च्वन्ह्या:गु सुसंस्कृत समाज जक गर्व यानाच्वंसा नेवा: समाजय् सामाजिक प्रतिष्ठा कया: म्वायेत तच्वकं थाकुया वयाच्वन । अतिकनं पुलां पहगु समाजया सामाजिक व्यवहार खना: वाक्कवया: वा सामाजिक व्यवहारय् च्वने मफया वा सामाजिक प्रतिष्ठाय् जातिपाति व छुवाछुटया प्रचलनं निराशजुया: नेवा:तयसं नेवा:समाज त्वतावनेगु प्रचलन तिव्र गति वयाच्वन धा:सा मेखेर मेमेपिनिगु सामाजिक संस्कारया नक्कलयायेगु वानी नं साप हे उप्वयाच्वन । अथे जुगुलिं नेवा: समाजय् नं अन्तर जाति जक मखु अन्तरराष्ट्रिय वैवाहिक सम्वन्ध जोरे याना: जूसां नेवा: समाजयात समसामायिक व्यवस्थायायेगु खँय् नेवा:समाज न्ह्यलं मचायेकुसें मगानाच्वन । मेगु छगू कारणं थ्व ख : कि नेवा: समाजय् विवाह पद्धति नं भिन्न भिन्न जुयाच्वंगु दु । नेवा:तय् साधारणतया थ:गु हे जातय् विवाह सम्वन्धतयेगु सनातन पद्धति ख: । तर, विवाहया निति कन्याल्ययेगु भिन्न पद्धति दु - जात, समाज, स्तर स्वया: विवाह प्यंगू पुस्ता, न्यागू पुस्ता, न्ह्यगू पुस्ता, गोत्र, गोष्ठी, गुथि, खल:, आगम स्वया: विवाह यायेगु थौं तक चले जुयाव:गु हे दु । छगू दृष्टान्त: भृकुटी व स्रोङ्चोङगम्पो जुजुया जक कासां नं ज्यू ।

(घ) **नेवा: आगम नीति** :- नेवा:तय् अगाध वल, बुद्धि व शीप दु धका: नेवा:तयसं थ:त अतिकनं गौरव तायेकिगु हे जुल । तर, करपिन्त स्यनेमज्यू वा करपिन्त कनेमज्यू, दिखामदुपिन्त धालकि धर्मनाश जुइ वा करपिन्त स्यनकि करपिन्त कनकि थ:गु जातिय् लजगा: थ:त मदइ धका: नेवा:त

साप हे ग्यानाच्वन, साप हे थवं गाकेगु ज्या यानाच्वन । वास्तवय् नेवा:तय्सं नेवा: कला, संस्कृति व ज्ञान लिपा थ्यंका: थुइका: म्वाकातयेगु ख:सा योग्य पात्र स्वया: थ:कत: मघासें आगमं पिदने हथाय् हे जुइ धुंकल ।

(ङ) **नेवा: हिन भावना :-** थौंया विश्व समानताया युग ख: । थ: स्वया: च्वय् ला:गु समाजं यानाच्वंगु प्रचलन हे जक बांलाइ धका: थ:गु प्रचलन त्व:ता करपिनिगु प्रचलनयायेगु हिनगु भावना व्यापक रुपं बढे जुयाच्वंगु नं दु । थ्व हिन भावनां याना: नेवा: संस्कृतिया उत्थान यायेत तचकं बाधा अड्चन जुयाच्वन । उकिं थ:गु बांलागु प्रचलन चले यायेत नेवा:तयसं हिन भावना त्व:तेगु अभियानया थालनि याये हथाय् हे जुइ धुंकगु दु ।

(च) **नेवा: संस्कृति व आर्थिक नीति :-** नेवा: संस्कृति सामन्त व्यवस्थाय् व्वलनाच्वंगु व्यवस्था ख: । थथे जुगुलिं नेवा: सांस्कृतिक व्यवस्थाया मूल आधार भूमि व्यवस्था जुयाच्वंगु दु । थौंकन्हय् भूमि सम्वन्धी कानून संस्कृति व्वलंकेगु व्यवस्थाया प्रतिकूल व्यवस्था जूव:गु दु । अथे जूगुलिं नेवा: संस्कृति व्वलंकेत अत्यन्त आर्थिक विषमता जुयाच्वंगु दु । थथे जुगुलिं नेवा: संस्कृति व्वलंकेत समसामयिक आर्थिक नीतिया अवलम्वन मयासें हे मजिया च्वंगु महशुस जुयाच्वंगु दु ।

(छ) **थ: कत:या भावना :-** नेवा: संस्कृतिया पतनया छगु कारण थ: कत:, स्थानियता, जातियता वा सभ्यताया म्वा:मरुगु अहंम भावना नं जुयाच्वंगु दु । थ्व भावना नं वांछूवये मफुसा नेवा:तय्सं थ:गु सांस्कृतिक धरोहर ल्यंकेगु धैगु खँ केवल कल्पना हे जक जुइ । अस्तु ।

ग्वाहालि कयागु ग्रन्थया धल :

१) भाषा वंशावली भाग २ - प्रकाशक : नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय

२) द्यौ भाजु ब्राह्मण श्रेष्ठजातहरुका ब्यवहारको किताव - सम्वत २०९३ साल कौसल मार्फत जारी भएको इस्तिहार ।

३) नेपाली भाषाको उत्पत्ति चुडामणि उपाध्याय रेग्मी - प्रकाशक: जगदम्वा प्रकाशन्

४) पंचायत स्मारिक - २०४३ पौष १ गते

५) भक्तपुर - शिलापत्र सूची - प्रकाशन : वीर पुस्तकालय,काठमाण्डौ ।

६) दिव्य उपदेश - प्रकाशक : पुरातत्व विभाग

७) नेपालभाषा साहित्यया जात:चित्तधर हृदय

८) श्री श्री श्री राजेन्द्र विक्रम शाहदेव विरचित्त महासत्व (नाटक)

९) नेपाली संस्कृति: विविध पक्ष : प्रकाशक सूचना विभाग

१०) सम्यक महादान गुथि : लेखक भाजु हेमराज शाक्य

११) नेपाली चाडपर्व : सत्य मोहन जोशी : प्रकाशक: नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठान

१२) मुलुकी ऐन (विविध संस्करण)

१३) नेपालको मध्यकालीन कला: मनबज्र बज्राचार्य :

१४) नेपाली ललितकला - बालकृष्ण सम :

१५) लोक साहित्य - प्रधान सम्पादक : मदन सेन बज्राचार्य - पिकाक: लोक साहित्य परिषद्

१६) सुथ: - पिकाक ने. भा. साहित्य पाला भ. प्र. व. क्याम्पस ख्वप

१७) सवै जातको फूलवारी: डोर वहादुर विष्ट :

१८) लिपि विकास तालिका: प्रकाशक : पुरातत्व विभाग

१९) नेपालको वैधानिक परम्परा - डा. जगदीश चन्द्र रेग्मी : प्रकाशक : पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, त्रि. वि. वि., काठमाण्डौ ।

२०) विरिञ्चिनारायण : भाजु जीत वहादुर मानन्धर प्रकाशन मिति २०४६

न्हापांगु नेवाः राष्ट्रिय सम्मेलनय्
ब्वति काःफाइपिन्त

लसकुस

लिसें

सम्मेलन मनंतुनाथें पुवंक कोचाय्मा धका

भिन्तुना

वासकुथि

इथिमेड कन्सर्न प्रा. लि.
फेयरमेड कन्सर्न प्रा. लि.
आसरमेड कन्सर्न प्रा. लि.

२-२८९ डिल्लीबजार
यँ (काठमाडौं)
नेपाः (नेपाल)

फोन : ४१२७४२ व ४२२०८१
फाक्स : ००९७७ १ ४१७२३४
ग्राम : फेम

स्वनिग: पिने नेवा:तय्गु सामाजिक व सांस्कृतिक स्थिति

- जीवेश्वर लाल लाखे

१. न्ह्यखँ (Introduction)

नेपा: छगू बहुजातीय व वहुभाषीय देश ख : । थन थीथी भाय्ल्हाइपिं जाति व थ: थ: थासय् थ:गु कला व संस्कृति संचय याना: च्वनाच्वंगु दु । नेपा: देया आदिवासी मध्येय् नेवा:त छगू विशेष जातीय समुदाय ख:, थ्व जातियागु थ:गु भाय् व संस्कृति दु, गुकिं थ्वयात मेगु जातिपाखें पृथक याइ । थ्व जातिया मूल वसोवासया थाय् स्वनिग:या स्वंगू शहर यें (काठमाण्डौ), यल (ललितपुर वा पाटन) व ख्वप हे ख: । थौंया विशाल नेपालया पूर्व स्वरुपया स्वनिगलं हे भावात्मक व समष्टिगत कथं थ:गु परिचय बियाव:गु ख : । थ्व खँ एकीकरण न्ह्यव स्वयं गोरखाधिपति पृथ्वी नारायण शाहया थ्व विचार स्पष्ट संकेत या: - "त्यो काठमाण्डौं, त्यो पाटन र त्यो भक्तपुर । खोई नेपाल । यी रा ग्रहरु माथि विजय प्राप्त गर्न सकेको खण्डमा नेपाल हुने छ ।" ऐतिहासिक क्रमय् स्वनिग: दुने (उपत्यका माथि) थीथी राजवंशतसें शासनयात । थनया आदिवासिपिन्सं थ:गु मातृभूमियात "नेपा:" व थ:पिन्त "नेवा:" अद्यापि धया वयाच्वंगु दु । "नेपाल" व "नेवार" शव्दया व्युत्पति थुकि हे जूगु ख: धायेबले अतिशयोक्ति जुइ मखु । वास्तवय् ऐतिहासिक कालनिसें नेवात: स्वनिगलय् हे वसोवास यानावइच्वंगु ख: । थौं नं तिब्वत, चीन व जापानय्च्वपिं मनूतय्सं थ:गु भाषां "नेपाल" यात "नेपाल" हे धका: संवोधन याना वयाच्वंगु दु ।

नेवा:तय्गु धार्मिक व सामाजिक परम्पराय् बौद्ध व वैदिक संस्कृतिया अति हे बांलागु सुमधुर सम्वन्ध दु । थुकिं स्वनिगलय् थ्व निगू परम्परायागु स्थापना व विकास जूगु खँ प्रमाणित या: । नेवा: समाजय् थीथी जाति व उप-जाति दुसां नेपालभाषा (नेवा: भाय्) तिब्वती - बर्मेली मूलया ख: । थ्व भाषाया प्रभाव थाय्यागु नामं हे स्पष्ट या:। "काष्ठमण्डप" वा "काठमाण्डौं", "पाटन" वा "ललितपुर" व "भक्तग्राम" वा "भक्तपुर" किरातकालनिसें व्यवहारे वयाच्वंगु स्वंगू शहर वा राज्य "यें" "यल" तथा लिपा स्थापना जूगु राज्य "ख्वप" या संस्कृत व नेपाली रुपान्तर जक ख: । दक्षिणपाखें व:पिं शासकत व इपिंनापं व:पिं अनुयायीतयत नं थ: अनुकूल दयेकेगु स्वनिग:या विशेषता ख: तथा इमिसंनं स्वनिग:या परम्परा, संस्कृति व भाषा ग्रहणयाना: थ:त नेवा: समाजया अभिन्न अंगया रुपं परिणतया:गु खने दु । कौटिल्यया "अर्थशास्त्रे" नेपाल - उपत्यकाया "राडी" पाटालिपुत्रया बजारे विक्रीया निम्तिं हइगु धैगु खँया उल्लेखं तात्कालीन नेपालय् उद्योग व्यापारयागु सम्मुन्नति जूगु खने दु । उगु कथं शिल्पकला व वास्तुकलाया क्षेत्रय् नं स्वनिग: अद्वितीय खने दु । धात्थें नेपा:या कला संस्कृति धायेगु नेवा: कला वा संस्कृति हे ख: । नेवा: कलाया सम्वन्धय् Mary A. Anderson नं थ:गु विचार थथें व्यक्त याना दिइगु दु, "The Newars are best known to the world for their amazing artistic creativity and skilled craftmanship producing a culture which a few

centuries ago ranked among the highest in Asia. The Newars developed their own distinctive art style which is now thought of purely Nepalese. The heavily decorated many tiered pagoda temple style peculiar to Newari builders and artisans is generally believed to have originated with them. Records show that Emperors of Tibet and China sent for Newari craftsmen to build temples in their lands,whence the style eventually spread to Japan".

शाहवंशया स्थापना लिपा यें नेपा: देया राजधानी जूबले निसें स्वनिग:या महत्व सांस्कृतिक वाहेक राजनीतिक व प्रशासनिक दृष्टिं भन बृद्धि जुल । देश विदेश नापं थुया सम्पर्क स्वभाविक रुपं कायम जूगु कारणं याना: थुयागु सामाजिक स्थितिइ व्यापक परिवर्तन खने दयावल । आधुनिक शिक्षा व पश्चिमीकरणया प्रभावं थनया जनजीवनय् व्यस्तता व व्यक्तिवादी प्रवृति व्याक्क खनेदया वल । वंगु स्वंगू दशक निसें स्वनिग: दुने मोफसलं वया: च्वंव:पिं मनूतय्गु संख्यात्मक वृद्धिं याना: थ:गु मूल स्थल अल्पमतय् थ्यने धुंकल । थुया परिणाम स्वरुप नेवा:तय्गु सांस्कृतिक दँय् छक्व: जुइगु कुमारी जात्रा, विस्केट जात्रा, मच्छेन्द्रनाथ जात्रा व न्हूदँया लसताय् पिकाइगु "भिन्तुना ऱ्याली" सीमित जूवंगु दु । यदि स्वजातितय्सं थ:गु भाषा व संस्कृतिया संरक्षण व संम्वर्धनयायेगु कुत: मयात धा:सा छन्हु लुप्त जुयावनि, थ्व जाति विशेष, राष्ट्र व विश्वया निम्ती हे चिन्ताया विषय जूवनि । इलय् हे थुकि ध्यान विइमा:गु अपरिहार्य जुइ धुंकल । थ्व लेखया उद्देश्य स्वनिग: पिने नेवा:तय्गु सामाजिक व सांस्कृतिक स्थितिया अध्ययन ख: । लेख च्वयेगु क्रमय् सीमित सहायक श्रोत (Secondary data) जक निर्भर जुइमा:गुलिं सम्वन्धित विषयलय् छगू वृह्द परियोजना दयेका: प्रत्यक्ष श्रोत (Primary data) समेतया आधारय् गहन अध्ययन जुईमा:गु आवश्यक खने दु ।

२. प्रवास (Migration)

थ: जन्म जूगु थाय् स्वनिग: परित्याग याना: नेवा:त गुबले पिने वंगु ख: निश्चित रुपं धाये मफुसां जुजु अंशुवर्माया म्ह्याय् राजकुमारी भृकृटीया पाणिग्रहण तिब्वतया सम्राट स्रोङ्ग-चन-गम्पोलिसे सम्पन्न जूगु समय निसें प्रारम्भ जूगु जुइमा: । निगू देशया बीचय् थ्व समाज लिपानिसें पारस्परिक धनिष्ट सम्वन्ध अभिवृद्धि जुगु व मनूत वये वनेगु प्रचलन जूगु खने दु । नेपा: व चीनया राजकुमारीतय्गु सद्प्रयासं हे तिब्वतय् बौद्ध धर्मया स्थापना व विस्तार जूगु खँ बौद्ध ग्रन्थय् उल्लेख जूगु दु । थौं नं तिब्वतया निवासितय्सं राजकुमारी भृकुटियात "हरिततारा" व चिनीया राजकुमारी वेचिङ्गयात "श्वेततारा" या रुपं सम्मान याना वयाच्वंगु खने दु । १३ औं शताव्दी पाखे (ई.स. १२६०) नेपा:या सुप्रसिद्ध शिल्पकार अरनिकोया नेतृत्वय् तिब्वतया "सुवर्ण चैत्य" निर्माणयायेत वंगु ख: । अरनिकोया ज्यां प्रभावित जुया: सम्राट कुवला खां नं कलाकारयात वास्तुकला विभागया प्रमुख पदे नियुक्त यानादिल । ई.स. १३०६ समय अरनिकोया निधन तिब्वतय् हे जुल । थ्व हे प्रमुख कारणं याना: भीगु वास्तुकला चीन जुया: संपूर्ण दक्षिण - पूर्व एशियाया विभिन्न देशय् व जापान तक विस्तार

जू वंगु ख: ।

१७औ शताव्दीपाखे रामशाहया शासन कालय् (सन् १६०९-१६३६ ई.स.) यलया जुजु सिद्धिनर सिंह मल्ल व गोरखाधिपति रामशाहलिसे जुगु छगू संधि बमोजिम यलया २४ व्यापारीपिं व्यापार यायेगु उद्देश्य तया: गोरखा बसोवास या: वन, इतिहासय् थुपिं २४ कोठीया नामं प्रसिद्ध दु । थुमि वंशजत थौ तक गोरखाय् बसोवास याना वयाच्वंगु दु । यलं व्यापारीक उद्देश्यं पस: त:वंपि नेवा: व्यापार ी पिनिगु निम्तिं जुजु रामशाह नं ७ अपराध माफ यायेगु घोषणानापं गोरखा बजारय् दुने जीव हत्या निषेध याना त:सां नेवा:तय्त थ:गु वाणिज्य देव भीमसेन महाराजयात म्ये बली विइगु सुविधा नापं ब्यूगु खने दु । नेवा: व्यापारीपिंसं गोरखाया हाथीथोक धाइगु थासे "भीमसेन द्यो" या मन्दिर स्थापनाया:गु वर्णन दुसां थ्व थौं भग्नावशेषया रुपं जक खने दु । गोरखाया प्राचीन राजप्रासादया निर्माण शैली स्वनिग:या मल्लकालीन दरवार, उच्च सरकारी पदाधिकारी व सामन्त तय्गु भवन निर्माण ज्याय् अप्पा, सर्वसाधारण प्रजाया छें ल्वहंया प्रयोग जुगु खने दु । स्वनिग:या हनुमान ढोका दरवार व गोर खा राजदरवारया प्रवेशद्वारनापं स्थापित हनुमानया विशालमूर्ति थ्व खँया पुष्टिया: । जुजु रणजीत मल्लया शासन कालय् (वि.सं. १५४१-७७) नं व्यापार यायेगु उद्देश्य कया: नेवा: व्यापारीपिं पाल्पा राज्यय् वंगु खने दु ।

मल्ल जुजु प्रताप मल्लया शासन काल निसें स्वनिग: दुने ईसाई धर्म प्रचारक पादरी धर्म प्रचार यायेगु ज्यायानाच्वगुलिं वि.सं. १८२६ सालय् नेपा: उपत्यका थ:गु नियन्त्रणय् वये धुंका: गोरखाधिपति पृथ्वीनारायण शाह नं ईसाई पादरीपिंत निष्काशन यात । जुजु प्रताप मल्लयागु हनुमान ध्वाका अभिलेखय् प्रयोग जूगु फ्रेन्च व अंग्रेजी शव्द ईसाई धर्म प्रचारकपिनिगु सम्पर्क हे जुजुं सयेकूगु खयेमा: । स्वनिगलय् करीव ५५ वर्ष च्वना: पादरीपिसं येंया ९ परिवारया ३८, यलया ३ परिवारया १३ व ख्वपया २ परिवारया ४ याना: जम्मा १४ परिवारया ५५ व मेपिं २७ याना: ८२ म्ह मनूतय्त ईसाई दयेकुगु खने दु । थुकि मध्ये २४ सीधुंकुपिं व १ म्हेसिनं नेपा:गा: त्व:ता वनेगु विचार मयागुलिं ईसाई पादरीलिसें जम्मा ५७ नेवात: भारतया विहार राज्य अन्तर्गत बेतिया जिल्लाया चुराही धा:गु चिधंगु गामय् च्वंवन, इमिगु वंशज थौं न अन बसोवास यानाच्वंगु दु, थ:गु भाषा-संस्कृति लोमंका: । वि.सं. १८६२ सालय् रणवहादुर शाह मुख्तियार जूगु वर्षे नेपा: उपत्यकाय् सितलाया त:धंगु प्रकोप जूवले महारानीयात लंके मफुगुलिं वास:या:म्ह वैद्ययात मृत्यु दण्ड ब्यूगुनापं खोपे मया:पिं मचात देश निष्काशन यात । मचात थम्हतुं पिहां वनेगु प्रश्न वइमखु, उकिं मचा - खाचा नापनापं मां-बौपिं नं स्वनिग: त्वोता: पिने वनेमा:गु स्वभाविक जुल । थ्वया दारुण चित्रण समकालीन लोक गीतय् चित्रण जुगु दु । थ्वया न्ह्यव राजमाता श्री ५ महारानी राजेन्द्र लक्ष्मी देवी शाहया शासन कालय् काजी अभिमान सिंह बस्नेतया नेतृत्वय वंगु गोरखाली फौजं पाल्पा राज्ययात नेपाल अधिराज्यय् अधिकर णयाये धुंकुगु ख: । वि. सं. १८८६ सालय् पाल्पा - तानसेन शहर भीषण अग्निकाण्ड जुया: भस्म जूवले सुना थ:गु धन-सम्पत्ति तया: पुर्ननिर्माण मया:गुलिं समस्या समाधानयायेत प्रधानमंत्री भीमसेन

थापां व्यक्तिगत सम्पत्तिया सुरक्षा निम्ति न्ह्यांम्हेसिनं थ:गु सम्पत्ति कय-विकय याय् दैगु नियम (ऐन) दय्कुसिनि मनू तय्सं थगु अचल सम्पत्ति तया: ध्वस्तजूगु पुलांगु शहरया जीर्णोद्धारया:गु नापनापं न्हूगु शहर व बस्ती निर्माण यायेगु प्रथा प्रारम्भ जुल । थ्व नियम प्रयोगय् वये धुंकली स्वनिग:या नेवा: व्यापारीतय्सं थाय्थासय् व्यापारीक केन्द्र स्थापनायाना: व्यवसाय शुरुयात । शाह कालया प्रारम्भिक ४ दशक राज्य विस्तारय् जक व्यतीत जूगुलिं आन्तरिक व्यवस्थापाखे उलि ध्यान मब्यूसां प्रशासनिक दृष्टिं भीमसेन थापाया प्रधानमंत्रीत्व कालय् नेपा:यात ३९ जिल्ला विभाजन याना: केन्द्रया सामान्य निर्देशनय् न्हापाया शासकपिन्सं प्रतिनिधि जुया: ज्या याना वंगु खनेदु । प्रथम राणा प्रधानमंत्री जंगवहादुर कुंवरया शासन कालय् (सन् १९४६-७७ ई.सं.) जिल्लाया प्रशासनिक व्यवस्था विशेष परिवर्तन मजुसे यथावत जुयाच्वन । वीर शमशेर प्रधानमंत्री (सन् १८८५-१९०१) जूवले जिल्ला प्रशासनय् महत्वपूर्ण सुधारयाना: जिल्ला प्रमुखया पदय् "सुब्वा" या नियुक्ति व्यवस्था जुल । मुगलकालय् भारत (हिन्दुस्तान) या जिल्ला प्रमुखयात "सुवेदार" धाइगु प्रचलन दुगु ख: । संभवत: "सुब्वा" या व्युत्पत्ति "सुवेदार" शब्दपाखें जूगु खयेमा: । लिपा वया: जिल्ला प्रशासकयात "सुब्वा" या थासय् "बडा हाकिम" धायेगु जुल अले "सुब्वा" धैगु जिल्ला जिल्लाया कार्यालय प्रमुखया पद जूवन । देशया शासन व्यवस्थाय् जिल्ला प्रशासन प्रमुख अंग जूगुलि "बडा हाकिम" पदय् राणा परिवार या सदस्य व राणातय् विश्वासी मनूयात नियुक्तियाना: वया मातहतय् जिल्लाया न्याय प्रशासन, राजस्व संकलन, भन्सार व वन व्यवस्था यायेत अपील अड्डा, अमिन अड्डा, माल अड्डा, बजार अड्डा व वन जाँच अड्डा आदि सरकारी कार्यालययागु व्यवस्था जूवले कार्यालयया निम्न कर्मचारीपिं जिल्लाया स्वंगू अड्डा (गोश्वारा, माल व सम्वन्धित कार्यालय) मिलेजुया: जिल्लाय् नियुक्ति याना: स्वीकृतिया निमित्त सदर (केन्द्र) छोयगु व च्वय्या सुब्वा, लेफ्टिनेण्ट (अपील अड्डाया हाकिम), तहरीर खरदार, खरदार, राईटर, विचारी आदि उत्तरदायी पदय् केन्द्र हे नियुक्ति याना छोयगु जुवले पिने वनेगु जुल । सरकारी पद वाहेक राणातय्सं मदेशया थ:गु निजी विर्ताया व्यवस्थाया:गु ज्या विश्वासी मनू मध्ये नेवा:तय्त नं जिल्ला-जिल्लाय् छोय्गु यात । १९ औं शताव्दी क्वचाय्त्यंगु इलय् भारतय् धार्मिक व सामाजिक सुधारया युग प्रारम्भ जूवले स्वामी दयानन्द सरस्वतीया विचारं प्रभावित जुया: नेपा: गालय् भाजु माधवराज जोशीं "आर्य समाज" या स्थापना याना: धार्मिक कट्टरपन विरुद्धय् शंखनाद याना: दिल । थ्व हे कारणं राणा शासनया मुख्य हामा जुयाच्वपिं राजगुरु व राजपुरोहिततय्सं षदयन्त्रयाना: प्रधानमंत्री चन्द्र शंमशेरया न्ह्य:ने सिंहदरवारय् शास्त्रार्थया:वलय् थ: विफल जुइगु खना: पुरोहित वर्ग माधवराज जोशीयात अपमान व शारीरिक प्रहार समेत याना: देश निष्काशन यात । आपालं कष्ट व यातना नया: माधवराज जोशीं भारतय् प्रवास जीवन व्यतीत यायेमाल । वय्क:या निर्वासया १५ दँ लिपा हानं तुलसी मेहर श्रेष्ठ, अमरराज जोशी, चक्रबहादुरपिसं, "आर्य समाज" या स्थापनायाना: प्रचार प्रसारया: बलय् वय्क:पिंत सरकारं ज्वन । उकिइ मध्यय् महात्मा गान्धीया प्रभावय् वया: नेपा: दे दुने चर्खा व खादीया प्रचार प्रसारया:गु अभियोगय् तुलसी मेहर श्रेष्ठयात देश

निष्काशन यात । वि. सं. १९८७/८८ पाखे माधवराज जोशीया काय् शुक्रराज शास्त्रीया नेतृत्वय् देशय् सामाजिक वा धार्मिक सुधारयायेत "नागरिक अधिकार समिति" या गठन जुल । थुया लिपा वि .सं.१९९० सालपाखे देसय् राणा शासन समाप्त याना: जुजुया नेतृत्वय् प्रजातान्त्रिक शासन स्थापनायायेत टंक प्रसाद आचार्यया सभापतित्वय् "प्रजा परिषद" नामं छगू गोप्य राजनीतिक संगठनया स्थापना जुल । थ्व संस्थां थ:गु उद्देश्य पूरा यायेगु न्ह्य: वि. सं. १९९७ सालय् अन्दाजी ५०० मनूत ज्वना: इमिगु विरुद्धय् राजद्रोहया अभियोग बिया: सरकारं शुक्रराज शास्त्री, धर्मभक्त माथेमा, दशर थ चन्द व गंगालालयात मृत्यु दण्ड व संस्थाया नाय: टंक प्रसाद आचार्य, रामहरि शर्मा, गणेशमान सिंह, हरिकृष्ण श्रेष्ठ आदि कार्यकर्तापिन्त आजीवन कारावासया सजायँ विल । थजोगु राजैतिक दमनं वचय् जुइगु उद्देश्यं आपालं कार्यकर्तापिं भारतपाखे विस्यूंवने सफल जुल धा:सा भाजु वीर सुन्दर लाल श्रेष्ठ वीरगंज व भाजु हिमालयश्वरान्द वैद्य विराटनगर वना: "नेपाल धनवन्तरी निकेतन (आयुर्वेदिक औषधालय) कम्पनी लि०" या शाखा स्थापनायाना: वया मार्फत राजनीतिक संगठनया ज्या स्वनिग:पिने वना: प्रारम्भ याना दिल । थ्व हे इलय् वि. सं. २००६ सालय् थ: कुनात:गु जेलं गोप्य तरिकां गणेशमान सिंह भारत दार्जिलिङ्गपाखे बिस्यु वने सफल जुया दिल । वि.सं. २००७ सालय् राणा शासन अन्त जुया देसय् प्रजातन्त्र स्थापना लिपा देसया विभिन्न भागय् स्वनिग: त्व:ता स्वेच्छापूर्वक नेवा:त: सरकारी व गैर सरकारी ज्या वनेगु प्रारम्भ यात । वि.सं. १९०३ सालय् "काल रात्री" या नामं इतिहासय् कुख्यात "कोतपर्व" जूवले यक्व: भारदार (जंगी व निजामती) पिनिगु हत्यां भयभीत जुया: आपालं मनूत स्वनिग: त्वोता: विस्यूंवनेगु क्रमय् ख्वपया लक्ष्मीदास कसजु व चन्द्रदास कसजु दाजु किजा थ: परिवारनापं न्हापा गोरखा बिस्यू वन अले लिपा गोरखां इलाम जुया: दार्जिलिङ्ग बसोवासयाना: सिक्किम राज्यय् च्वं झाल । सिक्किमय् जंगल फडानि याना: जिमिन्दारया नापनापं सिक्किम सरकारया निम्ति टक्सारया ज्या कया: "सिक्का" दयेकिगु ज्या नं यानादिल । वयक:पिनिया सन्तान लम्वोदर प्रधान व हरिप्रसाद प्रधानयात वृटिश सरकार नं "राय साहेव" पद बिया सम्मान समेत यात । थ्व हे हरि प्रसाद प्रधान २००७ सालय् नेपालय् प्रजातन्त्र स्थापना जुइ धुंका: नेपा:या: प्रथम प्रधान न्यायाधीश जुया दिल । थ्वजा छगू उदाहरण मात्र ख: । प्यंगू - न्यागू पुस्ता न्ह्य: रोजगारया खोजय् वंपिं नेवा:तय् सन्तान कालिङ्गपोङ्ग, दार्जिलिङ्ग, सिक्किम व भूटान राज्यय् च्वनाच्वंगु दु । थुकि मध्ये भाजु ओम प्रधान भूटान राज्यया उद्योग वाणिज्यमन्त्री जुया दिइगु दु । उकि "पूर्वीय भारत (कालिङ्गपोङ्ग व दार्जिलिङ्ग), सिक्किम व भूटानय्च्वपिं नेवा: Newars in eastern India (Kalingpong and Darjeeling), Sikkim and Bhutan – छगू अलग्ग अन्वेषणया विषय जुइफु ।

३ जनसंख्या (Population)

नेपा:या जनसंख्या दकसिबें न्हापा वि.सं. १९६८ सालय् जनगणना का:वले ५६३८७४९ दुगु

ख: । वया लिपा प्रत्येक १० दँय् जनगणना जूगु खने दु । तर, वि.सं. २०१८ निसे आधुनिक सिद्धान्तया आधारय् जनगणना जूबले नेपा:या जनसंख्या ९४,८०,३९९ जू वल । थ्व ५० वर्षया अवधि नेपा:या जनसंख्या ३८,४१,६५० वृद्धि जुल । थ्वया अनुसार २०२८, २०३८ व २०४८ सालय् जनगणना जू वले नेपा:या जनसंख्या क्रमश: ११५,५५,९८३ , १५०,२२,८३९ व १९३,७०,४०५ जू वल । थुगु रुपं देशया जनसंख्या तीव्र रुपं वृद्धि जुया: वंगु खने दु । थौं थ्व अनियमित जनसंख्या वृद्धि दरयात नियंत्रण याना: उपलब्ध भौतिक व मानवीय श्रोत साधन गथे याना: परिचालनया:सा सर्वसाधारण नागरि कपिनिगु जीवन स्तर वृद्धि यायेफइ धयागु तथ्यपाखे सकसियागु ध्यान आकृष्टयायेगु अनिवार्य जुइ धुंकल धा:सा तुलनात्मक अध्ययनयाय्बलय् संख्यात्मक दृष्टिं राष्ट्रिय स्तरय् खँय् भाय् व गुरुङ्ग भाय् ल्हाइपिनिगु संख्याय् छुं ऱ्हास जुगु खने दुसा अन्य भाषा-भाषीपिनिगु संख्याय् वृद्धि २०४८ सालं या:गु जनगनणा बमोजिम देशया कूल जनसंख्याया ५.६३ प्रतिशत अर्थात नेवा:तय्गु जनसंख्या अधिराज्य दुने जम्मा १०,४१,०९० जक खने दु, उके मध्ये स्वनिग: दुने ४,२५,३६४ व वाकी ५,६५,७२६ स्वनिग: पिने बसोवास यानाच्वंगु खने दु ।

जनसंख्याया तथ्यांङ्क बमोजिम नेपा:गालं मोफसलव:पिं अत्याधिक मात्राय् मनूत बसोवास थ:गु हे आदिभूमि वा मातृभूमि नेवा:त अल्पमतय् थ्यने धुंकल । स्वनिग:पिने नेवा:तय्गु दक्कले अप्व: जनसंख्या काभ्रेपलान्चोक (४६,६११) व सिन्धुपाल्चोक (३०,२७६) तथा दक्वसिबे कम बाजुरा (८१), दार्चुला (६५), मुगु (३९) हुम्ला (३३) व कालीकोटय् (३१) खने दु ।

विकास क्षेत्रया दृष्टिकोणं स्वयेबलय् नेवा:तय्गु जनसंख्या दक्व:सिबय् अप्पो मध्यमाञ्चल (७,४०,८६३), वया लिपा पूर्वाञ्चल (१,४९,७८८), पश्चिमाञ्चल (१,२६,४५५), मध्यपश्चिमाञ्चल (१७,७८७) व सुदूर पश्चिमाञ्चलय् दकसिवय् कम खने दु । समाजशास्त्रया दृष्टिकोणं थ्व अति चिन्ताजनक विषय ख: ।

४. सामाजिक व सांस्कृतिक स्थिति (Social and Cultural Condition)

प्राय: याना: स्वनिग: त्व:ता:वंपि नेवा:त शहर व बजार क्षेत्रे बसोवासया:गु खने दु । धाथें धा:सा गुगु थास्य् नेवा:त वन अन इमिसं चिधंगु बजार स्थापना यायां वन, गुगु लिपा शहरया रुपय् विकसित जुयावन । थ: वंगु थासय् नेवा:तयसं थ:गु सांस्कृतिक चिन्ह नं नापं यंकल । स्वनिग:पिने दकसिबय् न्हापा वंगु पुस्तां फुक्कसितं ज्याछिंकं देव-देवीया मन्दिर स्थापना, गान-वजान व भजन आदिया प्रचलन स्वभाविक रुपं कायम यात । थ्व लेखया च्वय्यागु अंशय् गोर खाया जुजु रामशाह नं विशेष सुविधा बिया नेवा: व्यापारीतय्त २४ कोठी वासं तयेगु अनुमति नापनापं भीमसेनया मन्दिर दयेका: बलीपूजाया स्वीकृति ब्यूगु उल्लेख जुइ धुंकुगु दु । वि.सं. १८७२ सालपाखे सिज:या सिक्का (टक) दयेकेत टक्सार अड्डा स्थापना जूबलय् यलं भोजपुर वंपि व्यापारी व उद्यमिपिसं नेवा: भाषां हे खँल्हायेगु, थ:गु मातृभाषां धार्मिक बाखं, ज्ञानमाला व भजन, भिक्षु-बज्राचार्य-उपासक

उपासिकापिसं उपदेश व प्रवचन बिइगु, धर्मोदय व आनन्दभूमि आदि पत्र-पत्रिकाया ग्राहक जुया: बोनेगु यात। थनच्वंपिं नेवा:तय्सं २०१८।०१९ साल पाखे जिल्ला स्तरीय नेपालभाषा व संगीत सम्मेलन नं यात। थन नेपालभाषा सम्वन्धि उल्लेखनीय साहित्यिक गतिविधि मजूसां भाजु प्रज्ञारत्न विरही व पासापिं जाना: हस्तलिखित "मूलुखा" द्वैमासिक पत्रिकाया ३ अंक प्रकाशित यात। वि.सं. १९९३ सालय् प्वहेला थ्व खुनु थेरवादी शाक्य मुनि विहारया स्थापना जुल। थ्वया लिपा १९९४ सालय् नेपा:या दकसिवय् न्हापा १९९४ सालय् वैशाख पूर्णिमाया दिन "बुद्ध मूर्ति" या रथजात्रा याना "बुद्ध जयन्ती" समारोह यायेगु श्रेय भोजपुरयात हे दु।

पृथ्वी नारायण शाह नं खलंगा (सैनिक क्याम्पस) या रुपं धनकुटा बजार स्थापना या:बले यें, यल व ख्वप स्वंगू शहर त:धं - चिधं फुक्कं जातया नेवा:त वया: बजार दयेकूबले दकसिवय् मुख्यगु थासय् भीमसेनया मन्दिर व दकसिवय् च्वय् गणेशया मन्दिर स्थापना याना: भीमसेन टोल व गणेश टोल नामाकरण यात। बागलुङ्ग बजारय् ख्वपंवंपिं नेवा:तय्गु बाहुल्य दु व अन श्रेष्ठ, जोशी, मल्ल, प्रधानाङ्ग, बायजु, प्रधान, पालिखे व प्रजापति थरया मनू अप्पो दु। बागलुङ्ग बजारय् नं नेवा:तय्सं गणेश, भीमसेन, नारायण, राधाकृष्णया मन्दिर व बुद्धया विहार स्थापनाया:गु दु। नेपा: देशया मध्य पश्चिमी पहाडी भेकया पाल्पा बजार व्यापार व प्रशासनिक केन्द्रया नापनापं महत्वपूर्ण सांस्कृतिक केन्द्र नं ख:। थनच्वंपि नेवा:तयसं भगवती, नारायण याना: विभिन्न पर्व-पर्वय् मेला व जात्रा यायेगु चलन दु। थन पाल्पा भैरवनाथयागु प्रसिद्ध मन्दिर दु, थ्व द्यो पाल्पाया जुजु मुकुन्दसेनं काठमाण्डौं उपत्यकाय् आक्रमण या:बलय् मत्स्येन्द्रनाथया रथया न्ह्य:ने तइगु भैरवया मूर्ति पाल्पा यंकुगु धाइगु छगू भनाइ दु सा मेगु खँ बमोजिम स्वनिग: त्व:ता: न्हापां वंपिं नेवा:तय्सं पाल्पा स्थापना या:गु धैगु दु। थुगु किसिमं थ्व थौतकं विवादया विषय जुयाच्वंसा थन प्रत्येक मंगलवार व शनिवार पूजा याय्गु व बलि बिइगु चलन दु। भैरवया मूर्ति अति ग्यानापुगुलिं थ्व स्वइपिंत अनिष्ट जुइगु भय नं मूर्तिया दर्शनयाकिगु प्रथा मदु। पाल्पा बजारे यैंयब:पिं नेवा:त अप्पो जूगुंलि थनया टोलया नां यें थें मखन, असन, भीमसेनथान दु। पोखराय् भैरव टोल, भीमसेन टोल व गणेश टोल प्राचीन कालय् मोरंग र ाज्यय् किरांती जुजु हाङया शासनय् दुगु ख:। १६ औं शताव्दीया अन्तिम अवस्थाय् विजयनारायणं मोरंगय् राज्य या:गुलि थुया राजधानीया नां "विजयपुर" जुल। सन् १७७४ जुलाई १७ गते गोर्खाली सेना "विजयपुर" कब्जा या:सां वि.सं. १९२७ सालय् (राणा शासन कायम जुइ धुंका:) मोरङया सदर मुकाम विजयपुर "रंगेली" सरय् जुल। दकसिवे न्हापा वि.सं. १९४०-४५ पाखे यें व यलया नेवा:त व्यापारिक व सरकारी कर्मचारी जुया रंगेली बसोवास या:गु खने दु। वया लिपा वि.सं. १९७२ सालय् मोरंगया सदरमुकाम रंगेलीं विराटनगर सरय् जुल। थ्व अवस्था रंगेली च्वनाच्वंपि नेवा:त स्वत: विर ाटनगर सरय् जुल। विराटनगर बजार दयेकिगु क्रमय् सुव्वा गुंजमान, डिट्ठा कृष्णराज श्रेष्ठ व मुखिया हनुमानदास श्रेष्ठया विशेष योगदान खने दु। थन व:पिं प्रथम पुस्ताया नेवा:तय्गु ध्यान नं मेथाय् थें दकसिवें न्हापां सांस्कृतिक व धार्मिक स्थलया निर्माण व वयागु मर्मत सम्भारपाखे वंगु खने दु।

थनयागु पुलांगु कालिकास्थान, वनसरवण्डी, वगलामुखी भगवती, संसरी माई, गणेश मन्दिर आदिया निर्माण भ्री नेवा: समुदाय नं या:गु ख: । थुगु रुपं स्वनिग: पिनेया नेवा:तय्सं थ:गु सांस्कृतिक संरक्षण या:गु क्रमय् देवी-देवतापिंनिगु मन्दिर स्थापनायायेगु, भजन, पाठपूजा व मानव जीवनया आवश्यकता बमोजिम सींगुथि न स्थापनाया:गु खने दु। स्वनिग: पिनेवंपि नेवा:त प्राय: याना: जिल्ला-जिल्लाया सदरमुकाम, शहर व बजारय् साहु-महाजन जुया: व्यापार व लेफ्टिनेण्ट (अपील व अमिनी अड्डाया हाकिम) सुब्बा, खरदार, डिट्टा व राइटर ईत्यादि सरकारी जागिरय् संलग्न व्यक्ति जुगुलिं सहज रुपं न्हूगु थाय् जुसां समाजय् सम्मान प्राप्त जुल । कालान्तरय्, श्री - सम्पत्ति आर्जन याना: अन च्वनेगु यात । व्यापार व व्यवस्थापन नं आम्दानी वृद्धि जूगु व विर्तावालतय्गु जग्गाया रेखदेख व थ:पिन्सं नं जग्गा व बुँया व्यवस्था या:गुलिं थाय्-थासय् नेवा:त भूमिपति व जिमिन्दार जुल । तत्कालीन भूमि व्यवस्थाय् भूमिया लगततयेगु व सरकारयात पुलेमा:गु पोत (कर) असूलयाना: जम्मा यायेगु मधेशय् भारतं वया: बसोवास यानाच्वंपिं कायष्ठ (जाति विशेष) परिवारया मनूतय्सं जक पटवारी जुया: ज्या या:गु खने दु । वि.सं. १९८३ सालय् पटवारी गुल्टेन मल्लिकया मृत्यु जुया: रिक्त पटवारी पदय् वया हकदार सूर्यनारायण मल्लिकं निक्व: मालपोत (भूमिकर) संकलन या:गु अभियोगय् वयात पटवारी पद मविसे निवेदन आव्हान याना: तत्कालीन मोरंग विराटनगर गोश्वारा (वडाहाकिमया अड्डा - थौंया जिल्ला प्रशासन कार्यालय) या तोक आदेश बमोजिम कवैया, उखर कट्टा, जतुया, सोहल, हरिनगरा, हाथीवण्डा, गछमाडी, कठटुप्पा व जयरामपुर ईत्यादि १० मौजाया पटवारी पदय् मानवहादुर वैद्ययात पटवारी नियुक्ति याना: "मौजा - मौजा वना: जिमिन्दार सवालया रीति पूरायाना: रैतीतय्त रीति पूर्वक रसीद बिया: पोत (कर) असूल याना: माल अड्डा दाखिल यायेमा:गु, अड्डापाखें वइगु उर्दी - पूर्जी तुरुन्त तामेल यायेगु, असूल जुगु रकम (मालमोत) जिमिन्दार लिसे जाना: मुनेगु व मुंकेगु, रैतीं पुलेम्वा:गु रकम-कलम अन्याय व डर धाक क्यना: असूल मयायेगु, रैतीतय्त दु:ख मबिगु, दु:ख ब्यूगु प्रमाणित जुगु अवस्थाय् ऐन बमोजिम सजायँ व दण्ड जुइगु ... "ईत्यादि निर्देशन जुगुलिं पटवारी जिमिन्दारया मातहतया कर्मचारी जुसां सरकारया प्रतिनिधि जुया: जिमिन्दार समेत नियन्त्रणयाइम्ह महत्वपूर्ण खने दु । एवं रीति स्वनिग: पिने न्हापां वंपिं नेवा:तय्गु विशेष मान्यता व प्रभाव दुगुली थ: च्वनाच्वंगु थाय्यागु विकासया निम्ति सामाजिक, आर्थिक व राजनीतिक कार्य सम्पादन या:गु खने दु । यद्यपि राणा शासन कालय् सर्वसाधारणपाखें पुस्तकालय् व विद्यालय स्थापना यायेगु ज्या दु:स्साहपूर्ण जुसां वि.सं. १९८७ सालय् उपत्यका दुने येँया उत्साही युवातय्सं दण्ड-जरीवाना पुला:सां पुस्तकालय व १९९४ सालय् महावीर स्कूल स्थापनायायेत ल्यूने मस्व: थें स्वनिग: पिनेया नेवा:तय्सं नं शिक्षाया क्षेत्रय् प्रसंशनीय ज्या या:गु दु । वि.सं. १९८३ सालय् पाल्पा तानसेनया उत्साही युवकत मुना: भाजु अम्विकाप्रसाद लाकौलया छेँ "सफू व्वनेगु छेली" नामं पुस्तकालय स्थापना जुल । वि.सं. १९८३/८४ सालय् तक पाल्पाय् अंग्रेजी शिक्षाया प्रचार मजुगुलिं १९८५-८६ सालय् पाल्पाया साहु-महाजनपिन्सं भारतं अंग्रेजी स:म्ह शिक्षकत हया: थ: काय्पिन्त

आख: स्यनेगु व ब्वंकेगु यात । वि.सं. १९८९ साल कार्तिक महिनाय् धनकुटाय् भाजु गजेन्द्र वहादुर प्रधानाङ्ग, गुणराज जोशी, पहलमान प्रधान इत्यादि मिलेजुया "गोकुण्डेश्वर विद्यालय" स्थापना या:वले धनकुटाया ततत्कालीन बडाहाकिम माधव शमसेर राणां सरकार विरुद्ध षद्यन्त्रया:गु अभियोग दयेका संस्थापक मध्ये गजेन्द्र नारायण प्रधानाङ्गयात धाल, "गजेन्द्र तं बोका होस्, म तलवार हुं," नापं च्वम्ह पं. नरपति पोखरेलपाखे स्वया: हानं धाल, "ए कविराज लौ संकल्प पढ, यो गजेन्द्रलाई गर्दन दान दिन्छु ।" थुकिया जवाफय् गजेन्द्र वहादुर प्रधानाङ्ग "हुन्छ सरकार, स्कूलको निमित्त दान दिने हो भने गर्दन दान पनि लिन्छु" लिस: ब्यू वलय् बडाहाकिमं थुगु फैसला न्यंकल, "त्यसो भए गजेन्द्र, तंलाई १ पैसा जरिमाना", दृढ प्रतिज्ञ गजेन्द्र वहादुर प्रधानाङ्ग जरिमाना पुला: मदिइ । पूर्वाञ्चलय् शिक्षाया निम्ति स्व. प्रधानाङ्गं त:धंगु क्रान्ति याना दिल । विराटनगरय् वि.सं. १९८९ सालय् स्व. कृष्ण प्रसाद कोईरालां थ:गु छेँ सार्वजनिक रुपं "आदर्श विद्यालय" स्थापनाया:गु जुसां थन दकसिवय् न्हापां वि.सं. १९८४ सालय् डिट्टा कृष्णराज श्रेष्ठं थ:गु छेँ दार्जिलिङ्ग निसें जमुनादास प्रधान हया: प्राइवेट इंगलिश स्कूल (Private English School) संचालन याना:अंग्रेजी शिक्षायागु सूत्रपात याना दिल । सर्वप्रथम थ्व स्कूलय् हिरण्यमान सिंह प्रधान, तेजराज श्रेष्ठ, पद्मराज श्रेष्ठ, डम्वरभक्त श्रेष्ठ, गजराज भक्त श्रेष्ठ, मोहनदास प्रधान, सूर्यनारायण श्रेष्ठ, तेजकृष्ण डंगोल, युवराज अधिकारी, किशोर अधिकारी, प्रतापनिधि शर्मा, सिद्धिमान पति शाक्यपिं आख: ब्वना दिल । वि.सं. १९८७ सालय् काठमाण्डौंलय् "पुस्तकालय काण्ड" लिपा १९८९ सालय् कृष्णप्रसाद कोईराला व वया भिन्चा रामचन्द्र अधिकारी विराटनगर वये धुंका: "आदर्श विद्यालय" या स्थापना जुगु ख: । कृष्ण प्रसाद कोईरालां स्थापनाया:गु विद्यालयया नां न्यना: सुदुरपूर्व आसाम शिलोङ्गया जनरल भूपाल शमसेर राणाया हजुरिया जुयाच्वना दीम्ह स्व. धैर्यवहादुर श्रेष्ठ वि.सं. १९९१ साले विराटनगर वया: आदर्श विद्यालयस कम्पनी रु. (भारती रुपिंया) ११ प्रति महिना (लय) तलव कया: अध्यापन कार्य प्रारम्भ याना दिल । वि.सं. १९९३ सालय् शेर बहादुर श्रेष्ठ व काजीमान श्रेष्ठया प्रयासं चैनपुरय् सरस्वती हाईस्कूलया स्थापना जुल । थुगु प्रकारं शिक्षायागु विकास व प्रचारया लागिं थाय्थासय् च्वनाच्वपिं नेवा:तय्सं ज्या या:गु खनेदु ।

वि.सं १८२५ सालया ऐतिहासिक चक्रया परिणाम स्वरुप नेवा: समुदाय नं व्यापार, सरकारी सेवा व कृषियात कमिक रुपं व्यवसायया प्राथमिकता निर्धारण यात । आर्थिक रुपं सवल परिवार व्यापारय् संलग्न जुल मेपिं सरकारी जागीरपाखे वन । थ्व हे कारणं याना: स्वनिग: त्व:तापिने वंपिं नेवा:तय्सं विशेषयाना पर्वतीय क्षेत्रया शहर-बजारय् व्यापार यानाच्वन । पूर्वी नेपालय् ताप्लेजुङ्ग, चैनपुर, भोजपुर व इलाम, पश्चिम नेपालय् गोरखा, बागलुङ्ग व पाल्पाय् नेवा:तय्सं व्यापारं प्रसिद्धि आर्जन या:गु दु । छुट-फुट प्रहायया प्रत्येक बजारय् नेवा:तय्सं व्यापार यानाच्वंगु दु । सुनसरी जिल्लाय धरान, चितवनया नारायणगढ, रुपन्देहीया बुटवलय् नं नेवा:त यक्को मात्राय् व्यापार व उद्योग, व्यवसायय् संलग्न जुयाच्वंगु दु । वि.सं. १९९३ सालय् सर्वप्रथम विराटनगरय् जुट मिल स्थापना जुया

उद्योगीकरण शुभारम्भ जुसेंलि २००० सालय् पाटन (यल) निवासी स्व. आनन्दराज श्रेष्ठया प्रयासं संयुक्त लगानी दि जुद्ध म्याच फ्याक्टरी लि. कम्पनी व नेपाल प्लाईउड एण्ड वविन कम्पनी संचालन याना दिल। थ्व हे अनुसार कृष्ण वहादुर चिपालं वीरगजं दि जुद्ध म्याच फ्याक्टरी लि. स्थापना याना दिल। थौं थ्व मिल तयेगु दयनिय स्थिति दु। नेपाल प्लाईउड एण्ड वविन कम्पनी वन्द जुया: लिक्युडेशन वनेगु अवस्था दुसा व्यवस्थापन मजदुर व कर्मचारीतयत् शेयर हस्तान्तरण याना: व्यूगुलिं हाल मजदूर मिले जुया: छेँया भाडा, जाकी सुविधा व संचयकोष छुं हे मकासे मिल संचालन याना च्वंगु दु जीवन निर्वाहया लागि । स्वनिग:पिने वर्तमान अवस्था नेवा:तय्सं विभिन्न प्रकारया ग्रामीण घरेलु उद्योग संचालन याना वयाच्वंगु दु ।

मनू सामाजिक प्राणी जक: मजुसे राजनीतिक प्राणी नं जुगुलिं वं मानव अधिकार, स्वतन्त्रता व प्रजातन्त्र पक्षय् चिन्तन याना: दमन, अत्याचार व अधिनायकवादी प्रवृतिया विरोध याना वयाच्वंगु दु । थ्व हे क्रमय् पारिवारिक राणा शासनया विरुद्धय् प्रजातन्त्रया निम्तिं जूगु संघर्ष वि.सं. १९९७ सालय् थ:त आत्मोसर्ग याना: शुकराज शास्त्री, धर्मभक्त व गंगालाल अमरत्व प्राप्त याना दिल सा राणा विरुद्धय् २००७ सालय् जूगु जन-आन्दोलनय् स्वनिग: पिनेया नेवा:तय्सं नं सक्रिय भूमिका संपादन या:गु खने दु । २००७ सालया क्रान्तिया इलय् पूर्वी नेपालय् वीरप्रसाद श्रेष्ठ, रामवहादुर श्रेष्ठ, स्व. लक्ष्मीनारायण श्रेष्ठ (विराटनगर), गणेशमान श्रेष्ठ, लक्ष्मीवहादुर हलवाई, कृष्णप्रसाद श्रेष्ठ, चन्द्र शेखर श्रेष्ठ (धरान), स्व. तेज वहादुर अमात्य, डोलेन्द्र वहादुर अमात्य, भूपेन्द्रलाल नेपाली, गणेश शरण रावल व गेहेन्द्र शरण रावल (वीरगंज), रामहरि जोशी (सर्लाही), डा. त्रिबेणी प्रसाद प्रधान, करुणप्रसाद प्रधान, पञ्चन श्रेष्ठ, जगतवहादुर जोशी, अम्विकाप्रसाद लाकौल, नरेन्द्रप्रसाद लाकौल व प्रयागलाल श्रेष्ठ (पाल्पा, तानसेन) आदि नं सकृय भूमिका संपादन याना दिल । क्रान्तिया सन्दर्भय् नेपाली कांग्रेसया सशस्त्र सेना सरकारी सेनायात पराजित याना: क्रमश: विराटनगर व पाल्पा केशवप्रसाद कोईराला व रुद्र शमशेर मिलिटरी गवर्नर जू वले रामवहादुर श्रेष्ठ (विराटनगर) व पाल्पाय् श्यामकृष्ण मल्ल, लक्ष्मीप्रसाद प्रधान, मथुराप्रसाद प्रधान, देवी प्रसाद प्रधान, पूर्णमान गुभाजु क्रमश: स्वास्थ्य, अर्थ, खाद्य, प्रचार व सार्वजनिक आपूर्ति मंत्री जुया दिल । वीरगंजय् स्वयं स्व. तेज वहादुर अमात्य मिलिटरी गवर्नर जुया दिल । पश्चिम नेपालय् निर्मलकुमार श्रेष्ठ, जनकबहादुर कर्माचार्य, प्रयागराज जोशी व प्रेमलाल तुलाधर नं क्रान्ति कालय् सक्रिय भूमिका संपादन याना दिल । एवं प्रकार स्वनिग: पिनेच्वपिं नेवा:तय्सं थीथी थासे वना सामाजिक, शैक्षिक, आर्थिक व राजनैतिक गतिविधि महत्वपूर्ण योगदान विया दिल ।

५. **विश्लेषण** (Analysis)

१. जाति विशेषया सामाजिक व सांस्कृतिक स्थितियात जनसंख्या (जनशक्ति) (Demography) या प्रभाव गम्भीर जुइय: । सामान्यतया चिधंगु समुदाय व जाति समाजय् प्रभावकारी भूमिका

संपादन याइ मखु। थुया विपरीत त:धंगु वा यक्को जनसंख्या दुगु जाति व समुदाय नं समाजयात जक मखु इतिहासया गति व संघ-संस्था फुक्कं प्रभावित याइ। जनसंख्याया क्षेत्रीय वितरण (Regional Distribution), उमेर (Age), प्रवास (Immigration) या प्रभाव नं उल्लेखनीय जुइय:। थ्व तत्वं याना: जाति विशेष नं समाजय् सकारात्मक व नकारात्मक परिणाम क्यनेय:।

२. आर्थिक तत्वया कारणं सामाजिक संरचना व परिवर्तनयात प्रभावित यायेय:। इतिहासया भौतिकवादी व्याख्याया जन्मदाता कार्लमार्क्स जुसां वयक:या न्हापा चिनीया धार्मिक गुरु कनफ्यूसियस्या व्याख्यान, ईसाई धर्मग्रन्थ वाइविल व ग्रीसया इतिहासविद् व विद्वान दार्शनिकपिन्सं समाजय् आर्थिक प्रभाव विषयलय् उल्लेख याये धंकुगु दु। प्लेटो (Plato) नं थ:गु प्रसिद्ध पुस्तक "रिपब्लिक" (Republic) स धा:गु दु, "For indeed any city, however small is infact divided into two, one city of the poor, the other the rich, they are at war with one another." - Republic IV 423 पाश्चात्य समाज आर्थिक तत्वय् प्रभावकारी भूमिका स्वीकार या:गु दु। थ्व वास्तविक तथ्य ख: कि म्वायेगु निम्ति नयेमा:, नयेगु निम्ति ज्या यायेमा:। थ्व हे कारणं याना: खाद्यान्नया उत्पादन व वितरण मानव जीवनया दकसिवय् महवत्वपूर्ण समस्या जूगु दु। समाजय् आपालं मनूयात मा:गु बमोजिम नयेत अन्न मदु, छुं मनूयात मा:गु सिवें अप्पो दु। समाजय् उतपादन व वितरण वीचय् सामानज्यस्यया अभावं मानविय सम्वन्ध स्यनाच्वंगु दु। माक्स वेबर (Max Weber) नं आर्थिक तत्वयात स्वीकार याना: सम्पत्ति, शक्ति (Power), विचारधारा (Ideologies) व अन्य तत्वयात अप्पो महत्व ब्यूगु दु। अत: सामाजिक ब्यवस्थाय् आर्थिक आधार छगू महत्वपूर्ण तत्व ख:।

३. विचारधार व राजनीति समाजयात गम्भीर रुपं प्रभावित या:। थन विचारधारया अभिप्राय परम्परावादी (Traditional) व प्रगतिवादी (Progressive) या अर्थ ख:। परम्परावादी धारण अनुसार प्रत्येक न्हूगु वस्तु वा युग पुलांगुया तुलनाय् अपेक्षाकृत निम्न जुइय:। थुया विपरीत प्रगतिवादीपिंसं, "प्रत्येक न्हूगु वस्तु वा समाज पुलांगुया तुलनाय् उत्तम उत्तम" धाइ। थौंया युगय् "राजनीति" सर्वाधिक महत्वपूर्ण विषय जूगु दु। थ्व हे राज्यया संपूर्ण विषय आधिकारिक निर्णय काइ। उकिं राजनीतिक सहभागिता व असंलग्नता व्यक्ति, समुदाय व जातियागु भूमिकाय् निरन्तर प्रभावित यानाच्वनि। राजनीति छगू प्रकारं प्राचीन जातिविद्या (Ethnology) ख: थ्व विद्या अनुसार प्रत्येक समाजय् स्वामी वर्ग (Master race) अन्य वर्ग व जाति यात शासन याइ। थ्व व्याख्यां समाजय् "महान व्यक्ति" (Great man or women) या प्रभुत्व स्वीकार या:गु दु। व्यक्तिं इतिहास निमार्ण याइ वा इतिहासं व्यक्ति ? थ्व महत्वपूर्ण प्रश्न ख:। प्रसिद्ध दार्शनिक लिओ टाल्स्टाइ (Leo Tolstoy) या अमरकृति "युद्ध व शान्ति" (War and Peace) थ्व प्रश्नया व्यवहारिक लिस: खने दु, "The higher a man stands on the social ladder, the more power he has over others, the more evident is the predistination

and inevitability of his every action." उकि राजनीतिक सहभागिता गुगु व्यक्ति व जातियागु दइ उगु हे समाजय् अप्पो प्रभाव दइ ।

४. समाजय् जाति विशेषया निम्ति थ:गु सामाजिक सम्पदा (Social Heritage) वा संस्कृति (Culture) अति महत्वपूर्ण जुइ य: । यदि कारणवश छु पुस्तां थ:गु सांस्कृतिया छुं अशं व्यवहार महसा सांस्कृतिया व अंश लुप्तजुया वनि तथा हानं वयात व्यवहारय् हयेत थाकुइ फु । उकि थ:गु संस्कृतिं मेगु जाति नाप पृथक याइ। प्रसिद्ध समाज शास्त्री ई. वी. टेलर (E.B. Tylor) या शब्दय् "Culture is that complex whole which includes knowledge, belief, art, morals, law, custom, and any other capabilities and habits aquired by a man as a member of socieity." संस्कृति जाति विशेषया थ:गु जीवन शैली ख: । व्यक्ति व समाजया निम्ति संस्कृतियागु त:धंगु महत्व दु । निसंन्देह, भाषा, संस्कृतिया संरक्षण व संवर्धनया निम्ति महत्वपूर्ण सशक्त माध्यम ख: । भाषाया अभावय् संस्कृती जीवित जुइ मखु । विभिन्न भाषा सयेका भीगु ज्ञानया बृद्धि जुइफु तर, थ:गु भाषामस:म्ह व्यक्तियागु महत्व शुन्य जुइ य: । भाषा सांस्कृतिया प्राण ख : ।

६. समस्या (Problem)

थौं नेवा:त अधिराज्यया ७५ जिल्लाय् बसोवास याना वयाच्वंगु दु । तर, स्वनिग:पिने च्वनाच्वंपि नेवा:तय्गु थ:गु विशेष समस्या दु व ४ शीर्षकय् विभाजन यायेज्यू - १) सांस्कृतिक समस्या २) आर्थिक समस्या ३) राजनीतिक समस्या ४) सामाजिक समस्या ।

१. सांस्कृतिक समस्या :- सांस्कृतिक (Culture) एकात्मक (Uniform) व स्थीर (Static) मजू । बहुल समाजय् (Plural Societies) थ्व न्ह्याबलें परिवर्तनशील जुयाच्वनि । मां-बौं भाषा व संस्कृति प्रति अपरिवर्तनशील जुसां, १०-१२ ल्या: लिपा व हे परिवारय् जन्म जुइपिं मचातय्गु आचारण व दृष्टिकोण व्यापक परिवर्तन खनि दइ। १५०/२०० ल्या: स्वनिग: त्व:ता पिने च्वंवपि नेवा:तय्गु विचार व व्यवहारय् स्थानीय प्रभावं याना: यक्को परिवर्तन वये धुंकुगु दु । न्हापां वंगु पुस्ता अर्थात मां-बौ दुवले भाषा व संस्कृति यथावत जूसां, लिपाया पुस्ताय् वया: क्रमश: भाषा व संस्कृति तना वने धुंकुगु दु । पहाडय् नेवा:भाय् प्रयोग मयासे नेपाली भाषा (खँय भाय्) प्रयोग जुयाच्वंगु दु । छुं अंशय् नेपालभाषाया प्रयोग जूसां उकि खँय् भायया प्रभाव स्पष्ट रुपं खने दु, उदाहरण-सलं गया: कुतुंवलया अर्थ "घोडामा चढे जुया लडे जुल ।" थ्व वाक्यया सम्पूर्ण रचनाय् खँय् भाय्या प्रभाव दु । मधेशपाखे अधिकांश छेँय् नेपालीभाषा प्रयोग जुयाच्वंगु दु तर राजविराज, जनकपुर, व पर्सा जिल्लाय नेवा:तय्सं संवोधन नेवा: भाषां याना: वाँकी खँ स्थानीय भाषा मैथिलि व भोजपुरी, पश्चिम तराई कपिलवस्तु, वहादुरगंज व नेपालगंजपाखे अवधि भाषाया व्यापक प्रयोग खने दु । भाषाया नापनापं पहाड व मधेशय् च्वंपि नेवा:तय्सं सांस्कृतिक लोमंके

धुंकल । थ:गु धार्मिक व सांस्कृतिक नख:चख: गुव्लेयायेगु, गथेयाना: यायेगु छुं हे मसि धुंकल । थ्व छगू प्रकारं सांस्कृतिक ऱ्हास (Cultural Lag) जूगु धायेमा: । भाषा व सांस्कृतिक प्रति अगाध तृष्णा व थुइत सयेकिगु व सीकेगु स्वनिग: पिनेच्वंपिनि नेवा:तय्‌गु प्रमुख समस्या जूगुलिं थाय् थासय् संघ-संस्था स्थापना याना: वया माध्यमं भाषा व सांस्कृतिकया संवर्धन व संरक्षण यायेगु ज्या प्रारम्भ जूगु दु । उदाहरण - लुमन्ति पुच:, तनहुं (भाजु ओम कृष्ण श्रेष्ठ नाय:) नेपालभाषा परिषद् - बागलुङ्ग (शत्रुघन श्रेष्ठ), नेपालभाषा खल: वीरगंज (भाजु सत्यनारायण मानन्धर), नेपालभाषा पुच:, त्रिशुली (भाजु राम कृष्ण प्रधान), भ्मी पुच: (नेपालभाषा तथा सांस्कृतिक संघ) विराटनगर (भाजु सुदर्शन वहादुर श्रेष्ठ), नेवा: छ्थो - मोरंग दुलारी गा.वि.स. (भाजु सूर्य प्रकाश श्रेष्ठ) ईत्यादि ।

२. आर्थिक समस्या :- नेवा:त कुशल व्यापारी गनणा जुसां स्वनिग: पिनेया नेवा:तय्‌गु देया अर्थतन्त्रय् विशेष ल्हा: खने मदु । देशया उद्योग व वाणिज्यया क्षेत्रय् अग्रीमपंक्ति वयेत मेगु जातिनापं कठोर प्रतिस्पर्धा यायेमा:गु दु । थ्व क्षेत्रय् सुं हे मदु धयागु मखु, संख्या सीमित जुसां, वयक:पिनिगु उत्साहवर्धक प्रयास प्रेरणादायक दु । पहाडी जिल्लापाखे व्यापार यानाच्वंपि नेवा:तय्‌गु संख्या अप्पो खने दुसां संतोषजनक अवस्था खने मदु । थाय् थासे यातायातया विकासया कारण दुर्गमस्थलया लँपुं सुगम जुगुलिं नेवा:तय्‌गु भोजपुर, चैनपुर, धनकुटा, पोखरा, तानसेनया परम्परागत व्यापारया ऱ्हास जुगुलिं आर्थिक स्थिति प्रतिकूल प्रभाव खने दु । मधेश वया: व्यापार या:सां तराईया व्यापारीनापं प्रतिस्पर्धाय् लिपा लानाच्वंगु दु । सरकारी सेवा तथा कृषि व्यवसाय भरय् च्वनाच्वपिं नेवा: परिवारया स्थिति दयनीय मजुसां संतोषजनक खने मदु । स्वनिग: पिनेच्वंपिं वहुसंख्यक नेवा:तय्‌गु आर्थिक स्थिति कमजोर अवस्था जुगुलिं पारिवारिक हित वाहेक मेगु दिशापाखे केन्द्रित जुगु खने मदु ।

३. राजनैतिक कारण :- वि.सं. १९९७ सालय् देशय् प्रजातन्त्र स्थापना यायेत निरंकुश राणा शासन विरुद्ध संघर्ष याना: अमर शहीद जुयादिपिं प्यम्ह मध्ये स्वम्ह नेवा: जुगु जातिया लागि नं गर्वया विषय जक मजुसे राष्ट्र प्रति निष्ठाया अद्वितीय उदाहरण नं ख: । २००७ सालया सशस्त्र क्रान्ति जुबले स्वनिग: दुने व पिनेच्वंपि नेवा:तय्‌सं ब्वतिकया: थ:गु कर्तव्य पालन या:गु दु । तर वया लिपा नेवा:तय्‌गु राजनीतिक सहभागिता शून्य मजुसां अभिरुचि ह्रास जूगु अवश्य खने दु । २००७-२०५१ सालया अवधि स्वनिग: पिनेच्वंपि नेवा:त मध्ये जम्मा गुम्ह मंत्री जुपिं दु (भू.पू. प्रधानमन्त्रि मरीचमान सिंह श्रेष्ठ) लगायत । विघटित संसदय् स्वनिग: पिनेयापिं नेवा: मध्ये १० म्ह सांसद जक दुगु ख: । वर्तमान अवस्थाय् अधिराज्यया २ जिल्ला (धादिङ्ग व सिन्धुपालचोक) सभापति, ५ जिल्ला (मोरंग, रुकुम, प्यूठान, जाजरकोट व गोरखा) उप-सभापति, ८ नगरपालिकाय् (पाल्पा, धनकुटा, धुलिखेल, बनेपा, बुटवल, व्यासनगर, भरतपुर व वीरगंज) मेयर व ६ नगरपालिकाय् (पाल्पा, त्रिभुवननगर, दिपायल, धुलिखेल, पोखरा व विदुर) उप-मेयर जक दु । राजनीतिक

दृष्टिकोणं मोरंग थें जागृत थाय् गुकिया जनसंख्या मध्ये २४,२०८ नेवा:त जक दु, थनया ६५ ग्राम विकास समिति व १ नगरपालिका याना: जम्मा १३ म्ह वडाध्यक्ष जक दु। थ्वया स्पष्ट अर्थ ख: नेवा: जाति हे गुगु रुपं राजनीति सक्रिय भूमिका काये मा:गु ख: व का:गु मदु। थुकिं संपूर्ण नेवा: जातियात त:धंगु क्षति यानाच्वंगु दु। थौ नेपा:या प्रजातान्त्रिक आन्दोलनं अहंम भूमिका संपादन याना: निरंकुश पंचायत शासन प्रणाली ध्वस्त यानादिम्ह नेवा: राजनेता पार्टी विशेषया अन्तरकलहया परिणाम नेपालया राजनैतिक कुरुक्षेत्रय् भीष्मपितामह जुयाच्वने मा:गु दु। नेवा:तय्सं थ:गु कारोवार जक संलग्न जुया: राजनीतिपाखें वितृष्णां "बागमतीमा स्याल करायो म ध्याम्पा भित्र लुकि बसें, म कति बहादुर" धैगु उक्ति यात चरितार्थ यानाच्वंगु दु। थुया मुख्य उद्देश्य नेवा:त राजनीतिक प्रतिस्पर्धा मथुया धा:गु ख:। नगन्य राजनीतिक सहभागिता सकसिबें त:धंगु समस्या ख:।

४. सामाजिक कारण :- स्वनिग: पिने १५०/२०० वर्ष न्ह्यव च्वंवंपि प्रथम व द्वितिय पुस्ताया अग्रज नेवा:तय्सं अथक परिश्रम व प्रयास याना: समाजय् विशेष सम्मान प्राप्त यायेत सफल जुसां थौं वया: ब्वना: सयेका: योग्यजुपिं व व्यापार एवं सरकारी सेवाय् संलग्न जुया: वैभव व ऐश्वर्य तथा जीवनय् सफलता आर्जनयापिं उच्च परिवार कमिक रुपं देशया राजधानी काठमाण्डौं वना: व्यवसाय व वसोवास यायेगु सामान्य प्रवृतिया परिणाम स्वरुप स्वनिग: पिनेया नेवा:तय्त सामाजिक संरक्षण व नेतृत्व विइपिं योग्य व सक्षम वर्गया अभाव जुगु दु। पिने गनं मवंसे थ:गु थासय् च्वनाच्वपिं नेवा:तय्गु सम्वन्ध थ: परिवार व थ:थिति वाहेक अन्य परिवार व व्यक्ति नापं खने मदु। थ्व नेवा:तय् वीचय् परस्पर सम्वन्ध व संचारया अभाव स्वनिग: पिने भयावह सामाजिक समस्याया रुपय् खने दु।

७. सुझाव (Suggestions)

स्वनिग: पिने नेवा:तय्गु सामाजिक वा सांस्कृतिक स्थिति निराशाजनक मजुसां संतोषजनक अवश्य खने मदु। इमिगु दुने खने दुगु समस्या समाधान यायेत निम्नलिखित सुझाव उपयोगी सिद्ध जुइ धयागु आशा यानागु दु :-

१. सांस्कृतिक सुझाव: - (क) संवैधानिक अधिकारया उपयोगयात निकट भविष्यय् नेपालभाषा माध्यमं नेवा:या मस्तय्या लागि उपयुक्त थाय स्वया: स्वनिग: पिने प्राथमिक विद्यालय स्थापना यायेगु (ख) तत्काल थाय-थासय् नेपालभाषा सेनेगु (Training Centre) स्थापना याना मागु जनशक्ति केन्द्र (काठमाण्डौ) उपलव्ध याकेगु, (ग) केन्द्रं नेपालभाषा प्रकाशित पत्र-पत्रिका सहयोग स्वरुप संस्थायात विइगु, (घ) स्वनिग:पिने नेपालभाषाया साहित्यिक गोष्ठी व सम्मेलन यायेगु, (ङ) छुँ छुँ मातृभाषाया प्रयोग यायेगु, (च) संपूर्ण नेवा:तय्सं नेपालभाषाय् पत्राचारयायेगु (छ) स्वनिग: पिने नेवा: सांस्कृतिक व भाषा सम्वन्धि पुस्तक, सिनेमा व अन्य विभिन्न कार्यकम

यायेगु, (ज) नेवा: भाषाया सर्वमान्य लिपिया प्रयोगयायेगु व नेवा: तय्गु पस: औद्योगिक व व्यापारिक प्रतिष्ठानतय्सं साइनबोर्ड आदि वीचय् नेपालभाषाया प्रयोग याना: वार्तालाप यायेगु ।

२. आर्थिक सुझाव :- (क) नेवा:तयगु आर्थिक समस्या समाधानया लागि विशेष आर्थिक कोष स्थापनायायेगु, (ख) अनिवार्य रुपं प्रत्येक नेवा: नं थ:गु आम्दानीया १% एक प्रतिशत सामाजिक सेवा वापत अलग्ग यायेमा:गु (ग) उद्योग एवं व्यापारिक संस्थां १०% धर्मादर धका: थ:गु वार्षिक आम्दानी आर्थिक सहयोग वापत अलग्ग यायेगु, (घ) पुलांगु औद्योगिक व व्यापारिक प्रतिष्ठान न्हूगु उद्यमीतय्त प्रशिक्षितयायेगु (ङ) नेवा:तय्सं संचालनया:गु औद्योगिक, व्यापारिक प्रतिष्ठान व सामाजिक संघ-संस्थाय् न्यूनतम ५०% रोजगारया अवसर नेवा:तय्त प्रदान यायेगु ।

३. राजनीतिक सुझाव :- (क) राजनीतिक संरक्षण विना सामाजिक., आर्थिक व सांस्कृतिक विकास व संरक्षण मजुइगुलिं नेवा:तय्सं न राजनीति सक्रिय भाग कायेगु, (ख) राजनीति संलग्न नेवा: युवा-युवती व कार्यकर्तापिंत आवश्यक प्रोत्साहन व आर्थिक टेवा बिइगु, (ग) संपूर्ण नेवा: तय्सं सक्रिय राजनीतिक कार्यकर्तापिंत सामुहिक सामाजिक संरक्षण प्रदान यायेगु ।

४. सामाजिक सुझाव :- (क) नेपा: देशया संपूर्ण नेवा: वीचय् पारस्परिक समझदारी व हितयात ध्यानय् तया: छगू देशव्यापी संगठन स्थापना यायेगु, (ख) थ्व संस्थाया मूल उद्देश्य नेवा: भाषा व सांस्कृतिया प्रचार-प्रसार व संरक्षण संवर्धन जुइमा:, (ग) आवश्यकता अनुरुप नेवा: जाति व नेपा: देशया स्वार्थया निम्ति ज्यायायेगु, (घ) नेवा: वीचय् पारस्परिक सम्वन्ध व संचार यायेगु उद्देश्य छगू "निर्देशिका" प्रकाशित याय्गु, (ङ) केन्द्रिय, प्रादेशिक व जिल्लाया आधारे संगठनया स्वरुप दय्केगु ।

संदर्भ ग्रन्थ

१. भुवनेश्वर पंगेनी — "पाल्पामा प्रजातान्त्रिक आन्दोलनका सय दिन ", निमा पंगेनी, पाल्पा, २०४९

२. ढुण्डि राज भण्डारी — "नेपालको ऐतिहासिक विवेचना" वनारस, २०१५ .

३. रामहरि जोशी — "नेपाली समाज", काठमाण्डौं, २०२८

४. देवी प्रसाद शर्मा — "आधुनिक नेपालको इतिहास", २०४७

५. पूर्ण प्रसाद शर्मा "यात्री" — "सेती अंचल दिग्दर्शन" (दोश्रो खण्ड) विराटनगर, २०३५.

६. श्री ५ को सरकार — "नेपालको संविधान, २०४७", कानून तथा न्याय मंत्रालय, २०४७

७. निर्वाचन आयोग — "प्रतिनिधि सभा तथा स्थानीय निकाय निर्वाचन परिणाम, काठमाण्डौं, २०४९

८. रत्न काजी वज्राचार्य — "नेवा: संस्कार सांस्कृतिया ता:चा" वज्राचार्य प्रकाशन, यें, २०४६

९. पूर्णकाजी ताम्राकार — "नेपाल" ऋतु पौ, नेपालभाषा परिषद्, यें, शिशिर, ११११ नेपाल संवत्

१०. पद्म रत्न तुलाधर — "भिंतुना पौ", नेपालभाषा मंका: खल: यें, ने.सं. १११४ (वि.सं. २०५०)

११. वद्री पालिखे — "भिंतुना", नेपालभाषा खल:, धरान,, २०५१

१२. देवेन्द्र मल्ल, — "झी पुच: स्मारिका" नेपालभाषा तथा प्रमोद प्रधान सांस्कृतिक संघ, विराटनगर, २०५१

1. Agrawal, H. N. — "The Administrative System of Nepal", New Delhi, 1976
2. Gupta , A — "Politics in Nepal", New Delhi, 1964
3. Kumar, Satish — "Rana Politic in Nepal ", Bombay, 1967
4. Rana, Pashupati J.B and Malla , Kamal P. — "Nepal in Perspective " Kathmandu, 1973
5. Bierstedt, Robert — "The Social Order", Tata Mac Grand Hill Publishing, 1970.

न्हापांगु

नेवाः राष्ट्रिय सम्मेलन

तःजिक क्वचायेमा

नेपालभाषा मंकाः खलः

थाय्मरु, यँ

नेवा:तय् सामाजिक मूल्य व मान्यता

- बिहारी कृष्ण श्रेष्ठ

नेवा:तय् सामाजिक व आर्थिक परिप्रेक्ष :-

नेपाल अधिराज्यया छगू त:धंगु विशेषता थ्वयागु सीमित भूभागया दुने यक्व: जात जाति व सांस्कृतिक परम्परा नं दु। उत्तरपाखे तिब्वती सभ्यतानाप स्वापूदुपिं जातजातित दु धा:सा दक्षिणपाखे भारतीय सभ्यताया शाखात बंगाली, मैथली, भोजपरी व अवधी भाय् ल्हाइपिं यकव: हे जात जातित दु । परापूर्वकालं निसे चलेजुयाच्वंगु आप्रवासनयाप्रकृयां याना: निगू पूर्व पश्चिमय् न्यनाच्वंगु सभ्यताया दथुइ नं छगु थ:गु हे किसिमयागु सांस्कृतिक परम्परा विकसित जुयावयाच्वंगु दु। थ्व क्षेत्रया आपालं जातजाति मध्ये नेवा:तय्गु सांस्कृतिक समूह नं ला:व: ।

तर, थ्व दर्जनौ समूहत दुगु मानचित्रय् नेवा:तय्गु स्थान गाक्क हे फरक दु । काठमाण्डौ उपत्यकाया यें, यल व ख्वप देसं थ:गु परम्परागत उदगमस्थल जुयाच्वंपि थ्व नेवा:त थ:गु ज:ल-ख:ला,प्यखें च्वनाच्वंपिं मेगु जातजातित सिवें सामाजिक बनावतया संरचना, कला व संस्कृति, ज्ञानविज्ञान, शैक्षिक व प्राज्ञिक परम्परा आदि क्षेत्रय् तस्कं हे फरक जुयावयाच्वंगु दु ।

थ्व पृथकतायात यदि वर्गीकृत यायेमाल धा:सा थ्व नेवा:तय्गु छचाखेरं च्वनाच्वंपिं जातजातियात "खेती किसानी समाज" (Peasant Society) तथा नेवा:तय्त नगरिय (Urban) समाजया रुपं चित्रणयायेफैगु खने दु। थ्व पृथकताया किपा थौं नं नेवा:तय्गु बसोवासया तरिका व इमिगु व्यवसायपाखे वांलाक खंके फु। नेपालय् थौंकन्हय् जम्मा १० लाख ४१ हजार नेवा:त दु। थुलि मध्ये काठमाण्डौं उपत्यका दुने ४६.४ प्रतिशत अर्थात ४८५ हजार व काठमाण्डौं पिने थाय् थासय् ७५ जिल्ला न्यकं वांकी नेवा:त च्वनाच्वंगु दु। तर, फुक्क थासय्, त:धंगु थाय् जुइमा वा चीधंगु थासय् गन नेवा:त च्वनाच्वंगु थाय्या प्रकृति यक्व: हे नगररिय किसिमया जुयाच्वंगु दु ।

शताव्दीयौ निसें थ:गु हे शासन, सामाजिक रितिथिती व आर्थिक अवस्था संचालन याना वयाच्वगु निसें बास्तुकला, उद्योग व व्यापारयागु क्षेत्रय् विशिष्टता हासिलयाना: तिब्वत-भारत व्यापार या मू लँपुइ च्वनावयाच्वंपिं जुगुलिं नेवा:त इतिहासया क्रमय् यक्व: मेपिं मनुतनाप सम्पर्कय् व:गु सिइदु। उकिं याना: नेवा: समाजया बनावत गतिशील जुजुं वयाच्वंगु दु। छखें पिनेच्वंपि गुलि मनूत नेवा: समाजय् नेवा:या रुपय् विलिन जुयावंगु दु धाल धा:सा पिनेया हे प्रभाव वा पिनेयापिंनाप जूगु सम्पर्कया कारणं धर्म, संस्कृति व कलाया क्षेत्रय् नं यक्व: हे प्रभाव ला:गु दु। धर्मया हिसावं थौं नेवा:त शिवमार्गी व बुद्धमार्गी निथ्वलं दुगु जक मखसें इमिगु परम्परागत वासस्थल काठमाण्डौं उपत्यका हिन्दु व बौद्ध धर्मया महत्वपूर्ण धर्मया छगू उल्लेखनिय केन्द्र नं ख: । काठमाण्डौं उपत्यका दुने थौं येंदे शिवमार्गी व बौद्धमार्गी निथ्व:या लागि महत्वपूर्ण केन्द्र जुल धा:सा यलदे बौद्धमार्गी व खोपदे शिवमार्गी निधीयां नगरया रुपं धस्वंना च्वंगु दु ।

नेपाल अधिराज्यय् ककासियाली शारिरीक बनावतदुपिं हिन्दु समूहलय् ब्रम्हु, क्षेत्री धका: विभिन्न वर्ण अथवा जातत दु। तर, मंगोल शारिरीक बनावतदुपिं मनूतय्गु सांस्कृतिक समूहलय् थ:गुहे आन्तरिक पृथकिकरण दुसां हिन्दु धर्मयागु पेशाय् आधारित जातत चाहिं मदु। तामाङ्ग, गुरुङ्ग, मगर, राई, लिम्वु, थुज्व:गु सांस्कृतिक समूहतय्गु उदाहरण ख: । तर, शारिरीक बनावट मंगोलत नापं मिले जूपिं नेवा:तय् बीचय् धा:सा हिन्दु धर्मया परम्परा अनुसारया ब्रम्हु, क्षेत्री, वैश्य, शुद्र फुक्कंया जात दु। थ्व जातत मध्ये हिन्दु परम्परा अनुसारय् थ:थगु व्यवसायलय् आधारित जुया: नेपालया तर ाईलय् गुलि विभिन्न जातत दु उलि व्यापक जुइक शिवमार्गी नेवा:तय् बीचय् नं दु धा:सां ज्यू। अथे हे, बुद्धमार्गीतय् बीचय् नं गुभाजु पुरोहित वर्ग नापनापं विभिन्न व्यवसायले आधारित जूगु जात दुगु जक मखसें इमिसं शिवमार्गीतय् अनुशरणयाना: जाततय्गु बीचय् दयेकात:गु पृथकिकरणयागु सिद्धान्तयात नं अनुशरण यानात:गु दु। अर्थात धार्मिक परम्पराया दृष्टिकोणं छ्खेरं नेवा:त शिव व बौद्धमार्गी धका: विभाजित जूगु दुसां, उपिं निथ्व:या बीचय्या आपसी सम्वन्धया सैद्धान्तिक आधार हिन्दु धर्मपाखें निश्चित जुयाच्वंगु खनेदु। जातय् आधारित थ्व पृथकिकरणया छगू मुख्य विशेषता ख: थ:गु जात दुने जक व्याहायायेगु व थ: स्वयां क्वय्यापिन्सं थुगु जा मनेगु। थौंकन्हे, थ्व नियमया अपाय्सकं पालना मजूसां परम्परागत हिसावं नेवा:तय्गु बीचय् पृथकिकरणया सिद्धान्त थथे हे जुयाच्वंगु दु। थ्वहे कारणं याना: स्यस्य: धा:पिं नेवा:तय् बीचय् व्याहायाये माल धा:सा व मनू ६ थरी, ५ थरी, ४ थरी छु ख: धका: बांलाक बुझेयायेगु चलन उलि पुलां मजूनि। अथे हे, व्यावसायिक दृष्टिकोणं स्वयेबलय् नं नेवा:तय् दथुइ खेती किसान धाइपिनिगु समूह व संख्या त:धंसां सम्पूर्ण नेपालया परिप्रेक्षय् स्वयेबले दक्कले कम खेती किसानी याइपिनिगु परिमाणं थ्व हे समूह् जक ख: । सन् १९९१ यागु जनगणनायागु तथ्याङ्क अनुसार जवकि नेपाल अधिराज्य व्याकं स्वयवले कूल जनसंख्याया ८१.२ प्रतिशत मनुत खेती किसानी ज्याय लगे जुया च्वंगु खने दु धा:सा, नेवा:तय् वीचय् थ्व परिमाण ५६.१ प्रतिशत जक दु। थुकिनं सिइदु कि नेवा:तय् वीचय् गैन्ह कृषि व्यवसाय यापिं यक्व दु तथा व व्यवसायलय् लगे जुया च्वंपि मनुत नं यक्व दु। वास्तवय् थौं वहुसंख्यक नेवा:त काठमाण्डौं उपत्यका पिने ७५ जिल्ला न्यंकं थ्यंगु छगु कारण वन्द व्यापार व लगानीया अवसर ल्यू ल्यू जुया अन थ्यंक थ्यंगु ख: । अभ नेपाल सरहदया पिने दार्जिलिङ्ग, सिक्किम आदि थासय् नेवा: तय्गु वस्ती बने जूगु कारण नं व हे ख: ।

तर जव जव नेवा:त पिने वन, मेमेपिं जात जातिया संसर्गय् वसेंली मेपिनिगु रहन सहन चाडपर्व नं त्यानाकायेगु या:गु दु। उकिं याना: थौं छथाय्च्वंम्ह छम्ह नेवा: नं छुं पर्व माने याइबले उकिया नियम गुलिं गुलिं पक्ष मेथाय् च्वंम्ह मेम्ह नेवा: नं या: थें मजू। गुलिं गुलिं गथेकी दोलखाय्च्वंपि नेवा:तय्गु ला भाय्नापं फरक जुइ धुंकल धा:सा पिनेच्वंपि आपा: हे नेवा:तय्सं नेवा: भाय् मसये धुंकल। उदाहरणया कथं नेपालय् नेवा:त १० लाखं मयाक्क दुसां नेवा: भाय्यात मांभाय् कथं खंल्हाइपिं जम्मा ७ गु लाख ति जक दु। थ्व फुक्क कारणं याना: नेपालय् थौं नेवा: धैपिं समूह मेमेगु सांस्कृतिक

समूह थें सरल मजू । थौं यक्व विविधता दुगु सांस्कृतिक समूह जुया च्वन ।

न्हूगु परिवर्तन व वयागु छुं प्रभाव :-

थौंकन्हे न्हू न्हूगु कारणंयाना: थ्व विविधताय् न्हून्हूगु आयाम थपे जुया: भन अप्व: स्वत्तुस्वया वंगु दु । मुख्य याना: काठमाण्डौंलय् आर्थिक अवसरया व्यापक वृद्धि जुया: उपत्यकां पिने थन दुने दुहाँ वया:च्वनेगु क्रम यक्व उप्वल । १९९१ या जनगणनाया हिसावं थौंकन्हय् काठमाण्डौं जिल्लाया कूल जनसंख्याय् नेवा:तय्गु परिमाण ३८.२ प्रतिशत व यलय् ४६.१ प्रतिशत जक दु । स्वपय् जक अभ नेवा:त कूल जनसंखयाया ६२.८ प्रतिशत दु । थ्व वाहेक अभ तथ्याङ्कय् खने मदुपिं पिनेच्वपिं नेवा:त नं यक्वहे संख्याय् उपत्यका दुहाँ व:गु दु । वय्क:पिनि घाँय् घाँय बाज्यापिं गुगु अवसर मालेत पिने पिने जिल्लापाखे वंगु ख:, थ्व हे किसिमयागु अवसर चूलाकेत वयक:पिनि सन्तानत हानं उपत्यकामुखी जुया: दुहाँ व:गु दु । थ्व आप्रवासनं याना: छ्खेर नेवा:तय्सं जीवन यापनया लागि अप्पो प्रतिस्पर्धा यायेमाल धा:सा गुगु कारणं याना: आप्रवासन जुजु ख: अर्थात आर्थिक रोजगारी वा थप अवसरं याना: नेवा:तय्गु आर्थिक स्थिती व समुन्नतिनं भन भन बांलाना व:गु खने दु । छगू अनुमान कथं सरकारी कर्मचारी व विश्वविद्यालयया शिक्षकतय्गु कूल संख्या मध्ये ३० % नेवा:त जक दु । न्ह्यागु समाजय् नं गन समूहया राजनीतिक व आर्थिक समुन्नति जुल उगु हे समाजया सामाजिक स्थिती नं थकायेगु कोशिस उगु समूहया सदस्यतय्सं यानाव:गु दु । व हे सिद्धान्त नेवा:तय् दत्थुइ नं विभिन्न च्वय् क्वय्यापिं जात जातियापिं सदस्यतसें थ:थ:गु आर्थिक समुन्नति प्राप्तयाये धुंसेली थ:गु सामाजिक स्थिती नं सुधार हयेगु कुत: यानाव:गु दृष्टान्त यक्व: दु । विशेष याना: शिवमार्गीतय्गु दथुइ श्रेष्ठ धा:पिं जातया मनुत ग्वा: ग्वा: दइ व:गु छगु कारण थ्व नं ख: । न्हापां न्ह्यागु हे जात जुसां धेवा दया व:लिस्से बुलुहुँ श्रेष्ठ च्वया हल ।

थौंकन्हे अभ धेवायागु लागि धें धें बल्ला: तस्कं अप्व: जुया वयाच्वंगु दु । थुकिं याना: मनुतसें यायेज्यूगु यायेमज्यूगु फुक्कं ज्या याना: धेवा कमेयायेगुलि भन भन तल्लिन जुयाव:गु खने दु । थौंकन्हे त:मिपिं फुक्कं नेपालीत थें त:मिपिं नेवा:तय् नं नयेगु च्वनेगु पह: भन भन पाश्चात्य मुलुक तय्गु थें जुयावनाच्वंगु दु । छें छें पत्तिकं टि.भी., भिडियो क्यासेट, रेफ्रिजरेटर, कार, मोटर साइकल, सेटलाइट टि.भी., विदेशी अयला:, होटेलय् नयेगु, भ्वय् यायेगु, सूट, स्कर्ट फीगु, भव्य छें दय्केगु, सोफा सेट दुगु वैठक, आदि आदि फुक्क प्रत्येक मनूयात आकार्षित याइगु चीज जुयाव:गु दु । थुपिं फुक्क हाकनं समाजय् थ:गु स्तर (Status) क्यनेत याइगु साधन नं जुगु दु । व हे स्तरय् थ्यंकेत मनुतसें यायेज्यूगु यायेमज्यूगु ज्या याना: फतिं फक्व धेवा कमय् यायेगुलि तल्लीन जुंजुं वनाच्वंगु दु । थुकिं मेमेगु जात थें नेवा:त नं उलि हे लगय् जुया वनाच्वंगु दु ।

थज्या:गु ह्यूपा:या मेगु महत्वपूर्ण कारक तत्व शिक्षा नं ख:। शिक्षाया अवसर व्यापक जुजुं वंसेलि मेमेपि नेपालीतय् थें थीथी जातयापिं नेवा:तय्तनं अवसर चूलावल । वांलाक ब्वना: बांला:गु

लजगा: ज्वनेफुपिं नेवातसें जक थ:गु परम्परागत पारिवारिक पेशायात त्व:ता: आधुनिक ज्या गथे की शिक्षक, डाक्टर, इन्जिनियर, सरकारी कर्मचारी अथवा मेमेगु आधुनिक लजगा: ज्वंगु मखु। वांलाक ब्वने मफुपिं नेवा:तसें अज्यागु आधुनिक पेशा ज्वने मफुसां परम्परागत सामाजिक हिसावं क्वहृयंगु भा:प्यूगु पेशा फयांफतले मयायेगुपाखे लगे जुल। भति भति आख: ब्वंपि ज्यापुतय् मस्तय् बुंज्या मयासे मेमेगु ज्यायायेगु वा जागीरनयेगु पाखे स्वइगु थुकिया दसि ख: । संक्षेप कथं धाये माल धा:सा नेवा:तय्गु थौंयागु समाज राष्ट्रिय अन्तरराष्ट्रिय ख्यलय् वयाच्वंगु ह्यूपा: व गतिशीलताया ग्वफसय् लानाच्वंगु दु। थ्व ग्वफय् प्रत्येक देया मेपिं निवासी थें हे छम्हं व छम्ह नेवा:त संलग्न जुयाच्वंगु दु। थ्व प्रकृयां पुलांगु संगठन, संस्कार, मूल्य व मान्यता फुक्कसित हे हाथ्या: बियाच्वंगु दु।

मूल्य व मान्यता विषयया अवधारणात्मक व्याख्या :-

नेवा: समाजयागु संक्षिप्त रुपय् जूसां च्वय् यानागु वर्णनय् थ्व समाजया मूल्य व मान्यताया गतिशीलता नं निहित जुयाच्वंगु दु। अवधराणात्मक दृष्टिकोणंमूल्य व मान्यता (Value) या भावनात्मक कथं मू बिया यंकात:गु व्यवहार अथवा महत्व निर्धारण यायेगु स्तर (An emotionally charged preferene, or standard of worth) धका: व्याख्या यानात:गु दु। थ्वैत अफ विस्तृत रुपय् व्याख्यायायेबले मूल्ययात थथे परिभाषित यानात:गु दु : "Values are affectively (emotionally) charged tendencies to action which involve preferences and other conscious choices among alternatives" अर्थात मूल्य धयागु भावनात्मक रुपं ब्वलंगु ज्या प्रतियागु प्रवृत्ति ख:। तथा उकि छुं छुं ज्यायात अप्व: मू बीगु जक मखु कि गवले गवलें विकल्पया दथुइ सचेत रुपं ल्ययेगु नापं याइ। समाजया प्रत्येक ज: बुसांनिसें थ्व प्रवृत्ति अथवा महत्व बुलुहुं वुलुहुं ग्रहण यायां समाजयागु दथुइ छगू सर्वमान्य मान्यताया कथं च्वनाच्वनी। उकिं समाजया प्रत्येक दुज:यागु व्यवहारयात नियमित रुपं निर्देशित याना वनीगु जक मखु कि यदि व सदस्य व मान्यताया परिधि पिने वन धा:सा वयागु विरुद्धय् सामाजिक नियन्त्रण (Social Control) या थीथी कथं संयन्त्र नाप प्रयोग जू वइ। थुकि याना हे समाजयागु मूल्य व मान्यतायात जीवन्त याना: वया सदस्यतय्गु व्यवहारयात निर्देशित यानातइगु ख: ।

समाजया दुज:तय्गु व्यवहारय् थ्व कथंया प्रवृत्ति उमिगु व्यवहारय् नियमित रुपं खने दयाच्वनी। समाजया छम्ह दुजलं मेम्ह दुज:नाप व्यवहार याइवलये मेम्ह दुजलं गज्यागु प्रतिकृया क्यनेमा: धैगु खँ व व्यवहार याइम्ह मनूयाके व समाजया मेपिं दुज:तय्के वांलाक आभास दयेमा: । अर्थात थ्व भावनात्मक रुपं ब्वलंगु प्रवृत्ति समाजया दुज:तय्गु दथुइ जुइगु व्यवहार घडी घडी पिहाँ वया च्वनेमा: । थुकि हे वयात जीवन्त रुप बियातइगु ख: । समाजया थ्व "भावनात्मक रुपं ब्वलंगु प्रवृत्ति" यात लुइकेत ध्यान बिइमा:गु छुं न्ह्यस: थथे जुइ :-

१. मस्त बांलाका ब्वलंनिबले उमिसं सयेका: कायेमा:गु छुं छुं व्यवहार छु ख: ?

२. गुगु कथं यागु व्यवहारं भीत समाजय् प्रतिष्ठा, सुरक्षा व मान मर्यादा दइ ? तथा गुज्यागु व्यवहारं भीत क्वह्यंकि ?
३. समाजया दुज:तयगु गुज्या:गु व्यवहारयात भीसँ विरोध अथवा घृणा याना ?
४. गुज्या:गु व्यवहारया नितिं भी सी हे मा:सां सीत नं तयार जुइ ?
५. सांस्कृतिक ह्यूपा: जु जु वंसां समाजयागु छु छु व्यवहारत ल्यना हे च्वनी थें च्वं ?

थुकथंया न्यागू न्ह्यस: तया: लिस: मालेबलय् धात्थें समाजया आधारभूत मूल्य व मान्यता लुइकेत ग्वाहलि याइ । थ्व न्ह्यस: जीवनयागु अति महत्वपूर्ण क्षेत्र नं (Critical Zones of Life), ख: गथे की मचात ब्वलंकेगु धर्म, आर्थिक क्षेत्रय् ह:पाया विषय, दुज:तय् दथुइ स्वापू, मफइबलय् व मनू सीबले आदि क्षेत्रय् विश्लेषण याना: नं गुलि अन्वेषकतसें समाजयागु आधारभूत मान्यताया वारे धापूत न्ह्यब्व:गु दु ।

नेवा:तय मूल्य व मान्यता अले वयाच्वंगु गतिशीलता :-

नेवा: समाजय् च्वय् न्ह्यथना थें यक्व: विविधता दुगु समाज जूगुलिं भीसँ नेवा:तय्गु मूल्य व मान्यताया विषयलय् खँ ल्हायेबलय् गुम्ह नेवा:याबारे कया: खंल्हायेगु धैगु समस्या दु । धनी, गरीव, च्वयेया जातयाम्ह, क्वयेया जातयाम्ह अथवा उपत्यका दुनेच्वंपि अथवा पिनेच्वपिं । तर नेवा:तय्गु दथुइ आपालं विविधता दुसां इमि मंका: कथं लागू जुइगु मूल्य व मान्यता न्ह्यथने फइला धैगु अभिप्रायं थ्व प्रयास यानागु ख: । उकि थ्व च्वय् बियागु अवधारणात्मक लिधँसाया परिप्रेक्षय् नेवा: समाजयागु छुं छुं परम्परागत मान्यता विश्लेषणयाना: निम्न निष्कर्षत प्रस्तुत छलफलया लागिं प्रस्तुत यानागु दु :-

१. नेवा:त धयापिं थ:गु प्रयासं हे उपलब्धि हासिल याइपिं (Achieving) मनुत ख: । मचांनिसें मां बौ नं स्यनिगु मूल्य व मान्यता मध्ये थ:गु हे तुतिं चुइमा: धैगु शिक्षा मुख्य खने दु । ज्या यायेबलय् न्ह्याक्व: थाकुसां लिपा वना: अवश्य हे सफलता हासिल जुइ । उकिं थ:गु उद्देश्य प्राप्तिया लागिं कुत: याय्गु व प्रतिकूल स्थिति व:सां हारे मचा:येगु, न्हून्हूगु अवस्था श्रृजनायायेगु आखिरय् स्थिति थ:गु अनुकूल वइ धैगु नेवा:तय्गु छगू महत्वपूर्ण व आधारभूत मान्यताया रुपय् खने दु । थ्व विश्वासं याना: नेवा:तय्त स्वदेशय् व विदेशय् थाय् थासय् छ्व:गु व विभिन्न व्यवसाय याकुगु जुइमा: ।
२. नेवा:तय्गु मेगु मान्यता आर्थिक समृद्धियायेगु खने दु । ज्या यायेगुली कुत: याना: फतिंफतले थ:गु फाइदा उप्वयेका: थ:गु आर्थिक समुन्नति निश्चितयायेगु प्रवृत्ति स्पष्ट खने दु ।
३. नेवा: समाज व नेपाली समाजया विविधता व उकि दुने निहित विषमतायात प्राकृतिक नियम थें स्वीकार या: । उकियात परिवर्तन यायेमा: अथवा यायेत थ: लगे जुइमा: धैगु नेवा:तय्गु परम्परागत मान्यता दुने मला: ।

४. थ्व हे हिसावं परम्परागत कथं नेवा: समाजय् उमेर दये धुकुंपि बुरा बुरीपिन्त सामान्यत: यक्व मान्यता ब्यू ।

५. कर्पिन्त बीगु, नकिगु तथा उकियापाखे थ:गु सम्मान वढे यायेगुलि नेवा:तसें विचा: यागु खने दु । नकेफु, बिइफु धका: कर्पिन्त क्यनेगुलि नेवा:तयत यक्व संन्तुष्टी व:गु खने दु । उकीं याना: हे थौकन्हे भन भन छ्व स्वया: जि छु कम धै थें याना: विधिब्यबहार भन भन तच्वयेका यंकाच्वंगु खने दु ।

६. नेवा: जातिया मनू यक्व हे आत्मअभिमानी (Self–respecting) खने दु । छखेरं थ:थिति जला:खला: लिस्से बांलाक मिले जुया: च्वं थें खने दुसां दुनें दुनें इमि दथुइ ज्वात्त खने मदैगु प्रतिस्पर्धा नं जुया च्वं । वास्तवय् उकिं याना: नं कर्पिन्त बिइफु, नकेफु धका: क्यनेत यक्व: धेवा खर्च जूसां वं थ:गु आत्मअभिमान प्राप्तियायेगु लागि कोशिसय् संलग्न जुयाच्वनिगु हे खने दु । प्यम्हेसिगु न्ह्य:ने न्हाय्‌तयेगु धैगु नेवा: व्यक्तित्वयागु छगु आधार थें जुयाच्वंगु दु ।

७. नेवा:तय्‌गु समाजय् विभिन्न मात्रा धर्गकर्मया प्राथमिकता, नैतिकता, सत्यता व मेपिन्त सेवा व सहयोग यायेगु भावना नं दु । धार्मिक कृयाकलाप इमिगु जीवन शैलीयागु छगू अभिन्न अंगयारुप जुयाच्वंगु दु । थ्व खँ अभ शिवमार्गीत स्वया: बुद्ध मार्गीतय्‌गु दथुइ अप्व: क्वा:त्तूगु खने दु ।

८. थुकिया नापनापं नेवा:त भच्चा ऐश, आराम मोजमज्जा यायेमा:पिं नं मनुत ख: । इमि थें भ्वय् न्यायेकेमा:पिं मेपिं मनुत नेपा: देसय् दु थें मच्वं । भ्वय्‌नयेगु, थ: थिति स:तेगु, मस्तजुइक अय्‌ला, थ्वं त्वनेगु, प्याखं ल्हुया:, म्येहाला: जुइ मन दुपिं मनूत ख: । वास्तवय् नेवा:या परम्परागत पृष्ठभूमि स्वयेबले थुमिके दुगु तुलनात्मक समुन्नति (Relative Affluence) या:गु अभिव्यक्ति कथं थ्व व्यवहारयात काये ज्यू ।

थ्व च्वय् बियागु वुंदात वास्तवय् नेवा:तय्‌गु मूल्य व मान्यतायागु समष्टि मखु । जिगु दृष्टिकोणय् इपिं छुं महत्वपूर्ण पक्षत जक ख: भीसँ च्वय् बियागु अवधारणात्मक दृष्टिकोणं स्वयेबलय् गुम्ह गुम्ह नेवालं थुगु खँ ल्हातय्‌लाके फइ वया समाजय् बांलागु स्थान दइगु, सुरक्षा दइगु, सामाजिक स्वीकृति दइगु स्पष्ट खने दु । उकिया विपरित सुनां नं व उपलब्धित हासिलयाये मफुत अथवा व व्यवहार अनुसर णयाये मफुत धा:सा व नेवा: प्यम्हेसिगु न्ह्य:ने क्वहेने मालिगु खने दु ।

उपसंहार :

अथे जुसां, च्वय् शुरुइ धया थें नेवा:त थौ कन्हय् परिवर्तनया त:धंगु दुवातय् लानाच्वंगु दु । थ्व प्रभाव राष्ट्रिय स्तरय् वयाच्वंगु परिवर्तनया नापनापं अन्तरराष्ट्रिय समुदाय, मुख्य याना: पाश्चात्य समाज व इमिगु आनिवानि नाप सम्पर्क जुया वयाच्वंगु ख: । उकिं आ: ब्वलनाच्वंपिं नेवा:त अप्प: व्यक्तिवादी, धन प्राप्तिया लिउने ज्यान पाना जुयाच्वंपिं, पुलांपिं वुरावरितय्‌त उलि ह:नाब:ना

मतइपिं, थःथिति इष्टमित्रयात बिइगु, नकिगुलि संकुचित विचारतइपि नेवाःतय्गु पुचःउप्वयाच्वंगु दु । अर्थात न्हापाया पिंढीया नेवाःतय्त गुगु व्यवहारं संतोष, सामाजिक सम्मान, सुरक्षा बिइगु खः, थौंकन्हेयापिन्त उकिया आधार फेरे जुयावनाच्वंगु दु । संक्षिप्तय् धायेमाल धाःसा पाश्चात्य देसपाखे भ्मी न्हाक्व: हे तापाक्क च्वंसां संसारय् भ्मन भ्मन उप्वया वनाच्वंगु भ्रमण, आवगमन, संचारया माध्यमं यानाः थ्व भारत व चीनया दत्थुइ हिमालयया मुलय् च्वनाच्वंगु नेपालया नेवाःतय्त नं पाश्चात्य समाजय् व्यापक जुजुं वनाच्वंगु मान्यता व जीवन शैलीयागु गालय् कूतुं मवंसें मगाःगु स्थिति खने दु ।

न्हापांगु नेवाः राष्ट्रिय सम्मेलनया सफलताया निंतिं भिंतुना

भ्मी पुचः

बाँके, नेपालगञ्ज

जिल्ला तदर्थ समिति

न्हापांगु राष्ट्रिय नेवाः सम्मेलनया सफल ताया कामना याना

HTT

Himalayan travel & tours pvt ltd

Durbar Marg, P.O. Box 324 Kathmandu, Nepal.

Tel: 223045 (10 lines), Telex: 2273 HTT NP, Fax: 977-1-224001, SITA: KTMHITG

न्हापांगु नेवाः राष्ट्रिय सम्मेलनया
तःजिक क्वचायेमा

नाङ्ला पुचः

दरबार मार्ग, यें
फोन : २२२-६३६

Wishing All the success
NEWAR NATIONAL CONFERENCE

nanglo Group

DURBAR MARG, KATHMANDU
PHONE : 222-636

नेवा:तय् संगठनात्मक आन्दोलन

- मल्ल के. सुन्दर

नेवा:तय् संगठनात्मक प्रवृति

मनू स्वभावत: पुच: मुना: अले थवं थवय जाना: पाना: जीवन हनीपिं प्राणी ख: । उकिं थुमित समाज मा:, समाज दयां मगा: समाजयात न्ह्याकीगु छगू क्वात्तूगु संगठन प्रणाली नं उलि हे मदयेक मगा: । छगू ल्याखं संगठित समाज मनूया सुरक्षा व संरक्षणया मू लिधँसा जक मखसें उमित सुसंस्कृत व सभ्य लँपुइ न्ह्यज्यायेत ग्वाकिगु केन्द्र नं ख: । उकिं प्रत्येक मनूयात स्वयेवं व ब्वलंगु समाज गथे च्वं धैगुया किच: लुयाच्वनिसा प्रत्येक समाजया लिच्व: उगु समाज दुनेया प्रत्येक व्यक्तिया विचार व व्यवहारय् खनेदयाच्वनि । मनूत गुब्ले निसें सामाजिक संगठनया दुने जीवन हने सयेकल धैगु खँ धाये अ:पूमजू तर, गुब्ले निसें मनूत सामाजिक रुपं संगठित जुया: न्ह्यज्यात उब्ले निसें मनुखं सभ्यताया त्वाथ: गया: क्यन । उकिं समाजशास्त्रीतय्सं गुगु नं समाजय् संस्कार व सभ्यताया आधार मालेमाल धायेवं उगु समाजया संगठनात्मक संरचनायात निं बांलाक थुइकेत व दुवालेत स्वइगु ख:।

नेपा:या परिप्रक्षय् समाजशास्त्रया ल्याखं ब्याख्या याइबलय् थ्व देयात त:ता जाति, भाषा व संस्कृति दुगु देया नापनापं थनया सामाजिक संरचनाय् नं उकथं हे विविधता दुगु खँयात कुलेगु यानाच्वंगु दु । अले नेपा: दुने दुगु थीथी सामाजिक संरचनात मध्ये झी नेवा:तय् गुगु सामाजिक संरचनाया स्वरुप दु उकियात कया: न्ह्याम्हेसिनं नं छप्वा: म्हुतु धैथें थुकि दुने दुगु बिशिष्टतायात कया: च्वछायेगु यानाच्वंगु दु । छाय् धा:सा नेपा: दुनेया थीथी जाति समुदाय मध्ये नेवा: हे उज्व:गु समुदाय ख: गुगु समाजया दुनेया संगठन स्वरुप अतिकं क्वातु, तहाक:गु परम्परा सहित न्ह्यानावयाच्वंगु दु अले संगठनया प्रभाव समाजय् तच्वकं धिसिला: नापनापं थुकि दुनेया संचालन प्रकृयाय् उतिकं प्रजातान्त्रिक पद्धतिया नं अभ्यास जू । नेवा: समाजयात थथे छगू बिशिष्ट अवस्थाय् थ्यंकात:गु थुकथंया सामाजिक संगठन स्वरुप ख: *गुथि* ।

नेवा:तय् संगठनया प्राचीन स्वरुप

नेपा:या सन्दर्भय छगू वा मेगु अर्थय् धायेगु ख:सा गन गन गुथि दु अन अन नेवा: दु धैगुया अर्थ ख: । अझ धाये गुथि व नेवा: छगू पर्याय ख: । नेवा: समाजय् गुथिया परम्परा गुब्ले निसें न्ह्यज्यात धैगु ला अझं माले हे मानिगु बिषय जुइ तर जुजु शिवदेवया शक सं ५२५ गोदावरी लेलेया शिलापत्रय् *ध्वजगोष्ठि, प्रदीपगोष्ठि, वादित्रगोष्ठि, मल्लयुध्दगोष्ठि, प्रयालिकागोष्ठि,* आदि व्यवस्थाया बारे गुगु खँ न्ह्यथनात:गु दु उकिं छु खँ स्पष्टया: धा:सां गुथि संगठन स्वरुप थुब्ले हे गाक्कं सुथां लाये धुंकल । उकिं छु अनुमान यायेफु धा:सां थ्व ई सिबें नं यक्व: यक्व: न्ह्यव हे गुथिया परम्परा झीगु समाजय् न्ह्याये धुंकल । झी नेवा: समाजया संगठन स्वरुपया थुगु प्राचीनतम संरचना गुथि

ख: थ्व केवल सामाजिक, धार्मिक वा राजनैतिक आस्था वा विवशतावश न्ह्याकावयाच्वंगु छगू औपचारिकताया अस्तित्व जक मखु। नेवा: समाजयात दुग्यंक वालास्वय्‌बलय्‌ स्पष्ट छु खने दु धा:सा गुथि हे नेवा: समाजया जीवन ख: अले गुथि हे शक्ति ख: । गुथिया प्रभाव नेवा: समाजय्‌ थुभनं क्वातु कि गुथि नं छखेरिखे च्वना: गुम्हं नं नेवा: नेवा: जुया: म्वाये हे फैमखु । बुसां निसें सीधूका: तक गुलिं नं सामाजिक विधि व्यवहारयात न्ह्याकेमा: उकिया निर्तिं छगू हे जक लँपु धैगु गुथि हे जक ख: ।थ्व ल्याखं धायेगु ख:सा गुथि नेवा: समाजया परम्परा नं ख: अले म्वायेगु छगू प्रवृति नं। उकिं नेवा:त थ:गु कुल, थाय्‌बाय्‌ त्व:ता: स्वनिग: पिने च्वंवनेगु या:सां थ:गु लागाय्‌ गणेद्य: छम्ह जक थापना याना: जूसां, चीभा: छग: दना: जूसां वा बाजं खल: दयेका: गुथि स्वनेगु व उकिया दुने अनुशासित जुया: च्वनेगु यानावयाच्वंगु दु। नेवा:तय्‌त देछिं ब्वना: भ्वय्‌ नकेमा:गु देगुथि निसें क्या: घाँय्‌पुइगु वा तुंइइगु ज्या न्ह्याकेया निर्तिं नं गुथि मा: ।

मेखे बौद्ध धर्मया त्रिरत्न (बुद्ध, धर्म व संघ) यात थ:गु आस्था कथं जीवनय्‌ नालावयाच्वंपिं नेवा: समाजया बौद्ध कव: दुनेया सर्वसंघ, बहि वा बहा:या ब्यवस्था नं थुज्व:गु हे क्वा:तुगु संगठन संरचनाया स्वरुप ख: । गुकिं उगु समाजया दुने त:धंगु प्रभाव लाकावयाच्वंगु जक मखसें छगू निर्णायक भूमिका समेत म्हितावयाच्वंगु दु ।

प्राचीन संगठनयापाखें बियाच्वंगु तिब:

व्यक्तिया जीवनय्‌ जक मखु समष्टिया ख्यलय्‌ नं उकथंया सकारात्मक तिब: बियावयाच्वंगु गुथिया भूमिकायात दुवालेबलय्‌ झीसँ छु खंके फु धा:सा थुगु सामाजिक संगठन दुनेया निरन्तरतां झीगु नेपाल राष्ट्रया न्ह्य्‌ व विश्वया न्ह्य:ने ब्वयेगु गौरवया चिं थें जुयाच्वंगु सांस्कृतिक धरोहरत देग:, चिभा:, बहा:, बहि, सत:, फलेचा, मठ आदियात थौं तक धस्वाकातय:गु झीसँ खंके। संसारया निर्तिं अति आकर्षणया बिषय जुयाच्वंगु झीगु जात्रा, पर्व, मेला, प्याखं आदि सांस्कृतिक निधिया संचालन व संरक्षणया आधार थ्व हे गुथि ख: ।

झीगु समाजय्‌ थुकथं संगठित रुपय्‌ थ:गु कथंया भूमिका म्हितावयाचंगु गुथिया लागायात अझ तव्या व चकंका स्वयेबलय्‌ ऐतिहासिक झोलय्‌ आपालं उज्व:गु दसित नं ध्वदु गुब्ले थ्व हे गुथियापाखें प्रशासनिक व न्यायिक इकाईया कथं नं महत्वपूर्ण ज्यायानाव:गु दु। लिच्छवि कालय्‌ अले मल्लतय्‌ शासनया इलय्‌ तक नं पाञ्चाली ब्यवस्थाया अन्तर्गत त्वालं त्वा:या गुथियात राजस्व संकलनयायेगु निसें क्या: स्थानीय स्तरया कचवंयात क्या: सहलहयाना: ज्यंकेगु, न्याय बीगु भाला गुथियापाखें कुबिया वयाच्वंगु ख: ।थ्व सिबें नं महत्त्वपूर्ण खँ छु धा:सां राज्यया विरूद्ध शत्रुतय्‌पाखें हमला जुइबलय्‌, देया सुरक्षाय्‌ संकटया ई वइबलय्‌ राजकीय सल्लाह बीगु थुज्व:गु अति संवेदनशिल व महत्त्वपूणृ भूमिका गुथिया संगठनपाखें म्हितावयाच्वंगु नं झीसँ इतिहासया दुने लुइकेफु। वास्तवय्‌ थ्व सकतां नेवा:तय्‌ समाजय्‌ गुथि संगठनया महत्त्व व विषेशताया चिं ख: ।

ने.सं. ८८८ लिपा नेवाःतय् विघटन

नेपाल संवत् ८८८ स नेपाःया सत्ताशक्ति गुगु दुर्घटना जुल उकिं सम्पूर्ण नेपाःया राजनैतिक संरचनाय् हे बांला: बांमला: लिच्व: लाकां त्वःतल। सत्तासिन जुयाच्वंपिं नेवाःत छक्वलं हे जनताया स्तरय् कुतुंवया: लाय्कु पिने वायेत्य फ्वायेत्य जूवल। एकीकरणया नामं विजित जातिया मनूतयसं नेवाःतय् न्हाय्, म्हुतुसि, सप: ध्येना: थःगु बहादुरी क्यंसा नं स्वनिग: दुने गुथिया माध्यमं न्ह्यानाचंगु गुगु सामाजिक व सांस्कृतिक संगठन स्वरुप खन उब्ले अतिकं चंख व धूर्तम्ह पृथ्वीनारायण शाहं थःगु राजनीतिक रुपं विजय जूसां सांस्कृतिक रुपं नेवाःतय् न्ह्यःने आत्मसमर्पण यायेत विवश जुल। सैनिक बलं व क्रुरताया ख्याच्वः क्यना: स्वनिग: थःगु ल्हातय् लाकेधुंकुसां उब्ले तक पृथ्वीनारायणं थःत औपचारिक रुपय् जुजु धका: घोषणायायेगु आँटयायेमफुत गुब्ले तक नेवाःतय् गुथियापाखें वयात जुजु ख: धका: अनुमोदन मयात। तर, विडम्वनाया खँ छु धाःसा गुब्ले संगठन शक्तिया उच्चत्तम स्वरुप राज्यसत्तायात हे नेवाःतयसं थःगु ल्हाःतं त्वःफिकल उब्ले बुलुहु छगू लिपा मेगु याना: नेवाःतय् सामाजिक विघटनया क्रम शुरु जुल। ख:, पृथ्वीनारायणया राज्यकालय् तक नेवाःतय् संस्कृति रिति थिति व परम्पराया विरुद्ध उकथं तप्यंक गुगुं आक्रमण मजूनि। छाय् धाःसा स्वनिगलं पिनें वया: सैनिक बलया लिधँसाय् जक सत्ता ल्हाःतय् लाकेत सफलजूम्ह जुजुया नितिं थःगु सत्तायात स्थायीत्व बीगु लँपु धैगु स्वनिगःया मूलवासी नेवाःतय् संवेदनशिल पक्षय् गुगुं घाःमलाकेगु हे भिं धैगु चंखम्ह जुजुं बांलाक थू, तर थ्व राज्यसत्तायापाखें नेवाःत प्रति क्यंगु उदारता मखसें रणनीतिक वाध्यता जक ख: । नत्रसा थ्व हे जुजुं नेवाःत नाप वैवाहिक स्वापूतयेगु नितिं मल्ल जुजुपिनि भारदारतय्त बल प्रयोगयात अले उकियात स्वीकारयायेमफुपिं सकसितं ल्यतुल्यया: खलःका खल: हे न्हंकेगु अभियानयात मन्ह्याकीगु जुइ। गुकिं याना: स्वनिगःया नेवाःत दक्कले न्हापां थःगु भूमि त्यागयाना: जीवन रक्षाया नितिं बागलुङ्ग, पोखरा,पाल्पा, धनकुटा, रिद्धि, चैनपुर, भोजपुर आदि लागाय् चिच्चादनेत वाध्य जुल। राजनीतिक रुपं विस्थापितयाये धुंका: नेवाःतय्त सामाजिक रुपं नं विस्थापितयायेगु क्रमया थ्व शुरु खत। पृथ्वीनारायण नेपाःगाःया नं जुजु जूगु पाय्छि दच्छि लिपा ८८९ ने.सं. थिंलां यलया ६२ म्ह नेवाःतय्त इसाई धर्म नालाकाल धैगु आरोपय् कैपुच्चियन पादरीत नापं देसं पितिना: उमित भारतया वेतिया जिल्लाय् प्रवास जीवन हनेत वाध्य याकल। नेवाःतय्त स्वनिगलं पितिनेगु नितिं शासन सत्तायापाखें न्ह्याकायंकुगु थुकथंया अभियान उब्ले तिव्र जुल गुब्ले रणबहादुर शाह जुजु जुया: सिंहासनय् च्वन केवल थ: युवराज छम्हेसिया सुरक्षाया चाहनाय् द्वलंद्व: कचिमचाया नापनापं मां-अबुपिन्त नं महांतयसं ख्याका: तामाखुसि पारी ख्याना व्छल।

गुब्ले नेपाःया शासनाधिकार पूर्ण रुपं राणातय् ल्हातय् लात उब्ले खनेदयेक हे नेवाःतय् विरूद्ध निता खँ न्ह्याकल। वेलायत चाहुला: पश्चिमी फसं कयेकाव:म्ह जङ्गबहादुरं नेपाःयात संसारया न्ह्यःने म्हसिकेगु आधार जुयाच्वंगु नेवाःतय् मौलिक वास्तुकला व स्थापत्यकलायात लाकमं च्वाना: आँयपापौ पिया:, कलात्मक त्वानासिं स्वहायेका: रोमन व यूनानी शैलीया दरवार धस्वाका: साँस्कृतिक रूपं

नेवा:तय्त विस्थापितयायेगु अभियान न्ह्याकल । शाह जुजुपिन्सं छक्वलं आँटयाये मछ्या:गु खँ र णातय्पाखें जुल । खँ केवल ज्या:, ख्यापा वा त्वानासिंया जक मखसें छगू प्रवृतिया खत । छगू लिपा मेगु याना: विघटन व विस्थापनया थ्व झोलय् नेवा:तय् शास्त्रिय व लोक प्याखँया थासय् थियटर या परम्परा न्ह्यात । अले क्वँचाखिं, दाफा, धा:, धिमेया थासय् बाछैबाजं थाकेगु यानाहल ।

पिनें वया: सत्ता ल्हातय् लाकूपिन्सं न्ह्याथाय् नं थ:गु सत्ता क्वात्तुके चाहनाय् उगु थाय्या मूलवासी वा आदिवासीपिन्त सांस्कृतिक व सामाजिक रूपं विघटनयाना: सदांया निर्तिं क्वथलेत स्वइगु छगू कथं रणनीतिक प्रकृया हे खत । अमेरिका, अष्ट्रेलिया, न्यूजिलैण्ड,अफ्रिका दक्कोभनंया ऐतिहासिक तथ्यं थ्व हे सत्यया धकिं उलाच्वंगु दु । उलि जक मखसें पिनेंव:पिं थुकथंया समुदाययाके न्ह्याथाय् नं छ्ता ज्वलिंज्व:गु मानसिक स्थिति नं छु खने दु धा:सां थुमिसं थ:त न्ह्याब्लें उच्च व विशिष्ट तायेका: मेपिन्त क्वथुनेगु व क्वतुनेगु कुत:याइगु । बस, राणात नं थ्व हे प्रवृतिया दास । अले थ्व मानसिक ल्वचं ग्रष्ट जुया: थुमिसं थ:त रजपुत धका: दावी यासें थ:गु वंशगत स्वापू भारत चित्तौरया राणा पृथ्वीराज चौहान, राणा प्रताप सिहं आदि लिस्से स्वायेगु स्वल । थ्व हे झोलय् थुमिसं नेपा:या राष्ट्रियता व इतिहास नाप स्वानाच्वंगु नेपाल संवत्यात नेवा:तय् संवत् थें तायेका: राजकीय बहिष्कारयात बरु थ्वया पलेसा भारतया मालवीयतयसं न्ह्याकात:गु विक्रम संवत्यात नाला: राष्ट्रिय रूप बीगु दूस्सहास याना: क्यन। अथे धैगु ने.सं. १०२५ या खँ ख:, थुब्ले हे राणा शासक चन्द्र शम्सेरं नेपाल संवत्या बहिष्कार या:थें छगू समन जारीयाना: नेवा: भाय्यात नं कानूनी मान्यता मबीगु नीति नाल । थ्वया लिपा मनूतयसं आकाशवाणी खँल्हाबल्हायायेबलय् नेवा: भाय् छ्चले मन्त । बहा:पूजा थुज्व:गु मुक्कं धार्मिक ज्या ज्वलय् छ्पु बौद्ध तुत: नेवा: भासं च्वया: द्य:या नामय् छ्याल धका: तुत: छ्या:म्ह भवानीवीर सिह कसा: व च्व:म्ह योगवीरसिंह कसा: निम्ह दण्डित जुल । नेवा: जुया: ब्रम्हुतनाप वेद व सनातन धर्मयात कया: जुजुया लायकुलि शास्त्रास यायेगु साहास या:गुया दण्ड स्वरुप माधवराज जोशी देसं पितिंका च्वने माल । अथे हे नेवा: जुया: हे म्हासुक बौद्ध चिवर पुनाजूगुया सजाय कथं भिक्षुत समेत देसं पित्युंका म्वायेत वाध्यताया स्थिति वल । थ:गु मां भासं कविता चिनाजूगु अपराध ठहरेयाना: चित्तधर "हृदय" यात जेलय् त:पिं शासकतयसं *क्रान्ति विना थन स्वच्छ शान्ति वइमखु* धका: च्वयाजुम्ह कवि सिद्धिचरणयात त्व:तिगुला खँ हे मखुत, सर्वस्वहरण व कारवासया सजायँ जुल । बुद्धया सन्देश व भावनायात संगीतबद्ध याना: म्ये हालाजूपिं *ज्ञानमाला भजन खल:* या मननूतयसं नेवा:भाय्यात माध्यम कथं नालाबीवं उपिं नं राणातय् मिखाय् धू जुल । अले ज्ञानमाला भजनयात सफूया रुप बिया पिका:गु द्वपनय् ने.सं. १०६३ या दँय् भक्तबहादुरं सास्ना नयेमाल ।

नेवा:तय्त थुकथं सामाजिक, सांस्कृतिक, भाषिक आदि ख्यलय् बिस्थापित यानावं यंकेगु क्रम राणा कालय् थथे आकमक व तिव्रतम रुपय् अनुभव जुल। १०७१ ने. सं. लिपा देसय् राणा शासन सत्ता क्वदला: न्हू प्रणालीया शुरुवात ला जुल, तर थुकिया हे राजनीतिक बिकास कथं १०७९ ने.सं.या दँय् जुजु महेन्द्रं *प्रजातान्त्रिक* धा:गु संविधान ब्यूबले नेपालय् दक्कले न्हापां देया वहुभाषिक व वहुजातीय

विषेशतयात लाकमंच्वाना: खँय् भाय्यात नेपाली नांछुसें *राष्ट्रभाषाया* दर्जा बिइगु ज्यायात। अले ला देसय् पंचायत नांया शासन व्यवस्था ने.सं. १०८१ लिपा न्ह्यायेवं नेवा:तय् विरूद्ध विघटन व विस्थापनया ज्या छगू नियोजित षडयन्त्रया रूप काल। अले थुगु षडयन्त्रयात मूर्त रूप बीगु कुतलय् दक्कले न्हापां नेवा: सामाजिक संगठनया मू लिधँसा जुयाच्वंगु गुथिया परम्परा व प्रचलनयात न्हंकाव्छयेगु निति गुथिया आर्थिक श्रोत गुथि - वुँ दक्को कथित भूमिसुधारया नामय् सरकारं दुकयाबिल। सरकारी स्तरय् न्ह्याकुगु थुकथंया षडयन्त्रया लिच्व: कथं नेवा:तय् आपालं गुथित न्ह्याकेमफेगु जुया: दिनावन, गुथि अन्तर्गतया जात्रा, पर्व, मेला, प्याखँ न दिनावं वनेगु क्रम शुरू जुल। थ्वया नापनापं गुथिया संरक्षणय् धस्वानाच्वंगु कलात्मक देग:, सत:, चिभा:, बहा: बहि जक दुनावंगु मखसें नेवा:तये सलस: दँ न्ह्यव निसें क्वातुक न्ह्यानाच्वंगु थ:गु कथंया सामाजिक संगठनया स्वरुपय् समेत भ्वखाय् ब्वल। पंचायती कालय् नेवा:तय् विरुद्ध जुजु रणबहादुर शाह नं थें नेवा:तय्त बलपूर्वक स्वनिगलं पितिनेगु ज्या ला मया: तर, षडयन्त्रया मेगु पला: कथं स्वनिग: दुने देया फुक्क धैथे जिल्लां जनसंख्याया अप्रवासनया चाप थुकथं उप्वयेका: बिल कि बुलुहुँ नेवा:तय् आदिस्थानय् नेवा:त हे अल्पसंख्याय् लाकायंकेगु अभियान न्ह्यात, गुगु अझं न्ह्यानातुं च्वन। सत्तारुढ वर्ग छु खँ बांलाक थू धा:सा नेपा:या दुने नेवा:त हे जक उज्व:गु समुदाय ख: गुगु समुदाय उपिं नाप प्रत्येक ख्यलय् प्रतिस्पर्धा यायेत सक्षम ख:। उकिं हे सत्तारूढ समुदायया मनूतय नेवा:तय् बिकास, प्रगतिपाखें न्ह्याब्लें सशंकित। जीवित नेवा:त खना: जक मखु मदये धुंकुम्ह नेवा: मास्टर जगतसुन्दर मल्लया शालीक खना:तक नं पंचायती शासकत सशंकित उकिं ख्वपया खौमा त्वालय् तात्कालिन ख्वप नगर पंचायतयापाखें धस्वाकातये धुंकुगु वयक:या शालीकयात नं ने.सं ११०५ कौलागा: १३ कुन्हु चां चां प्रहरीत वया: ध्यनायंकेगु घच्चायापूगु ज्या तकं यात। मूलत: थुब्लेया शासकतय् मनंतुना धैगु नेवा:तयेत स्थापित जुइके मबिगु व गुकथं जिल उकथं नेवा:तय्त बिस्थापित व विघटनया लँपु घ्वानाव्छयेगु ख:।

पंचायतया स्वंगू दशकया दुने सत्तायापाखें नेवा:तय्त विघटन व विखण्डनयायेगु तातुना: न्ह्याकुगु पला:त प्रत्यक्ष कथं अनुभव जूगु छगू लागा शिक्षा ख:सा मेगु लागा संचार ख:। भाय्या छ्यलाबुला व प्रचार प्रसारया दक्कले महत्त्वपूर्ण माध्यम थ्व हे निता ख:। थ्व निगू माध्यमं नेवा:भाय्यात तापाकेफत धा:सा सलंस: दँ न्ह्यव निसें नेपा:या समाजय् थ:गु विशिष्ट थाय् कयावयाच्वने धुंकूगु थ्वया प्रभाव व प्रयोगयात लिकुंका बीफै धैगु पंचायती साम्प्रदायीक पुचलं बांलाक थू। अले उमिसं थ्व खँ नं थू कि भाषिक रुपं नेवा:तय्त विस्थापितयायेत सफल जुल धा:सा नेवा:तय्त युगौं निसें विविधताय् एकताया खिपतय् चिनात:गु लिधँसा हे फ्यासुयां वनि। उकिं थुमिगु मू प्रहार शिक्षाय् जुइगु स्वभाविक खत। अले ने.सं. १०७९ या दँय् न्हू शिक्षा योजना लागू याना: प्राचिन इलं निसें नेपालभाषा धका: धयावयाच्वंगु झीगु मांभाययात सत्ताया बलं क्वत्यला: सरकारी छ्यलाबुलाय् *नेवारी* धायेगु यानाह:गु जक मखसें प्राथमिक तहया शिक्षा बीगुलि समेत *नेपाली भाय्* हे माध्यम यायेमा:गु व्यवस्थायात थनंलि छगू क्रम हे न्ह्यात माध्यमिक व कलेजया तँय् छगु पूर्वीय भाषाया

विषय कथं पाठ्यक्रमय् दुथ्याकावयाच्वंगु नेपालभाषायात ने.सं. १०९१ निसें *राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिया* नामय् लागू जूगु शैक्षिक व्यवस्थाय् थीथी भाषाया पुच:या दथुइ जक मखु त:ता व्यवसायीक बिषयनाप ल्वाक:बुक: याना: इच्छाधीनया पुचलय् क्वकया बिल। ने.स. ११०५ थ्यंवले ला नेपालभाषा बिषय कया: एम.ए. व पी.एच.डी. डिग्री कयात:पिन्त लोकसेवा आयोगया कर्मचारी नियुक्ति व वदुवाय् बीगु ल्या: मवीगु कानून छयला: नेपालभाषायात अतिकं पनपक्षयायेगु ज्या सरकारयापाखें जुल। अथे हे संचारया ख्यलय् पंचायती शासनयापाखें जूगु नेपालभाषा विरुद्धया न्हापांगु संकीर्ण पला: धैगु देसय् प्रजातान्त्रिक ह्यूपा: वसां निसें अथे धैगु ने.सं. १०७१ निसें रेडियो नेपालयापाखें प्रसारण यानावयाच्वंगु नेवा:भाय्या समाचार वुलेटिन प्रसारणयात छुं कारण मदयेक नि.सं. १०८५ बछला खाइसँल्हु लिपा दिकाबिल। अले थ्वया लिपा ने.सं. १०८० निसें रेडियो नेपालय् बा:छि छक्व: न्ह्याकावयाच्वंगु जीवन दबू ने.सं. १०९१ निसें लिकाल। दक्कले अजूचायापूगु खँ ला छु धा:सा सरकारी स्वामित्व दुगु संचार माध्यमय् नेवा: भाय् व नेवा:तय् गुगुं ज्याङ्व: सम्वन्धी न्ह्याक्व हे महत्त्वया जूसां छुं समाचार पिमकायेगु जक जूगु मखसें दां पुला: पिकायेगु विज्ञापन नेवा: भाय्या जुइवं हे उकियात अघोषित रुपय् प्रतिबन्धतयेगु तकं यात। अले पंचायत कालय् नेपालभाषा माध्यमया गुगुं पत्रिकायात दर्ता मबीगु जुयावल, उलि जक मखु दयाच्वंगु नेवा:भाय्या पत्रिकायात सरकारी स्तरया विज्ञापन बीगु पना: आर्थिक रूपं नाकावन्दी याना बिल।

सरकारी स्तरं थुकथं मदिक दँ दँ तक पक्षपात व अघोषित प्रतिबन्धया अभियान न्ह्याकावं यंकूगुलिं याना: स्वभाविक रुपय् नेवा: भाय्या प्रसार व विकासया प्रकृयायात तच्वकं लिकुंका बिल गुकिया तप्यंक लिच्व: छेँय् छेँय् खँल्हाबल्हायायेगुलि निसें मस्तय्त भाय् स्यनिगुलि तकं लात। देया जनसंख्याय् नेवा:तय् ल्या: उलि म्होमजूसां नेवा:भाय् ल्हाइपिं नेवा:त धा:सा ३७ प्रतिशतं म्हो जूवन। जातिया छगू मू परिचायक व आधार जुयाच्वंगु नेवा:भाय् हे नेवा:तय् पुचलं थथे विस्थापित यानावंयंकेत गुकथं सत्तासिनत सफल जुल वास्तवय् मेगु अर्थय् धायेगु ख:सा नेवा:तयत जातीय रुपय् विघटनयायेगुलि सफल जूगु खत।

चेतना, विरोध, आन्दोलन व संगठन

सत्ताया स्तरं थथे योजनाबद्ध ढंगं न्ह्याकावयाच्वंगु थुकथंया षडयन्त्रया पला:यात कया: गुलिखे सर्वसाधरण नेवा:तय्सं वा:चायेके मफु। अले सत्ताया षडयन्त्रया वातावरण नाप भ्यलेपुनेगु व धस्वायेगु नामय् उप्व:सिनं स्थितिनाप आत्मसमर्पण यानावन। अले थ:त विघटनपाखे घ्वा:घ्वां यंका: आ: केवल थ:गु नांया ल्यूने च्वयावयाच्वंगु थर वा जात छगूलि जक नेवा:या चिं ल्यंकाच्वंगु दनि। अथे ख:सां मेखे नेवा:तय् पुचलय् थुज्व:गु स्थितिया गम्भिरतायात थूपिंन्सं धा:सा जुजु रणबहादुर शाह थुज्व:म्ह अतिकं निरंकुश मनूया शासन कालय् नं कचिमंचाया त्वहचिना: तामाकोशी पारी स्वनिग:या नेवा:तय्त बिस्थापितयायेगु कुतलय् वायेयंकिगु ज्या जूसां नेवा:तयसं *स्वहुन प्रजाया गथे नं हवाल* धका:

म्ये हाला: थ:गु अभ्यन्तरया विद्रोहयात पिब्व:गु ख: । शासकतय् थुकथंया हाकुनुग:या खँ थूम्ह महाकवि सिद्धिदास महाजुं उकिं उब्ले हे झी सम्पूर्ण नेवा:तय् नुगलय् चेतनाय ज: ह्वलेगु मनंतुना: *भाषा म्वा:सा जाति म्वाइ* धैगु नेवा: जातिया निर्तिं मूलमन्त्र हे कना: सामाजिक व भाषिक जागर णया कुत: याना दिल । राणा शासनया ख्यूँ जगतय् फलया आशा त्व:ता *नेपालभाषाया समुन्द्रय् क्वब्वाये त्यना* धका: न्ह्यज्याना दीम्ह शुक्रराज जोशीजुं पायूछि थ्व हे इलय् *हे जक मस्त दँ दँ मिखा निगलं कं कं, तुति निपां* चू चु धका: या:गु इनाप नं अथें मखु । नेवा: समाजय् उगु इलय् भाषिक, साहित्यिक अले सामाजिक व धार्मिक ल्याखं चेतना थनेगु कुतलय् कवि योगवीर सिंहया समाज सुधारया कुत: अले *जिर्ण जूगु नेपालभाषा अल्सि मचासे भिंकेनु, भारतीय शास्त्रभवनं मान थ्वैत बीकेनु* धका: गुगु चाहनायाना दिल उकिं तात्कालिन सचेत समाजया न्ह्यलं चायेकेगु ज्यायात । गुरु निष्ठानन्द वज्राचार्यजुं *ललितविस्तर* थुज्व:गु अतिकं महत्त्वपूर्ण धार्मिक सफू झीगु मांभासं हीका: थ:पिन्सं हे छापेयाना: सफूया कथं पितबिया बीवं उकियापाखे खासयाना नेवा:भाय्या गद्य लेखनय् न्हू आयाम तनाब्यूगु जक मखसें नेवा:भाय्यात धर्मया लँपुं प्रसारयायेगुलि नं तिब: बिया दिल । सत्ताया निरंकुशता अले न्हिथं थुमिगुपाखें जुयावयाच्वंगु अत्याचारयात स्वया: मौन च्वनेगु धैर्यतायाये मफयेवं ल्यायम्ह फत्तेबहादुर सिंहजु थ:गु सम्पादनय् पिदंगु *नेपाली विहार* सफुती गुगु भूमिका च्वया: छगू क्रान्तिकारी भाव ब्वयादिल उकियापाखें आम नेवा:तय् नुगलय् सुपिलाच्वंगु मंका: विद्रोहया स: पितब्युगु गथे मखु धका: धाये । थथे सत्य व निर्भिक धारणा न्ह्यब्वया मनूतय्त थनेत्यंगु अपराधय् फत्तेबहादुरजुं सर्वस्वहरण व जेल दुने कार ावासया सजाय फयेमा:गु दु:खद पक्ष ला मेखे द हे दु । राणा इलय् नेवा:तय् पुचलय् थ:गु कथंया मौलिक अभियान न्ह्याका: चेतनाया लहर थनेगु कुतलय् मास्टर जगतसुन्दर मल्लयापाखें छिना दीगु पला: उज्व:गु पला: ख: गुगु पला: धार्थे धायेमाल धा:सा प्रत्येक समाजया बिकास व प्रगतिया मू आधार ख: । *थ: मस्तय्त माथं आख: स्यनेगु ख:सा मां भासं स्यना दिसँ* धका: उगु इलय् वयकलं गुगु सन्देश ज्वना: थ:गु अभियान न्ह्याकादिल मानवीय चेतना थकायेगु निर्तिं मदयेक मगा:गु शिक्षा शाश्वत लँपु थ्व हे ख: । यद्यपि मास्टर जगतसुन्दर मल्लजु उलिमछि न्ह्यव झीत न्वानावंगु मांभाय्या माध्यमं शिक्षा बीगु ब्यवस्था थौ तक नं ब्यवहारय् छ्यलेत सरकारं पला: मल्ह्वनि । तर, थुपिं गुलिं नं जुल वयक:पिनि दुनुगलय् दुगु थ: जाति भाषा प्रतिया अनुराग अले चिन्ताया अभिव्यक्ति कथं ब्यैयक्तिक हैसियतं जूगु जक खत ।

यद्यपि थवं थवय् जाना: पाना: अले छ्यासं मुना: ज्यायायेगु नेवा:तय् जातिय् स्वभाव व प्रवृति हे ख: अथे ख:सा नं तात्कालीन राजनीतिक ल:फय् अले मनूतय् चेतनाया म्हतिया कारणं याना: नेवा:तय् समाजय् सत्ताया दमनया लिच्वलं विघटनया किच: जक खने दयाच्वन सा संगठनया तुयू ज: उजुं सुजुं त्वया मव:। ख:, नेवा:त हे न्ह्यलुवा: जुया: थ्व इलय् नं राजनैतिक आजु पूवंकेगु मनंतुना *नेपाली नागरिक अधिकार समिति* (संस्थापक-शुक्रराज जोशी, ने.सं. १०५०), *महावीर इन्स्टिच्यूट* (संस्थापक - चिनियालाल सिंह, ने.सं. १०५०), *प्रजातन्त्र संघ* (संस्थापक - प्रेमबहादुर कसा:, ने.सं.

१०६७), *नेपाल कम्यूनिष्ट पार्टी* (संस्थापक - पुष्पलाल श्रेष्ठ, ने.सं - १०६९) आदि नां संगठनत न्ह्यःने मवःगु धाःसा मखु । तर, मुक्कं भाषिक अले जातिया समस्यायात कयाः पलाः छीगु कथंया संस्थाया अस्तित्व धाःसा खने मदु । यल महाबौद्धया खरिदार जगतमान वैद्य गुम्हेसित लिपा सकसिनं धम्मादित्य धर्माचार्य कथं म्हसिकल, थ्वयकःया कुतलं भारतया कलकत्तां नै.सं. १०४५ निसें १०५० तक नेपालभाषाया न्हापांगु पत्रिका जक पिदंगु मखसें ने.सं. १०४६ या श्रीपंचमि कुन्हु *नेपालभाषा साहित्य मण्डल* नामं छगू संस्थाया नीस्वनेगु ज्या नं यानादिल । यद्यपि थ्व संस्था थथे नीस्वंगु जक खने दुसा अनं लिपा छु जुल वा थुकिं थःगु ज्या गुकथं न्ह्याकेत सफल जुल धैगु छुं न्यनेकने मदु । तर गुब्लेराणा प्रधानमन्त्री जुद्धशम्सेरं धार्मिक व जातीय संकीर्ण नीति नालाः ने.सं. १०६४ स बौद्ध भिक्षुपिन्त देसं पितिन अले पित्युंपिं भिक्षुगण भारतया सारनाथय् छ्यासं मुन । उब्ले अथे धैगु ने.सं. १०६५ स कछलां *धर्मोदय सभा* नांया संस्था नीस्वनेगु ज्या जुल। खतुं महास्थविर चन्द्रमणि थुज्वःम्ह गैर नेवाःया अध्यक्षताय् स्वंगु थुगु संस्थाया मू आजु धैगु बुद्ध धर्म सम्वन्धी नेपाः दुने प्रचार प्रसार व प्रकाशन खः, तर पायछि निदँ लिपा ने.सं. १०६७ कौलां निसें थ्व संस्थां नेवाःभायया माध्यमं *धर्मोदय* थुज्वःगु पत्रिका पिकायेवं थुकियापाखें नेपालभाषाया साहित्य छगू न्हू ईया शुरुवात ला जुल जुल नाप नापं थुकिया लँपु आपालं च्वमिपिं नं स्थापित जुल । अले ला *धर्मोदय सभा* व्यवहारिक रुपय् नेवाः समुदायया प्रतिनिधि संस्था कथं मनूतयसं नाला यन । नेपाः दुने थुकिया आपालं कचा स्वनां नेवाःतय्सं थः संगठित जुइगु चाहनायात ब्वयाहल। नेवाःतय् दथ्वी संगठन प्रकृया थुकथं प्रारम्भ जुइ धुंकाः भारतया भूमि कलकत्ताय् राजनीतिक कारणं निर्वासित जुयाच्वंपिं प्रेमबहादुर कंसाकार व मदनलोचनसिंहपिं जानाः मुक्कं नेवाःतय् भाषा, साहित्य, लिपि व संस्कृतियात थःगु लागा दयेकाः ने.सं. १०७० स्वांयापुन्हि कुन्हु *च्वसापासा* स्वन । गुगु संस्था थःगु गौरवमय् इतिहासयात ल्यंकाः थौं नेवाःतय् दथु न्ह्यानावं च्वन । थ्वया लिपा देसय् राजनीतिक ह्यूपाः वयेधुनेवं नेपाः दुने हे कविकेशरी चित्तधर "हृदय', मास्टर लोकमान सिंह, प्रिन्सिपल भैरवबहादुर प्रधान आदिपिनि कुतलं *नेपालभाषा परिषद्* थुज्वःगु महत्वपूर्ण संस्थाया जन्म जुल । थ्व संस्था नं थौं तक उलि हे सृजनात्मक पलाः न्ह्याकाः झी न्ह्यःने धस्वानावं च्वंगु दु । थ्वया लिपा नेवाःतयसं थः दुनेया भाषा व जातीय अनुरागयात ब्वयाः छगूं लिपा तःगु संस्थात चायेकाः संगठित पलाः न्ह्याकायंकल । थ्व हे ज्वलय् भाषिक व साहित्यिक संस्था जक मखु ने.सं १०७५ पाखे वयाः *नासःखलः* थुज्वःगु मुक्कं साँस्कृतिक संस्था नं नेवाःतय्सं जन्म बिल । थौं झी दथुइ नेवाः साहित्य, संस्कृति अले भाषा जातिया सम्वन्धय् प्राज्ञिक स्तरया ज्या न्ह्याकी *नेपालभाषा एकेदमि* (ने. सं. ११९३) निसें कयाः नकतिनिया मस्तयुत भाषिक शिक्षा बीगु *जगतसुन्दर ब्वने कुथि* (ने.सं. ११११) तक या संगठित स्वरुप धस्वानाच्वंगु दु । अले नेवाः समुदाय दुने नं थःगु कवःया भियायेगु तातुनाः स्वनातःगु *नेपालभाषा मिसा खलः, ज्यापु महागुथि* (ने. सं ११९४) निसें मुक्कं झीगु मौलिक लिपिया संरक्षणया नापनापं प्रचार प्रसारयायेगु भाला क्वबियावयाच्वंगु *नेपाल लिपि गुथि* (ने.सं. ११००) नं दु । आधुनिक मनोरंजनया साधन जुयाच्वंगु फिल्मयात नं संस्थागत रुपय्

बिकासयायेगु तातुना: नेवा:तय्सं *नेवा:फिल्मस् प्रोडक्सन प्रा. लि.* (ने.सं. १११४) जक मखु झीगु पुलांगु अले मौलिक लोक साहित्यया अध्ययन व अनुसन्धानया नापनापं संरक्षणया निर्ति *नेपाल लोक साहित्य परिषद्* (ने.सं. ११०५) स्वनात:गु दु । थ्व सकतां झी नेवा:तय् संगठित जुया: न्ह्यायेगु चाहनाया व्यवहारिक अभिव्यक्ति ख: ।

लुमंकेमा:गु खँ छु धा:सा नेवा:त थथे थीथी संस्थाया दुने संगठित जुया: छम्ह साहित्यिक स्रष्टा वा छम्ह भाषासेवीया नामय्क्वथा प्वालय् दुने लिकुना केवल थ:कथं च्वसा न्ह्याके धुनेवं हे दायीत्व फुत धका:जक च्वनामच्वं, बरु सत्तायापाखें थ:गु जाति - भाषाया विरुद्ध जुयावयाच्वंगु अत्या:,अन्या: व दमनया विरोधय् निरन्तर रुपय् पला: च्वयेकावं वयाच्वन । थुज्व:गु गुगुं पलाखं छगू आन्दोलनया रुप काल गुलिं केवल इतिहासया धलकय् दुथ्याके थें जक जुया: क्वचाल । नत्रसा च्वसापासापाखें ने.सं. १०७३ सिल्लाथ्व ८, ९ व १० स्वन्हु यंक यँ हनुमान ध्वाखा लाय्कूया नास:चुकय् गुगु ऐतिहासिक साहित्य सम्मेलन जुल नेवा:भाय्या ख्यलय् जक मखु नेपा: अधिराज्य दुने हे साहित्यिक गतिविधियात थथे लाछि वा चुकया चकं थासय् न्ह्याकेगु न्हू परम्परायात स्वना बिल । खँ थुलि हे जक मखु च्वसापासाया थ्व हे ज्याज्वलं प्रभावित व प्रेरित जुया: साहित्य सम्मेलनया क्रम छगू आन्दोलनया रुपय् न्ह्यात । पायछि निदँ लिपा *नेपालभाषा विकास मण्डल* या ग्वसालय् नेपा:या इतिहासया मेगु न्हू पला: कथं दक्कले न्हापांगु *नेपालभाषा महिला साहित्य सम्मेलन* जुल । अले ने.सं. १०७६ थ्यंबले पद्मोदय हाईस्कूलया विद्यार्थीतय्सं न्हापांगु अन्तर हाइस्कूल *नेपालभाषा साहित्य सम्मेलन* ग्वसा: ग्वयेवं थ्वया लिपा दँय् दसं स्कूल स्कूल पतिकं थुज्व:गु सम्मेलनया ज्व: न्ह्यात । अले ने.सं. १०८० निसें ला थुकथं दँय् दसंया सम्मेलनया ज्याज्व: कलेज स्तरय् नं न्ह्याकेगु अभियान त्रि-चन्द्र कलेजया *नेपालभाषा साहित्य पाला* पाखें जुल । स्कूल व कलेज (क्याम्पस) स्तरया थुकथं साहित्य सम्मेलनया अभियान थौं तक मदिक न्ह्यानावं च्वंगु दु । नेपालभाषाय् जनसाहित्य ब्वलंकेगु ता:तुना: ने.सं १०८२ निसें ख्वपया प्रगतिवादी पुचलं न्ह्याकुगु *विराट नेपालभाषा साहित्य सम्मेलन* व ख्वपया हे मेगु पुचलं ने.सं. ११०२ निसें स्वंगु *नेपालभाषा साहित्य त:मुँज्या* गुकिया क्रम थौं तक नं उगु हे गतिं न्ह्यानाच्वंगु झीसँ खनाच्वना । थ्व सकतां वास्तवय् नेवा:तयसं भाषिक अधिकार व मान्यताया निति थ:गु कथं न्ह्याकावयाच्वंगु आन्दोलनया थीथी स्वरुपत ख: धका: मधासें मगा: । संभवत उकिं हे जुइ नेपालभाषाया माध्यमं साहित्यिक ज्याज्व: न्ह्याकावयाच्वंपिं विराटया मनूत सरकारया मिखाय् सदां सत्ताया शत्रु वा प्रतिपक्ष थें जक च्वन, अले ने.सं. ११०९ कछलागा: ११ कुन्हु छकू बहालय् दुने शान्तिपूर्वक व संयमित कथं साहित्यिक रचनाया पाठयानाच्वंपिनि छ्यनय् प्रहरीया कथि अकारण मूवल । विराटया तात्कालिन नाय: भाजु रत्नसुन्दर सैंजुया नापनापं आपालं प्रहरी हिरासतय् लात । दँय् दसं मोहंनि झा: जुयावयाच्वंगु विराट व त:मुँज्याया साहित्य सम्मेलन यायेगुलि तकं निषेधित जुल । शायद ने.सं. १०८० लिपा देसय् संसदीय व्यवस्था विघटनयाना: जुजु महेन्द्र न्ह्याकावयाच्वंगु निरंकुश शासनया उगु इलय् जनतां थ:गु नुग: दुनेया असन्तोष व विरोधयात प्वंकेगु मेगु वैध गुगुं

नं लँपु मदुगुलि याना: नं थथे अनेक नांया साहित्य सम्मेलनया दबू ग्वया: दँ वयेगु प्रचलन उप्वयावं वंगु खइ । मखुसा पंचायती सरकारं ने.सं. १०८५ बछ्ला खाइसँल्हु निसें रेडियो नेपालया समाचार प्रसारणया नेवा: भाय्या वुलेटिनयात दिका ब्यूबले नं उकिया विरोधय् नेवा:तय्सं मंका: कथं ग्व:गु दबू नं साहित्य सम्मेलनया दबू जुया मबीगु जुइ । अथे ख:सा नं वा: वा:या शनिवा: पतिकं स्वनिग:या त्वा:त्वालय् दच्छि यंक न्ह्यानावंगु साहित्य सम्मेलनया थुगु आन्दोलनं छु खँ स्पष्ट यानाब्यूगु दु धा:सां नेवा:तय् दुने तज्यायेत स्वयाच्वंगु मिजला दु। थुज्व:गु मिजला:या मूपुसात थ:थ:पिनि कविताया माध्यमं ग्वलेगु स्व:बले यलया भाजु मंगलमान शाक्य सुरक्षा कानून अन्तर्गत गुला तक जेल दुने क्वचिने माल । श्रीकृष्ण "अणु" या *फलेचिया वादशाह* व *बुँख्या:चा* कविता व यें ओमबहा:या मेम्ह मंगलमान शाक्यया मल्ता थें पालूगु न्वचूया कारणं लां लां तक भूमिगत जीवन हनेत वाध्य जुल । नेवा:तय्त सत्तायापाखें जुयावयाच्वंगु पक्षपात व अन्या:या कारणं थ:गु नुगलय् बुयावयाच्वंगु विद्रोहया स: थ्वयेका: थ्व इलय् जेलय् वनेमा:पिं गुलिनं दु उपिं सकलें नं थथे हे साहित्य सम्मेलनया दबुली दंव:गुया सजायँ स्वरुप फयेमा:पिं जक खत । ने.सं. १०८२ स सुरक्षा कानून अन्तर्गत ज्वना: न्यव: न्ह्याका: कुंपिं सूर्यबहादुर पिवा:जु व लक्ष्मण राजवंशीजु छम्ह पद्मकन्या माध्यमिक विद्यालयया ग्वसालय् जूगु साहित्य सम्मेलनय् दनादीम्ह ख:सा मेम्ह वटु, यैंया त्वालय् जूगू साहित्यिक व संगीत सम्मेलनया दबुली पिलूम्ह ख: । ने.सं. १०८८ स पंचायती शासनयापाखें सुरक्षा कानून अन्तर्गत कुंकेमा:म्ह भिक्षु सुदर्शन त्रि-चन्द्र कलेजया वाणिज्य विभागया विद्यार्थीतय् जूगु साहित्य सम्मेलनया दबुलीं दना: नेपाली भाय व नेपालभाषाया दथुइ सरकार यानावयाच्वंगु पनपक्षयात कया: पतिंधस्वाका दीम्ह खत । अथे हे प्रहरीया हिरासतय् शारिरिक व मानसिक यातना तकं फयेमा:म्ह हितकरवीर सिंह कसा:जु नं ने.सं. १०९३ स ख्वपय् जूगु विराट नेपालभाषा साहित्य सम्मेलनया दबुली दनादीम्ह ख: ।

थ्व सकतां नेवा:तय्सं थ:गु जातिय व भाषीक अस्मिता ल्यंकातयेगु नितिं थ:गु हे कथं न्ह्याकाव:गु आन्दोलनया छगू रुप खत । थुकथंया संगठित आन्दोलन गुलित व्यापक व गुलित सफल ख: धैगु पक्षयात कया: आपालं खँल्हाये थाय् मदगु मखु, तर थुपिं झीगु कुत:या निरन्तरताया चिं मखु धका: नं धाये फैमखु ।

मंका: खल:, नेपाल संवत् व संगठन विस्तार

हिलावंगु राजनीतिक व सामाजिक अवस्थाया ल:फय् कथं नेवा:तय्सं गुब्लें *नेपाल राष्ट्रिय विद्यापीठ,* गुब्लें *श्री ५ या सरकार, शिक्षा मन्त्रालय* व *त्रिभुवन विश्वविद्यालय्* लुखाय् ब्वांजुया: नेपालभाषायात शिक्षाया ख्यलय् क्वंनिसें च्वय् थ्यंक दुथ्याकिगु पला: नं न्ह्याकुगु दु । अले थुकिया लिच्व: कथं स्कूल, क्याम्पसय् जक मखु एम.ए. निसें पी.एच.डी.या स्तरय् तकं नेपालभाषा कया: ब्वनेगु व्यवस्था जुइ फत । अले थ:गु समाजय् चेतना थनेगु चाहनाय् *नेपालभाषा पत्रिका, राजमति, इनाप, विश्वभूमि, न्हूगु विश्वभूमि, देसय्मदु झ्या:* थुज्व:गु समाचार पत्र-पत्रिका पिकायेगु वा संचार

या थीथी माध्यमं मनूतय्त नुगलय् भाषिक अनुराग, जातीय गौरवया भावना थनेगु कथं थ:गु हे साधन व श्रोतया लिधँसाय् सिलु थुज्व:गु फिचर फिल्म व *चिपनिप, सर्वाथसिध्द, चरित्र, न्हिलान्हिला हुं, निपा: ख्वा:पा:* आदि भिडिओ फिल्म निर्माणया ज्या नं न्ह्याकुगु दु । अले इल ब्यलय् ख्याल: कासा, छ्धा: प्याखँ कासा, न्ह्यस: लिस: कासा, संगीत सम्मेलनया ग्वसा: ग्वया:, थीथी कथंया म्ये क्यासेटचा: पितबिया: नेवा:तयसं थ:गु कला संस्कृतियात ब्वयेगुया नापनापं विषम युगया फसं थ:गु जातिया सांस्कृतिक सम्पदा न्हना मवनेमा धका: थ:पिन्स फु फु कथंया पला: च्वयेकावयाच्वंगु दु । थुपिं सकतांयात नं छ्गू अर्थय् आन्दोलन कथं नाले मज्यूगु मखु ।

ख:, नेवा:तय् थुकथंया कुत: वा आन्दोलनया क्रम गुब्लें प्यान्हुल जुइ अले गुब्लें उलि व्यापक व प्रभावकारी नं मजुल जुइ ।अथेख:सां त्यान्हुचाया: दिपा: का:गु धा:सा मदु । यदि दुवाला:स्वल धा:सा नेवा:तय् थुकथंया पला: थथे थथ्या:क्वथ्या: जुया:, म्वयेम्वयेद्याक न्ह्यायेमा:गु छ्ता प्रत्यक्ष कारण देया राजनीतिक वातावरण व सत्तां नालाच्वंगु नीति नं ख: धका: मधासें मगा: । झीसँ खनाच्वना गुब्ले देया सत्ता कयेकुन उब्ले झीगु जाति दुनेया थीथी पला:त नं उकथं हे लिकूंगु दु, गुब्ले देसय् राजनीतिक वातवरण चकन उब्ले सीदयेक भाषिक, साहित्यिक, सांस्कृतिक व जातिगत ज्या बांलाक च्व:गु जक मखसें तब्या जुया: न्ह्यज्या:गु दु । संभवत् थ्व छ्ता आम मनोवैज्ञानिक कारण हे ख: । उकिं हे जुइ, देसय् ने.सं. १०९९ स विद्यार्थीतयसं न्ह्याकूगु आन्दोलनया लिच्व: कथं जुजुयापाखें *निर्दल* वा *वहुदल शासन प्रणाली* मध्ये छ्ता ल्ययेगु नितिं जनमत संग्रहया घोषणा जुया: छ्गू राजनीतिक वातावरणय् चकं पह: वयेवं हे ता ई निसें चकने मखंपिं नेवा:त नं चकनेत स्वल।अले थथे चकनेगु कुतलय् थुब्ले नेवा:तय्सं ल्ह्वंगु सकारात्मक पला: धैगु *नेपालभाषा मंका: खल:* स्वनेगु ख: । ने.सं. १०९९ दिल्लापाखे यें क्षेत्रपाटीया *चाकला दबू* या कुतलय् स्वनिग:या त:धं, चीधं नेपालभाषा सम्वन्धित खल: पुच: आदियात छ्थासं मुका: सकलें नेवा:तय् छ्गू मंका:गु संस्था *मंका: खल:* स्वनेगु ज्या जुल । यद्यपि मंका: खलकं न्हापांगु त:मुँज्या याना: थ:त सांगठनिक वैधानिकताया रुप बीगु ज्या ने.सं.११०९ स तिनि यात । नेपालभाषा व जातिया मान्यता व अधिकार अले देया फुक्क भाषाया समानताया मू नारा बिया: न्ह्य:ने व:गु थ्व मंका: खलकं थ:गु जन्मया पायछि लच्छि लिपा हे देसय् दक्कले न्हापां विविध भाषाभाषीतय् आमसभा येंया जनबहा: दुने ग्वसा:ग्वया: पितब्वल । मंका:खलकं यायेमा:गु वा यायेफुगु आपालं ज्याखँ दु, अथे हे थ्वं आ: तक न्ह्याकावयाच्वंगु थीथी पलाखय् मनूतय् थ:थ: कथं लिच्व: क्यनेगु थाय् नं मदुगु मखु, तर, भाषिक समानता अले नेवा: जाति, भाषा, संस्कृतिया अधिकार व सम्मानया नितिं व राज्यया साम्प्रदायीक संकीर्ण नीतिया विरुद्ध थी थी पला: ल्ह्वनेगु ज्वलय् सत्तायापाखें जूगु गुगु नं कथं दमन व ख्याच्व:या छुं च्यूता: मतसें न्ह्याना वयाच्वनेफुगु हे थ्व खल:या छ्ता बिस्कं स्वरुप ख: । झीसँ लुमं मंका: खल:या ज्याखँ क्वथले कथं वा पने कथं ११०० ने.सं.बछ्लाथ्व: १२ कुन्हुया सरकार विरोधि जुलूस पिथन धका: उब्लेया मंका: खल: दांभरिं मदुम्ह भाजु काजिलाल श्रेष्ठयात विना पूर्जी कुने यंकल । थ्वया दच्छि लिपा अथे धैगु ने.सं ११०२ न्हूदँया आमसभाय् *नेपाल*

संवत् राष्ट्रिय संवत् धका: नारा ब्यूगु साम्प्रदायीक जुल धका: खल:या नाय: भाजु पद्मरत्न तुलाधर यात कुना बिल। उलि जक मखु खल:या ग्वसालय् ने.सं. ११०७ व ११०९ या न्हूदँया लसताय् जूगु पुच: ब्वाज्या (Mass Running) या दथुइ निर्ममपूर्वक लाठीचार्जयाना: आपालं सहभागीतयत ज्वन । अले पंचायतया निरंकुश कालय् सत्तायापाखें झी महाकवि सिद्धिदास महाजुया बुन्हिया लसताय् दँय् दसं यंलागा: व्दितीया कुन्हु सुथय् जुयावयाच्वंगु मंका: खल:या नसंचा उलेगु ज्याझ्व:यात प्रहरीयापाखें पना: मका: खल:या उब्लेया न्वकू कवि दुर्गालाल श्रेष्ठ, छ्याँज्ये मल्ल के. सुन्दर नापनापं मस्तमिस्त व बुरापिं नापं सच्छि सिबें उप्व:सित ज्वन । मंका: खल:या थ्व संघर्षशिलता हे थ्वया छता विषेशता ख:सा थ्वखलकं नेपाल संवत् ११०० न्हूदँ क्यंगु लसताय् म्हपूजा कून्हु त:जिगु साँस्कृतिक जुलुसया ग्वसा ग्वया: आम नेवा:तय्त सतकय् वया: थ:गु नुग: दुने दुपिनाच्वंगु जातिय अनुराग ब्वयेगु गुगु छ्गू अवसर न्ह्य:ने ब्वये हल थुकि खने दयेक हे नेवा:तय् चेतनायात कुलेगु व चिच्चा:दनाच्वंपिं नेवा:तय्त फुफु थें संगठित जुइगु ज्याय् गाक्कं ह:पा: बिल । छखे थ:गु जातिय अभिमान व परिचय ब्वयेगु छ्गू मंका: लंपु चूमलानाच्वंपिं सकल नेवा:तय् नितिं नेपाल संवत् न्हूदँया भिंतुना ज्याझ्व: हनेगु उकथंया वांला:गु अवसर जुयाबिलसा मेगु थ्व नेपाल संवत् झी नेवा:तय् मौलिकताया परिचय ख:, थ्वैत झी सकसिनं थ: नाला: हनेमा: धैगु नेवा:तय्त वा:चायेके बिया: छ्थासं मुंकेगु व संगठित जुइगु लँपु चूलाका बिल । अले सी दयेक ने.सं. ११०० लिपा स्वनिग: पिनेया नेवा:त नं थथे संगठित जुइगु क्रम वीरगंजय् *नेपालभाषा खल:* यापाखें शुरु जुल । थ्वया लिपा हेटौंडा, नारायणगढ, विराटनगर , धरान, जुजुं पोखरा, वागलुङ्ग, नेपालगंज, धनगढी आदि नेपा: दुने जक मखु नेपालं पिने संयुक्त र ाज्य अमेरिकाय् थ्यंक *पासापुच: अमेरिकाय्* स्वनेगु ज्या जुल । थुज्व:गु ज्या गनं मंका: खल:या प्रत्यक्ष ग्वहालि व सल्लाहया लिधँसाय् सा गनं केवल थ्वया ह:पा: कया: स्थानीय मनूतय् सक्रियताय् स्वनिग: पिने नेवा:तय् संगठन स्वनेगु जुयावं वन । थुकिया लिच्व: ख: थौं झीसँ खनाच्वनागु स्वनिग: पिनेया जक स्वंगू दर्जन सिबें उप्व: नेवा: संगठनया अस्तित्व ।

केन्द्रीय संगठनया आवश्यकता :-

नेवा:तय्सं थ:गु आवश्यकता कथं थुज्व:गु थीथी लागा व पक्षया आपालं संगठन स्वना: न्ह्याकावं वयाच्वंगु जक मखसें नेवा:तय् थुज्व:गु हे संगठनात्मक प्रवृति व पद्धतिपाखें ह:पा: कया: देया गैर नेवा: जन जातितयसं थ:थ:गु राष्ट्रिय स्तरया संगठन दयेका यंकूगु दु । तर, विडम्बनाया खँ छु धा:सां नेवा:त अझं राष्ट्रिय स्तरय् छ्गू मंका: संगठन दयेका: अधिराज्य न्यंक थ:गु ज्या व उद्येश्यय् समन्वय् ब्वलंकेगु व उकथं ज्या न्ह्याकेत सफल मजूनि ।

ने.सं. ११११ या राष्ट्रिय जनगणनायात जक लिधँसा दयेका: धायेगु ख:सा नं नेपा: अधिर ाज्यया ७५गू जिल्ला मध्ये उज्व:गु छ्गू नं जिल्ला मदु गन नेवा:त मदु । ख: गनं ख्वप वा यल थूज्व:गु जिल्लाय् नेवा:त ५०% सिबें उप्व: ल्याखय् दुसा डडेलढुरा थुज्व:गु जिल्लाय् मुक्कं निम्ह जक दु ।

नेवाःत न्ह्यागु अवस्थाय्, न्ह्याथाय् च्वनाच्वंगु जूसां नेवाःत नेवाः हे खः। तर, सत्ताया संकीर्ण नीति, सामाजिक सम्पर्कया अभाव अले थःथःगु ज्ञानया म्हतिंयानाः नेवाःत व्यापक रुपय् भाषिक विघटनया तच्वकं ग्यानापूगु गालय् कुतुंवनाच्वन। अथे हे गैरनेवाःतय् प्रभाव व आधुनिकीकरणया भ्रमय् लानाः नेवाःतय् दथुइ सांस्कृतिक विचलनया समस्या नं उलि हे ब्वलनाच्वंगु दु। थ्वया नापनापं खुल्ला सीमा क्षेत्र व खुल्ला अर्थतन्त्रया ल्वचं कःगु वर्तमान व्यवस्थाया अभिषाप कथं नेवाःतय्त थीथी लजगाःया ख्यलं पितिनाः आर्थिक विस्थापन समेत यानायंकाच्वंगु दु। अले सत्तायापाखें प्रशासन सेवा, प्रहरी सेवा व सैनिक सेवाय् नेवाःतय् विरुद्ध यानाच्वंगु षडयन्त्रया कारणं यानाः शासन सत्ताया ख्यलं ला ज्ञन हे वांमलाक पितिनेगु ज्या जुइ धुंकल। थुज्वःगु अवस्थाय् न्ह्याथाय् च्वंम्ह नेवाः जूसां उमिगु समस्या वा चिन्ता धैगु छता हे, व खः नेवाःया अस्तित्वया रक्षा। अतिकं गम्भिर जुयाः विचाःयायेबलय् झीत अनुभव जुइगु खँ छु धाःसां नेवाःतय्सं थःगु जातिय अस्मिताया रक्षायायेगु निर्तिं आः थथें छुं पलाः मछित धाःसा याकनं हे उज्वःगु ई नं थ्यंकः वइ गुब्ले नेवाः जातिया अस्तित्व केवल इतिहासया पानाय् व अनुसन्धानया ख्यलय् जक लिकुनाबी। अले गुगुं इलय् समग्र नेपाल राष्ट्रया हे प्रतिनिधित्वयानाः म्वानाच्वंगु व गौरवया न्हाय् म्वाका - वयाच्वंगु नेवाः समुदाय थःगु मौलिक विशेषता व पहिचान मदयेकाः फयाफः जुयाबी। थ्व अवस्थाय् आः थथें हे झीसँ पलाःत मच्वयेकुसें मगाः,अले उकथं च्वयेकिगु पलाः थुकथं जुइफःसा भिं जुइ खना।

अ) भाषिक - नेवाःत उज्वःगु समुदाय खः गन विविधता दु। विविधता धार्मिक आस्था व आचरणया, अले विविधता संस्कार व संस्कृतिया नापनापं शारिरिक वनौटय् तक नं समानता मदु झी नेवाःतय् दथुइ। थथे थीथी नश्ल, वंश, संस्कृति व धर्मया मनूतय्त नेवाःया समाजय् छधियानाःचिनातःगु खिपः खः झीगु नेपालभाषा, नेवाःभाय्। सत्ताया दमन व पक्षपातया कारणं यानाः नेवाःभाय् सरकारी ज्याय् छ्यचले मदुगु ला दहे दु, थ्वया नापनापं थःगु मांभासं आखः ब्वनेगु थुज्वःगु नैसर्गिक अधिकार तकं प्राप्त मजुल झी नेवाःतय्त। अले झण्डै छगू दर्जन धैथें थःगु मौलिक लिपि दुपिं नेवाःतयसं सरकारी अंकुशं यानाः न्हियाहिथंया छ्लाबुलाय् हयेमखनं। गुकिं यानाः बुलुहुँ नेवाःतय् दथुइ नेवाः लिपिया ज्ञान तकं मदया वन।अथे हे व्यवहारया ज्वलय् सामाजिक, भौगोलिक अले राजनीतिक कारणं यानाः आपालं नेवाःतयसं थःगु मां भाय् अले झी नेवाःतय् परिचययया मू आधार नेवाः भाय् ल्हायेगु, व्वनेगु अलेच्वयेगु त्वःतावं हयाच्वंगु दु। राणा कालय् दरवारया प्रभावय् व चाकरी प्रथाया संस्कार कथं मुन्सि खलः नेवाःतयसं शुरुयाःगु थ्व ल्वय् आः समग्र नेवाःतय्त पुंनावं वनाच्वंगु दु। नेवाःतय् दथुइया थ्व भाषिक विचलन धैगु नेवाः समुदाय विघटनया दक्कले तःधंगु दुरावस्था खः। गुव्ले तक थ्वैत पनेफैमखु उब्ले तक नेवाः समुदायया दुने जुइगु गुगुं नं अभियान वा कुतलं नेवाःया मौलिक परिचययात रक्षायायेगु ज्यायाये फैमखु। थ्व अतिकं ग्यानापुगु ल्वय्यावारे नेवाःतय् नुगलय् हिइस्सेच्वंगु घाः थें

चायेकेबीगु बिस्कं आन्दोलन हे जुइमा: । थ्वया नापनापं थ: मस्तयृत संसारया न्ह्यागु हे भाय् व आख: स्यनेगु या:सां थ:गु मांभाय् नेवा: भासं खँ ल्हाकेगु व नेवा: लिपि सयेके बीगुयात गुगु नं अवस्थाय् त्वफिके मबीगु जुइमा: । नेवा: भायल्हायेगु व नेवा: लिपि च्वये-व्वने त्व:फी धुंकूपिं अले मस:पिं नेवा:तयृत हानं ल्हाकेबीगु व भाय् स्यनेगु अभियानयात संगठनात्मक रुपय् न्यंकभनं न्ह्याकेमा: ।

आ) साँस्कृतिक - नेवा:त साँस्कृतिक रुपं त:मि अले झीगु कला, संस्कृति अतिकं त:जि, तर थ्व आ: अवु - *वाज्यां घ्य: व जा नयावन जिमिगु ल्हा: नतुनास्व* धया थें जक जुइ धुंकल । सत्तायापाखें मा:गु संरक्षण मदुगु खँ ला दहे दु, थ्व सिबें नं ग्यानापुगु खँ ला छु धा:सां छगू सुनियोजित षडयन्त्र हे न्ह्याकूगुलिं याना: नेवा:तय् थ्व त:जिगु व तहा: परम्परा दुगु कला, संस्कृतिया ख्यलय् बांमला:गु संकट वयाच्वंगु दु । उकिसनं पिनेया संस्कृति व संस्कारं दुस्प्रभाव लाका: झीगु कला संस्कृतियात मेकथं स्यंकायंकाच्वंगु दु, न्हंकावयाच्वंगु दु । अले वर्तमान आर्थिक विपन्नताया कारणं समेत झीगु सांस्कृतिक सम्पदा व परम्परायात न्ह्याकेगुलि पंग: थनाच्वंगु दु । खतुं नेवा: समाजय् दुगु त:ता जात झी दुनेया व्यवसायीक विविधताया छगू अतिकं गौरवमय् सामाजिक संगठन स्वरुपया चिं ख: । तर, समाज दुनेया संकीर्णता व थीत्य: व मत्य: अले थँ जात व क्वजातया विभेदया कारणंयाना: गुलिखे जातियात थ:गु लजगा: ज्वनाच्वनेगुलि लघुताभासवोध जुइगुलिं याना: उज्व:गु लजगा: त्व:तावं वनेमा:गु जुल । झीगु समाजया साँस्कृतिक संकटया थ्व छ्ता मेगु गम्भिर पक्ष ख: । इलय् वा:चायेका: झीगु सांस्कृतिक ख्यलय् थथे प्यखें वयाच्वंगु समस्या व संकटयात थुइकेमा:गु न्हापांगु दायीत्व ख:सा मेगु कर्तव्य धैगु थ्व सकटां समस्या चीका: नेवा:तय् सांस्कृतिक धरोहरयात म्वाकां तुं तयेगु व न्ह्याकां तुं तयेगु व्यवहारिक लँपु मालेमा: । दुगु अन्ध संस्कृति व थौंया ईयात मल्वये धुंकूगु, आ: नाले हे थाकुगू, आर्थिक रुपं क्वबी हे मफैगु आदि संस्कार व परम्पराय् न्हू धा: यायेगु कुत: जुइमा: । तर थुज्व:गु पलाखं समग्र नेवा: समुदाययात हे लिच्व: लाकीगु जुइगुलिं थ्व कुत: सकल नेवा:तयृत स्विकार्य व नालाकाये फै कथंया जुइमाल। अथे धैगु थुज्व:गु कुत: फुक्क नेवा:तयृत प्रतिनिधित्व यायेफैगु मंका: संगठनयापाखें जक याये फैगु खँ जुल ।

इ) आर्थिक - थ्व खँ धयाच्वनेमा:गु मदु, सलंस: दँ न्ह्यव: निसेंया इतिहासं नेवा:त धैपिं छगू उद्यमि वर्ग ख: धका: दसि ब्बयावयाच्वंगु दु । सुकू थायेगु निसें कया: विश्वया हे वास्तुकलाया अनुपम ब्वसा जुयाच्वंगु कलात्मक देग:, गुम्वा, लायकू समेत धस्वाकेगु ज्यायानावयाच्वंपिं ख: नेवा:त । थीथी कुटिर उद्योग व बनेज्या याना: थ:गु आर्थिक स्थितियात क्वातुकेगुलि सिद्धपिं समुदाय ख:, झी। तर, सीदयेक देसय् निर्दलीय शासन व्यवस्था शुरु जुसां निसें नेवा:तय् लजगा:या परम्परागत ख्यलय् पिनेंव:पिं मनूतयसं विस्थापितयायेगु जुयावल । अंग: दनीम्ह छम्ह साधरण दँक:मि निसें कया: देया आन्तरिक व वैदेशिक व्यापारया ख्यलय् तकं हे नेवा:तय् थाय् मेपिन्सं

कयावं यंकल। नेवा:तयुसं प्रतिस्पर्धा यायेमफया: मखसें सत्तायापाखे मा:गु संरक्षण मदया: थथे जूगु धका: सकसिनं अनुभवयानाच्वनागु खँ ख: । स्पष्टत: थथे जीवनया धस्वायेगु मू लिधँसा आर्थिक ख्य: हे बमलायेवं थुकिं समाजया समग्र ख्यलय् बामला:गु लिच्व: लाका: नेवा:तयुत धे धे चुकाबीगु स्वभाविक खत। थ्व अवस्थाय् नेवा: नेवा: छ्वा: धैगु नारा क:धाना: थवं थवय् जायेगु पायेगु निर्तिं संगठित कुत: यायेगु हथाय् जुइ धुंकल। जुइफु, थुकिया निर्तिं *नेवा: कल्याकारी (कोष)* धुकू थुज्व:गु वित्तिय संस्था हे स्वने मालेफू। नेवा:तयुत लजगा:या ख्यलय् मा:गु सल्लाह व सुरक्षाया व्यवस्थायायेया निर्तिं च्यूता:काइगु पुच:या आवश्यक जुइफु। तर, न्ह्यागु हे या:सां थुगु समस्या ज्यंकेगु निर्तिं नेवा:तय् प्रतिनिधि मूलक जिम्मेवार संस्था मदयेक मगा: ।

ई) राजनीतिक - ने. सं. ८८८ या लिपा सत्ताया दबुलीं कुहांवयेत वाध्य जूसां निसें नेवा:तय् राजनीतिक विघटन शुरु जूगु खत। अथेला ने.सं ८९० लिपा थ: अवु जुजु रणजीत मल्ल काशीवास वंबले नापं निर्वाशित जुइमा:म्ह राजकुमार अवदूत सिंहया नेतृत्वय् भारतया भूमिं नेवा:तयुसं राजनीतिक सत्ता प्राप्तिया निर्तिं कुत: या:गु ला ख:, तर उकिं मूर्त रुप धा:सा मकाल । थ्वया लिपा नेवा:त न्ह्यलुवा: जुया: थी थी राजनीतिक संगठन स्वनेगु व नेतृत्वयायेगु ज्या नं जूल। १०५० या राजनैतिक काण्डय् शहादत प्राप्त या:पिं प्यम्ह मध्ये स्वम्ह ला नेवा: हे खत।अथे हे ने.सं. ११०९ या जन-आन्दोलनया ज्वलय् न्ह्यलुवा: जुया: ज्यानपा:पिं मध्ये बच्छि सिवें उप्व: ला नेवा:त दु । अथे ख:सां राज्य संचालनया निर्णायक थासय् नेवा:तय् स्थान व भूमिका गुलि दु, अले थुकिया प्रभावकारीता छु धका: दुवालेवलय् धा:सा उकियापाखें नेवा: समुदायया भिंया निर्तिं, नेवा: भाय्, संस्कृतिया संरक्षण व बिकासया निर्तिं गुगुं सकारात्मक लिच्व: व:गु धा:सा खने मदु । मखुसा पंचायतया अन्तिम शासनकालय् सत्ता प्रमुख पदय् छम्ह नेवा: हे थ्यंगु ख: । थथे सुं छम्ह मनू जातिया रुपय् जक नेवा: जुइवं प्रयाप्त मखसें उम्ह मनूया नुग: दुनेया भावना व प्रतिबद्धताय् नेवा:या अन्तरभाव मन्त धा:सा महत्त्वपूर्ण थासय् थ्यंसां नं यायेमा:गु वा जुइमा:गु छुं जुइमफैगु जुयाच्वन । आखिर थ्व दक्वं नेवा:तय् दुने छगू बिस्कं राजनैतिक पहिचानया अभावया लिच्व: ख: वा नेवा:तय् दथुइ राजर्नतिक सहभागिताया अनिच्छा वा जि नेवा: ख: धैगु राजनीतिक चेतनाया अभाव जक ? तर, थ्व खँ स्पष्ट ख: कि गुब्ले तक राजनीतिक संरचनाय् नेवा:तयगु प्रतिनिधित्व सही रुपय् जुइमखु उब्ले तक गुव्सं नं सत्ताया स्वविवेकं नेवा:तयुत मा:गु सकतां पूवंका बी धका: बिचा: यायेगु झीगु राजनीतिक अज्ञानताया प्रदर्शन जक हे जुइ । उकिं नेवा:तय् थ:गु समस्या ज्यंकेगु व हक अधिकार संरक्षणया निर्तिं थ:गु हे वर्गया प्रतिनिधिपिं नीति निर्धारण तह तक थ्यंकेगु राजनैतिक अभियान जुइमा: ।

नेवा:या अस्तित्वया रक्षाया अर्थ ख: भाषिक रुपं, सांस्कृतिक, सामाजिक अले राजनीतिक रुपं रक्षायायेगु। थुगु उद्येश्य पूवंकेगु निर्तिं दे न्यंकया नेवा:तय् भावना व चाहनायात क:घायेफैगु व सकल

नेवा:तयसं आस्थापूर्वक स्विकारयाइगु कथंया राष्ट्रिय स्तरया मंका: संगठन थौंया आवश्यकता दु ।

ने.सं. ११०९ या जन - आन्दोलन लिपा देसय् गुगु राजनीतिक ह्यूपा: वल अले थ्व ह्यूपालं नेंपा:या प्रत्येक नागरिक व वर्गया मौलिक अधिकारया ग्यारेण्टि बियात:गु दु, थुकिया लिधँयाय् थौं देसय् राजनीतिक भिन्न बिचा: कथं सकसितं संगठित जुइगु व थ:गु वर्ग, समुदाय वा पुच:या पंलिना: ज्यायायेगु स्वतन्त्रता दु । देया थुगु न्हू ल:फसय् नेवा:तय्त नं राष्ट्रिय स्तरय् छ्धी जुइगु व थ:गु कथंया संगठनयात न्ह्याकेगु अवसर संविधानं बियाच्वंगु दु । दे न्यंक न्यनाच्वंपिं नेवा:तय्सं छगू लिपा: मेगु स्वस्फूर्त रुपय् थ: थ:गु लागाय् थीथी नामं गुकथं नेवा: संगठन स्वनावयाच्वन थुकिं नेवा:तय् संगठित जुइगु मानसिकतायात स्पष्ट यानाच्वंगु दु । गुथिया रुपय् प्राचिन इलं निसें जुइमा: वा वंगु बास: दँ सिवें न्ह्यव न्ह्याकावयाच्वंगु थीथी आधुनिक स्वरुपया भाषिक, साहित्यिक व साँस्कृतिक खल:, पुच:यापाखें जुइमा: झी नेवा:तय्के संगठन सम्वन्धी अनुभवया अभाव नं मखु । थथे समग्र रुपं धायेबले थौं नेवा:तय् राष्ट्रिय संगठनया आवश्यकता जक मखु, चाहना नं दु अले त:खें अनुकुल वातावरण नं दु ।

संभाव्य समस्या

क) नेवा:तयसं आ: तकया दुने थीथी ख्य:या थीथी संगठनया जन्म बी धुंकल । स्वनिग: दुने जक हे थुकथं नेवा:तय् स्थानीय व वृहत् स्तरया सच्छिगुलिं मयाक खल: पुच: वा संगठन दयेकल ,उकि मध्ये पतिंचाय् निनेत गा:गु खल: पुच:त जक आ: तक सक्रिय जुया: धस्वायेत सफल । थ्व हे ल्वचं प्रस्तावित नेवा:तय् राष्ट्रिय संगठन नं ग्रष्ट जुइफु ।

ख) आ: दुगु दे न्यंकया थीथी खल: पुच:तनाप प्रस्तावित नेवा: राष्ट्रिय संगठनया स्वापू सौहार्द मजुया: थ्व राष्ट्रिय संगठनयापाखें राष्ट्रिय स्तरय् मान्यता कायेमफयेफु ।

ग) दलगत रुपय् कुचादलाच्वंगु वर्तमान समाजया राजनीतिक लिच्व: लाना: नेवा: राष्ट्रिय संगठनया दुने नं दलीय थ: कत: या कव: दयेकेगु संकीर्ण व्यवहारया बिकास जुइफु ।

घ) नेवा:त थथे राष्ट्रिय रुपय् नं संगठित जुइत्यंगु खना: नेवा:तय्त सदां थ:गु निकतम प्रतिव्दन्दी खंका वयाच्वंगु अति संकीर्ण पुचलं नेवा:या विरुद्ध अनेक कथंया मेगु न्हू षडयन्त्रया जा: ग्वयाबी फु ।

समाधानया लँपु :-

अथे ख:सां झी दुनेया हे अनुभवयात जक कायेगु खत धा:सां यदि वास: दँ न्ह्यव निसें च्वसापासा अले नेपालभाषा परिषद थुज्व:गु संस्था थौ तक दिपा: मकासे न्ह्याकावयेफुसा प्रस्तावित नेवा: राष्ट्रिय संगठनयात जक न्ह्याकावं यंकेमफयेमा: धैगु छुं खँ हे मदु । केवल थ्वैत छझा:या लहडवाजी थें नालेमजिल । अले थ्व झी सकल नेवा:या अस्तित्व रक्षाया छता जक आधार धका: गम्भिर रुपं ध्वाथुइके

नं माल । राजनीतिक संकीर्णताया लाकां त्व:ता: थुगु देगलय् दुहाँवयेगु पवित्र आचरण सकसिनं व्वलंके सयेके माल । नापं थ्व देसय् मारवाडी, शिख अले इसाई थुज्व:गु प्रवासी सम्प्रदायया मनूत ला र ाष्ट्रिय स्तरय् संगठित जुया: न्ह्यज्यायेफुसा झी थ्व हे देया चा, निभा:, फसय् ब्वेलनापिं नेवा:त नेपाल दुने हे छाय् संगठित जुइ मफैगु । धाथें धायेमाल धा:सा प्राचिन संस्कृतिया लिधँसाय् झीगु हिनु हिनुली संगठनात्मक स्वभाव ला छगू जातीय प्रवृति हे ख: । उकिं मा:गु केवल प्रतिवद्धता अले कर्तव्यवोधया भावना जक ख: ।

बरु उज्व:गु संगठन गुकथं स्वनेगु ,संगठनया स्वरुप गथे जुइमा: धैगु निसें थ्व संगठनयापाखें याइगु ज्याया लागा आदियात कया: थुकथंया गोष्ठियापाखें छगू बांला:गु लिर्धसा (Terms of Reference) दयेकाबीगु भिं जुइ । नापं थुगु तातुना पूवंकेगु निर्ति थ्व हे गोष्ठियापाखें छगू विधान मस्यौदा पूच: दयेकाबीगु नं आवश्यक खने दु ।

सुभाय् !

<u>लिधँसा ज्वलं</u>

मल्ल, कमलप्रकाश	नेपालभाषाया ध्वानासफूया धल: लयूता: दबू, केलत्वा:,यँ । ने.सं. १०९९
वज्रचार्य, धनवज्र	लिच्छविकालका अभिलेख: नेपाल र एशियाली संस्थान, त्रिभुवन विश्वविद्यालय।२०३०
शर्मा,वालचन्द्र	नेपालको ऐतिहासिक रूप-रेखा: कृष्णकुमारी देवी, वाराणसी । २०३३
हृदय, चित्तधर	झीगु साहित्य: नेपालभाषा परिषद, यँ । ने.सं. १०८७
Kirkpatric, Colonel	An Account of the Kingdom of Nepaul Asian Publication Services, Delhi. 1975 .
	Statistical Pocket Book Nepal, 1994 HMG, Central Bureau of Statistics.

छापांगु नेवाः राष्ट्रिय सम्मलन ग्ःजिक कायायमा

Nil Saraswoti Chhapakhana

Lazimpat, Kathmandu. • Tel : 418054

Nil Saraswoti Desktop Centre

Ason Tyouda Tole, Kathmandu

Remember us for Desk top publishing, Screen printing, Offset printing, Letter press printing, Art design work, Block making, Rubber stamp, Book binding & many more.

न्हापांगु

नेवाः राष्ट्रिय सम्मेलन

तःजिक क्वचायेमा

Casino Anna

नेवाः राष्ट्रिय बिचाः गोष्ठिस न्ह्यब्वःगु थी थी ज्यापौया प्रतिवेदन

सम्पादन **प्रस्तुति**

भाजु एल्भिस जोशी **भाजु हरि श्रेष्ठ**

न्हापांगु ज्यापौ

भ्हीगु मांभाय् : म्हिगः व थौं

- भाजु इन्द्र माली

नायः पुचः
भाजु सत्यमोहन जोशी (यल)
भाजु परशुराम श्रेष्ठ (बाग्लुङ्ग)
भाजु लक्ष्मीबहादुर हल्वाई (धरान)
भाजु गोपालराज जोशी (बिराटनगर)

रायपोर्टाज
भाजु राजु शाक्य, - रासस
भाजु राजेन्द्र "पुता" महर्जन - इनाप वाःपौ

नेवाः राष्ट्रिय बिचाः गोष्ठिया निन्हुयंकया ज्याझ्वलय् न्हापांगु न्हि कछलागाः ७ या न्हापांगु सत्र भाजु सत्यमोहन जोशीजुया सभापतित्वय् न्ह्यात ।

उगु सत्रया न्हापांगु कार्यपत्र "भ्हीगु मांभाय् : म्हिगः व थौं" न्ह्यब्वसे भाजु इन्द्र मालीं भ्हीगु मांभाय्या म्हिगःया ऐतिहासिक स्थिती व थौंया यथार्थता यात कुलादिल ।

सहलहया झ्वःलय् थी थी जिल्लायापिं प्रतिनिधिपिसं ब्वति कासें थी थी सुझावत न्ह्यब्वयेगु ज्या जुल।

(१) नेवाःतय्गु कमजोरी दु । गथेकि अनेवाःत नाप इहिपा लिपा थः मस्तय्त अनेवाः भाय् स्यनेगु परिस्थिति ब्वलंगु दु ।
(२) मचा साहित्य मदुगुलिं भाषा बिकासय् म्हो जुउगु दु ।
(३) भ्हीके हीनभावना ब्वलना वइच्वन व संस्कृति प्रति आस्था मदया वनाच्वन ।
(४) स्वनिगः पिने व दुनेयापिं नेवाःतय्गु स्वापु तापाना वंगुलिं भाषा व संस्कृति मदया वन ।
(५) निजी स्तरं हे नेवाः भाषा ब्वंकेगु व्यवस्था यायेमाः व नेवाःत दुगु त्वाः त्वाया स्कूलय् नेवाः भाय्या विषय तयेगु कुतः यायेमाः । प्रत्येक बिकास क्षेत्रय् नेवाःतय्गु मोडेल स्कूल दयेकेमाः ।
(६) कार्यपत्रय् भ्हीसं थःगु अस्तित्व छाय् म्वाके मफुत । भ्हीत गुकथं दमन यात धयागु विषय कुलेमाल ।
(७) संस्कृत भाय् थें नेवाः भाय् नं अनिवार्य यायेत दवाब बिइमाः व जिल्ला जिल्लाय् लिपि थें हे भाय् स्यनेगु

अभियान न्ह्याकेमा: ।

(८) संस्थागत रुपं नेवा:तय्‌सं सामाजिक सेवाया ज्याङ्व: न्ह्याकेमा: ।

(९) नेवा: भाय्‌या राष्ट्रिय दृष्टिकोण मा: । जिल्लाय्‌ सफूत थ्यंकेवं भाषाया बिकास जुइमखु ।

(१०) नेवा: शव्दया स्पष्ट परिभाषा माल । नेवा: जुया: नेवा: भाय्‌ मल्हाइपिं व नेवा: जाति मजुया नं नेवा: भाय्‌ ल्हाइपिनिगु सन्दर्भय्‌ नेवा: भाय्‌ ख: वा जाति ख: स्पष्ट यायेमाल ।

(११) तराईस नेवा: भाय्‌ व संस्कृति लोप जुजुं वनाच्वंगु दु ।

(१२) केन्द्रिय समिति दयेका: संगठित रुपं भाषा आन्दोलन न्ह्याकेमा: ।

(१३) नेवा:तय्‌सं पर्वत जिल्लाय्‌ कर्मकाण्ड ब्रम्हू संस्कृति कथं यानाच्वंगु दु , उकिं भीगु संस्कृति छु ख: ?

(१४) जिल्लाय्‌ नेवा:तय्‌गु बस्ती दुने लिपि स्यनेगु प्रौढ कक्षा न्ह्याकेमा: ।

छलफल लिपा कार्यपत्र प्रस्तोता भाजु इन्द्र मालीजुं धयादिल :- वाङमययात ई कथं हिला यंके मफयाच्वंगु व वाङमयया बिकास जुउसा भाय्‌या अस्तित्व ल्यनाच्वनिगुलिं मचा साहित्य नापं, ल्यायम्ह पुस्तायात मा:गु बौद्धिक खुराक प्रकाशन, नेवा: संस्कृति, नख: चख: सम्बन्धि सफूत पिथनेगु लजगा: श्रृजना यायेगु, थी थी सार्वजनिक थासय्‌ थवं थवय्‌ नेवा: भासं खँ ल्हायेगु यायेमा: ।

छलफलय्‌ भाजुपिं सुवर्ण शाक्य, नरेश वीर शाक्य, राजभाइ जक:मि, पुण्यरत्न कसा:, पद्मरत्न तुलाधर कृष्ण प्रसाद श्रेष्ठ, सूर्य प्रकाश श्रेष्ठ, किरण मास्के, सुरेश कर्माचार्य, सत्य नारायण मानन्धर, प्रेम कुमार श्रेष्ठ, डा. सुन्दर कृष्ण जोशी, भुवनेश्वर जोशी, महेश चन्द्र प्रधान, रामचन्द्र श्रेष्ठ, रामलाल श्रेष्ठ व मय्‌जुपिं प्रेमशान्ती तुलाधर, डा. सुन्दरकेशरी व सत्यभामां ब्वति कया दिइगु ख: ।

निगूगु ज्यापौ

नेवा:तय्‌गु साँस्कृतिक विशेषता

- भाजु सत्य नारायण प्रजापति

नाय: पुच:

भाजु सत्यमोहन जोशी (यल)

भाजु परशुराम श्रेष्ठ (बाग्लुङ्ग)

भाजु लक्ष्मीबहादुर हल्वाई (धरान)

भाजु गोपालराज जोशी (बिराटनगर)

रायपोर्टाज

भाजु रास जोशी, विश्वभूमि न्हिपौ

भाजु आस्था नेपा:मि, विश्वभूमि न्हिपौ

गोष्ठिया निगूगु कार्यपत्र "नेवा:तय्‌गु सांस्कृतिक विशेषता" न्ह्‌ब्वसें भाजु सत्य नारायण प्रजापतिजुं नेवा:तय्‌गु मौलिक सांस्कृतिक विशेषताया थी थी स्वरुप न्ह्यब्वसें नेवा: जाति विशेष साम्प्रदायिक भावनां उत्पति मजुगु बारे नं कुलादिल ।

छलफलय्‌ थी थी जिल्लायापिं प्रतिनिधिपिसं ब्वति कासें थी थी सुभावत न्ह्यब्वयादिल ।

सुझावत थुकथं दु -

(१) लिच्छवीकालय् प्रचलन जुउगु गुप्ताक्षरयात पूर्व लिच्छवी व कुटिलाक्षरयात उत्तर लिच्छवी धाइ। थ्व विभाजन पुरातत्व विभागं यागु खः ।

(२) इतिहासय् किरात लिपिया प्रयोग जुयाच्वंगु मदु ।

(३) कार्यपत्रय् प्रचलित नेपाल लिपिया उल्लेख मदु ।

(४) लिच्छवी लिपिया न्हापांगु शिलालेख चाबहिल स्तूपय् दु ।

(५) शाह व मल्लकालय् किराँत लिपि उल्लेख जुउगु पायूछि मजुउ ।

(६) करुणामय नेवा:तय् द्यः खः धयादिल, तर गुम्ह करुणामय प्रष्ट मजुउ ।

(७) बुंगद्यो आसामं हयात:गु ऐतिहासिक प्रमाण दु, तर थन उल्लेख मदु ।

(८) म्हपुजाया बारे उल्लेख मदु ।

(९) गणेद्यः व नास:द्य:याथाय् विकृत रुपं बलि बिइगु बारे उल्लेख मदु ।

(१०) नासद्यः व गणेद्यः नेवाः बस्तीस दइ धकाः उल्लेख याना हिन्दू व बौद्धतय् दथुइ कलह याइगु खनेदु । व, कार्यपत्रय् बौद्ध नेवा:त बारे उल्लेख मदु ।

(११) सांस्कृतिक मू व मान्यता ल्यंकेत या:गु कुत: बारे उल्लेख मदु ।

(१२) नेवाः जाति विशेषया थी थी गुथि बारे उल्लेख मदु ।

(१३) नेवा:त सामन्ती समाजया धायेगु पायूछि मजुउ ।

(१४) स्वनिगलं पिने सांस्कृतिक अनभिज्ञताया उल्लेख मदु । पिने वंपिसं छुं ईतक्क जक संस्कृति ल्यंकाः लिपा त्वःता वंगु दु ।

(१५) संस्कृतिया व्यवहारिक ज्ञान बिइगु व्यवस्था यायेमा: ।

(१६) सक्षम नेवा:तय्सं संस्कृति व भाषा उत्थानया लागि मेमेपिं नेवा:तय्त उदार व्यवहार यायेमा: ।

(१७) संस्कृतियात जातिय एकता व पहिचानया आधारकथं कायेमा: । कार्यपत्रय् सकलें नेवा:तय्त छ्यलातं तइगु संस्कृतिया बारे उल्लेख मदु ।

(१८) ब्रम्हू संस्कृति व नेवाः संस्कृतिया भेद प्रष्ट यायेमा:गु ।

(१९) जातया विशेषता हे जातीय गौरव खः थ्व नं उल्लेख यायेमा: ।

(२०) बिदेशीत नेपालय् आकर्षित नेवाः संस्कृति व कला कौशलं जुउगु खँने दु ।

छलफल लिपा कार्यपत्र प्रस्तोता भाजु सत्य नारायण प्रजापतिजुं ब्वलंगु थी थी न्ह्यस:या लिस: बिइकथं धयादिल :- फुक्क लिपित अनुमानया आधारय् प्रस्तुत यानागु खः । पशुपतिसिबें करुणामय पुलांगु जुउगुलिं थ्वयात नेवाः द्यः धकाः उल्लेख मयाना । स्वन्ति नखः थी थी जातिं थी थी कथं हनिगुलिं थुकिया उल्लेख मयानागु, थी थी सांस्कृतिक मान्यताया आधारय् गुथित दुगुलिं थुकिया उल्लेख मयानागु । भिंद्यः महाभारतया मखुसें भिंम्ह भैरव ख:गु व सामन्ती परम्परा नेवा:तय्के दुगु धयागु मखसें नेवा:तय्सं भूमिया उपयोग ई कथं यायेमा: धयादिल ।

छलफलय् भाजुपिं प्रताप मान शाक्य, सत्यनारायण मानन्धर, तिलक प्रसाद गुभाजु, दिल बिकास

बज्राचार्य, महेश चन्द्र प्रधान, बिपेन्द्र महर्जन, प्रकाश तुलाधर, केशरत्न शाक्य, पद्मरत्न तुलाधर, गोपाल राज जोशी, प्रेम कुमार श्रेष्ठ, रामकृष्ण दुवाल, अर्जुन कुमार श्रेष्ठ, लक्ष्मी बहादुर हलवाई व मय्जु डा. चुन्दा बज्राचार्यपिसं ब्वति कयादिइगु ख: ।

स्वंगूगु ज्यापौ

स्वनिग: पिने नेवा:तय् स्थिति व समस्या

- भाजु जिवेश्वर लाखे

नाय: पुच:
भाजु डा. केशरी लक्ष्मी मानन्धर
भाजु आनन्द मुल्मी (पोखरा)
भाजु सत्य नारायण मानन्धर (बिरगंज)
भाजु सूर्य बहादुर पिवा:

रायपोर्टाज
भाजु धर्म रत्न शाक्य, राजमति वा:पौ
मय्जु लक्ष्मी श्रेष्ठ, इनाप वा:पौ

थुगु सत्रय् कार्यपत्र "स्वनिग: पिने नेवा:तय् स्थिति व समस्या" प्रस्तुत यासें भाजु जिवेश्वर लाखेजुं राजनीतिक, आर्थिक व सामाजिक कारणं याना: स्वनिगलं नेवा:त पिने वन धासें जातिय उत्थानया मू कारक राजनीति ख: धयादिल । राजनीतिक रुपं नं सचेत जुया: नेवा:त सांगठनिक रुपं छप्पं जुइमा: धयादिल।

छलफलय् थी थी जिल्लायापिं प्रतिनिधिपिसं ब्वति कासें थी थी सुभावत न्ह्यब्वयादिल ।

सुभावत थुकथं दु :-

(१) स्थानीय रुपं बिकास जुउसां भों देसया बारे कार्यपत्रय् उल्लेख मजुउ ।
(२) स्वनिग: दुने व पिने सांस्कृतिक एकरुपता हयेमा:गु खँ उल्लेख मजुउ ।
(३) नेवा:तय्सं बुँ मिइबलय् नेवा:तय्त जक मिइगु यायेमा:गु ।
(४) सामान्य नेवा:तय्गु निंतिं स्वनिग:यापिसं पिनेच्वंपिनिगु निंतिं सफूत पिथने मा:गु ।
(५) बि. सं. १७६२ स भोंतया कार्यपत्री जगत केशरी चण्डेश्वरी स्तोत्रयात नेवा: भासं च्वयादिउगु इतिहासय् उल्लेख मयागु व भोंतया जुजु शिकार वंबलय् दयेका बिउगु कोटे बहा: व हिति भोटाहितियात उल्लेख मयागु ।

छलफल लिपा कार्यपत्र प्रस्तोता भाजु जीवेश्वर लाखेजुं व्वलंगु थी थी न्ह्स:या लिस: बिइगु कथं धयादिल :- कार्यपत्र पूर्वी नेपा:यात केन्द्र बिन्दु याना: च्वयागु ख: । नेवा:तय्सं जग्गा नेवा:तय्त जक मिइगु खँया लसकुस दु ।

छलफलय् भाजुपिं मोहन दुवाल, परशुराम श्रेष्ठ, महेश चन्द्र प्रधान, कृष्ण प्रसाद श्रेष्ठ व रामराजा पौडेलपिसं ब्वति कया दिइगु ख: ।

प्यंगूगु ज्यापौ

नेवा:तय् सामाजिक मूल्य व मान्यता

- भाजु बिहारी कृष्ण श्रेष्ठ

नाय: पुच:
भाजु डा. कमल प्रकाश मल्ल
भाजु प्रेम बिनाद नन्दन (भरतपुर)
भाजु माणिक लाल श्रेष्ठ (सुर्खेत)
मय्जु नन्दा श्रेष्ठ (धरान)

रायपोर्टाज
भाजु राजु शाक्य, रासस
भाजु एल्भिस जोशी, विश्वभूमि न्हिपौ

थुगु सत्रय् कार्यपत्र "नेवा:तय् सामाजिक मूल्य व मान्यता" प्रस्तुत यासें भाजु बिहारी कृष्ण श्रेष्ठजुं मानव बिकासया स्वंगु श्रेणी दु -सभ्यताया बिकासय् नकतिनि व:पिं, खेति किसान व सभ्य शहरी। थुकिइ नेवा:त सभ्य शहरी वर्गय् ला:गु धयादिल। पाश्चात्य मूल्यया मू प्रभाव येँया नेवा:तय्त लाइगु वयकलं धयादिल।

छलफलय् थी थी जिल्लाया प्रतिनिधिपिसं ब्वति कासें थी थी सुझावत न्ह्यब्वयादिल।

सुझावत थुकथं दु :-
(१) नेवा:तय्त बफादारी पदय् तयेगु प्रचलन कायम या:गु षडयन्त्रकारी राजनीति ख:।
(२) धार्मिक बिखण्डन याना: साम्प्रदायिकता बढे यायेगु बांलाइ मखु।
(३) कार्यपत्रय् मल्ल जुजुपिनिगु चर्चा मदु।
(४) पश्चिमीकरणं झीगु मौलिकता तनि ला ?
(५) नेवा:तय्त धर्मया नामं पहिचान यायेगु पाय्छि जुउ ला ?
(६) वर्णाश्रमय् दुपिं हिर जाति नेपा: त्वतावंपिं नेवा:त ख: ला ?
(७) मंगोलत न्हापायापिं नेवा:तला मखुला ?
(८) त्य: मत्य: धयागु प्रचलन नं मूल्य व मान्यता खयेफु।

छलफल लिपा कार्यपत्र प्रस्तोता भाजु बिहारी कृष्ण श्रेष्ठजुं ब्वलंगु थी थी न्ह्यस:या लिस: बिइगु कथं धयादिल :- येँया सन्दर्भय् धर्म सहअस्तित्व व सहिष्णुता जक मखु सकृय सहयोगी ख:। नेवा:त self respected ख:।

छलफलय् भाजुपिं बुद्ध साय्मि, बिकास बज्राचार्य, मोहन दुवाल, सरोज शाक्य, राजा शाक्य, गोवर्धन शर्मा, प्रकाश पालिखे, राजकृष्ण प्रधान व मय्जु बिद्या देबी कंसाकारं ब्वति कयादिइगु ख:।

न्यागूगु ज्यापौ

नेवा:तय् संगठनात्मक आन्दोलन

- भाजु मल्ल के. सुन्दर

नायः पुचः
भाजु लक्ष्मण राजबंशी
भाजु अच्यूत श्रेष्ठ (अमेरिका)
भाजु बिनोद श्रेष्ठ (उदयपुर)
मय्जु डा. ज्योति तुलाधर

रायपोर्ताज
भाजु प्रदिपमान श्रेष्ठ, देशय्मदु म्याः वा:पौ
भाजु पुष्कर माथेमा, गोरखापत्र

गोष्ठिया निक्वःगु न्हि (कछलागा: ८) या सत्रय् भाजु लक्ष्मण राजबंशीया सभापतित्वय् शुरु जुल ।

थुगु सत्रय् कार्यपत्र "नेवा:तय् संगठनात्मक आन्दोलन" प्रस्तुत यासें भाजु मल्ल के. सुन्दरजुं नेवा:तय्के दुगु गुथि, पुच: आदिया ऐतिहासिक रुपरेखां नेवा:तय्के संगठित जुया: च्वनेगु प्रविति दुगु सिइदु धासें नेवा:तय्गु समग्र बिकासया निंतिं छगू राष्ट्रिय संगठनया आवश्यकता जुउगु खँ कुलादिल ।

छलफलय् थी थी जिल्लायापिं प्रतिनिधिपिसं ब्वति कासें थी थी सुझावत न्ह्यब्वयादिल ।

सुझावत थुकथं दु :-

(१) भाय्, संस्कृति सम्बन्धी स्वनिग:या ज्यां पिनेच्वंपिंत उत्साहित याइ।
(२) स्वनिग: पिने पर्याप्त भाषिक चेतना मदुनि ।
(३) धार्मिक व राजनीतिक मतभिन्नता चिइका नेवा:तय्गु राष्ट्रिय संगठन दयेकेमा: । चेतनाया निंतिं नं संगठन चायेकेमा: ।
(४) स्वनिगलं पिने नेवा:तय्गु खास विकासया ज्या जुगु खनेमदु ।
(५) नेवा: संगठन चायेकेबलय् उकिं प्राविधिक तालिम नापंया ज्यात संचालन यायेमा:गु ।
(६) संगठन मधासे गुथि शब्द छ्यलेमा: ।
(७) नेवा: भासं ब्वंकिइगु ब्यवस्था ब्यवहारय् लागु मजुनि ।
(८) संगठन दयेकेत बिदेशीया ध्यबाय् भरपरें जुइगु बानी चिइकेमा: ।
(९) स्वनिग: पिने संगठनया आधार छु ? गथे याना न्ह्याकेगु ?
(१०) राजनीतिक भेदभाव चिइका ज्या यायेत गथे याना यायेगु ?
(११) संगठन आधारय् पत्रपत्रिकाया भूमिका छु दु ? नेवा: पत्रिकाय् खँय् बिज्ञापन बिइ जिउला ?
(१२) प्रस्तावित संगठनयात संगठनात्मक संगठनकथं न्ह्याकेमा: ।
(१३) नेवा: राष्ट्रिय खल: नां तयेमाथें च्वं ।
(१४) गाँ गामय् नं नेवा:त संगठित जुइमा: ।

(१५) संगठनया प्रतिनिधित्वया खँ ल्हायेगु हथाय् तायेका । न्हापां संगठनया नीति दयेकेमाः ।
(१६) सहभागित सर्वसम्मत रुपं राष्ट्रिय संगठन दयेकेत सहमत जुउगु खँनेदत ।

छलफल लिपा कार्यपत्र प्रस्तोता भाजु मल्ल के. सुन्दरजुं ब्वलंगु थी थी न्ह्यसःया लिसः बिइगु कथं धयादिल :- पिनेया विषय जानकारीया अभावं दुमथ्यात, थप जानकारीत बिया दिउसा आभारी दु । पत्रपत्रिका, फिल्म, क्यासेटया योगदान कार्यपत्रय् उल्लेख दु ।

छलफलय् भाजुपिं काजी रोशन, फणिन्द्र रत्न बज्राचार्य, अनार बज्राचार्य, सुवर्ण शाक्य, लक्ष्मी बहादर हलवाई, सुरेश कर्माचार्य, दिनेश श्रेष्ठ, शान्त रत्न शाक्य, प्रकाश तुलाधर, अर्जुन कुमार श्रेष्ठ, मदन भक्त श्रेष्ठ, बलराम कर्माचार्य, रामकृष्ण प्रधान, धन सुन्दर श्रेष्ठ, अमर कुमार प्रधान, किरण मास्के, सत्य नारायण मानन्धर व मय्जु मोहनी महर्जनं ब्वति कया दिइगु खः ।

ने.सं. १११५ अँलाथ्व ७ व ८ निन्हु तक न्हापांगु राष्ट्रिय सम्मेलन जुइगुलिं तापाकं ब्वति काःभापिं व थन उपत्यका भाग कयादीपिं सकल पासापिन्त भिंतुना बिया राष्ट्रिय सम्मेलन सफल जुइमा धका दुनुगलं निसें मनंतुना च्वंपिं

हिमाल पेण्टस् एण्ड हार्डवयर
परिवार
ग २/५७९ हिमाली हाउस, कमलादी टुकुचा
पो. बा. नं. ४४६
फोन नं. : २२१९७४, २२७९७४

न्हापांगु नेवाः राष्ट्रिय सम्मेलन तःजिक क्वचायेमा

नेपाल प्रिंटिङ्ग प्रेस

NEPAL PRINTING PRESS

असं, त्यौड त्वाः, यें । फोन नं २२१९६८

An address with class in Kathmandu with Himalayan hospitality

Now there is a hotel in Kathmandu providing style and service that the city has been waiting for. Located in the heart of the city's business centre, the hotel offers fifteen deluxe and forty-one tastefully decorated guest rooms with TV, mini-bar and PABX system, magnificent conference & banquet hall, a restaurant and a bar.

Hotel Mountain, a striking new feature in town in dedicated to the choosy traveller.

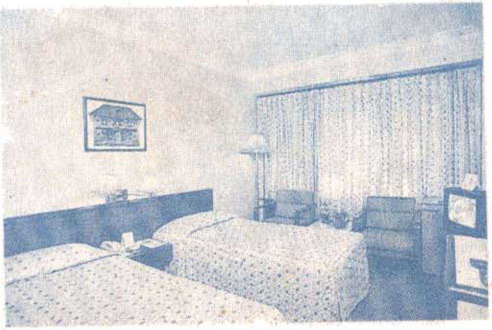

HOTEL MOUNTAIN

P.O. Box 900, Kathmandu, Nepal
Te' 220481, 224498, 224086
Telex: 2780 MOUNT NP,
Fax: 977-1-227736